

LİBERAL EKONOMİ İLE DEMOKRASİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Orhan Keskintaş

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim
Dalı

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Selahaddin Bakan

Malatya, 2011

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

x Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Orhan Keskintaş

Onur Sözü

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Liberal Ekonomi ve Demokrasi Arasındaki İlişki” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Orhan Keskintaş

Özet

Dünyada ve ülkemizde yaygın olarak devletin küçülmesi ve ekonominin liberalleşmesi ile demokrasi arasında zorunlu ilişki olduğu ileri sürülmektedir. Devletin bireyin özgürlüğünü tehdit ettiğini kabul eden liberal öğretisi, devletin ekonomik yaşamı terk edip, savunma, adalet, dış politika konuları sınırlanması gerektiğini savunmaktadır. Liberal düşünce devletin küçülmesini sivil toplumun ve demokratik kurumların gelişmesinde temel koşul olarak görmektedir.

Çalışmamızın ilk bölümünde liberal değerlerin demokrasi ile ilişkisi üzerinde bazı değerlendirmeler yapıldı. Bu bölümde liberal değerlerin demokrasi ile uzlaşan, dışlayan özellikleri tarihsel olarak incelenmeye çalışıldı. Liberal düşüncenin savunduğu negatif özgürlük, bireycilik düşüncesinin geleneksel ve değer yüklü (deontolojik) demokrasi anlayışları arasında muhtemel uyumlar ve uyumsuzluklar gösterilmeye çalışıldı. Ayrıca liberal düşüncenin savunduğu prosedürel adalet anlayışının demokratik hükümetler için sürdürülebilir politika olmadığı, hükümetlerin halkın gelir düzeyini artırıcı politikalar da takip etmesi gerektiği savunuldu. Serbest piyasa ile demokratik katılım ve 1980 yılından sonra uygulanmaya başlanan neo-liberal politikaların demokratik siyaset için uygun toplumsal koşullar yaratıp yaratmadığı konusu tartışıldı.

İkinci bölümde kapitalizmin farklı tanımlanması ve algılanmasının demokratik teoriler için önemi üzerinde duruldu. Liberal düşünürler tarafından kapitalizm ile özgürlük arasındaki ilişki olduğu savunulmuştur. Bu liberal iddia bağımlılık, azgelişmişlik ve dünya sistemi teorisi gibi yaklaşımlar çerçevesinde eleştirilerek demokratik siyasal yapıların ortaya çıkışı ile dünya ekonomik sistemleri arasındaki ilişki değerlendirildi. Bu bölümde kapitalizmin ana unsurlarından olan kolonyal geçmiş, modern demokratik devletin oluşumu, üretim artışı ve Sanayi Devrimi, tüketim toplumu ile demokrasi arasındaki ilişki incelenmeye çalışıldı.

Üçüncü bölümde, demokrasinin geleneksel ve modern anlamları ile liberal ekonomi arasındaki ilişki tartışıldı. Halk egemenliği ile piyasaya dayalı özgürlük anlayışı arasındaki olası gerilimli alanlar tespit edilmeye çalışıldı. Ayrıca genel

eşitlik tanımından siyasal eşitlik tanımına geçişte demokrasi ile liberal değerler arasındaki uyumluluk incelendi.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, liberalizm, demokrasi, özgürlük, eşitlik, piyasa, anayasacılık, sınırlı devlet, bireycilik, burjuva.

ABSTRACT

In the first part of our study, some evaluations regarding the relationship between liberal values and democracy were assessed. We have tried to analyse the compromising and exclusive properties of liberal values with democracy. The negative independence that liberal thinking defends as well as possible harmonies between the traditional and deontological democracy explanations of individualistic thought have been indicated. Moreover, it has been defended that the procedural justice conception that the liberal thinking defends is not a sustainable policy for the democratic governments and it is necessary for the governments to follow revenue increasing policies of the general public as well. It has been discussed whether free market, democratic participation and neo-liberal policies which have been carried out after 1980 period have created convenient conditions for the democratic politics or not.

In the second chapter of the study, the importance of different explanation and of perception of capitalism on democratic theories has been mentioned. It has been defended by liberal thinkers that there is a relation between capitalism and independence. By criticising this liberal thought in accordance with approaches such as dependence, underdevelopment and world system theory, the relationship between the emergence of democratic structures and the world economical systems has been evaluated. The colonial history, one of the pillars of capitalism, the existence of modern democratic states, the increase in production and Industrial Revolution, the relationship between the consumption society and democracy have also been discussed.

In the third chapter, the relationship between the traditional and modern meanings of democracy and liberal economy have been discussed. The possible tense areas between popular sovereignty and independence understanding based on market have been tried to be determined. Also, the compatibility between democracy and liberal values during the transition period from general equality explanation to political equality explanation has been discussed.

Key Words: Capitalism, liberalism, freedom, equality, limited government market, constitutionalism, democracy, liberal individualism, colonial past, bourgeois

LİBERAL EKONOMİ VE DEMOKRASİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

ORHAN KESKİNTAŞ

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	1
1. LİBERAL DEĞERLER VE DEMOKRASİ	
1.1. LİBERALİZMİN ETİMOLOJİSİ VE TANIMI.....	3
1.2. LİBERALİZM TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ YA DA DEMOKRASİNİN LİBERALLEŞMESİ.....	7
1.3. LİBERALİZMİN TEMEL ÖZELLİKLERİNİN DEMOKRASİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI.....	10
1.3.1. Liberal Özgürlük ya da Negatif Özgürlük Kavramı.....	14
1.3.2. Liberal Birey	18
1.3.2.1. Liberal Bireyciliğin Demokratik Sınırlılıkları.....	20
1.3.2.1.1. Geleneksel Demokrasi Anlayışı ve Bireycilik.....	21
1.3.2.1.2. Deontolojik Demokrasi Tanımı ve Bireycilik.....	24
1.3.3. Sınırlı Devlet ve Demokrasi.....	26
1.3.4. Mülkiyet ve Demokrasi	31
1.3.5. Anayasacılık ve Demokrasi	36
1.3.6. Serbest Piyasa.....	39
1.3.6.1. Serbest Piyasaların Ortaya Çıkışı.....	41
1.3.6.2. Piyasaların Fonksiyonu.....	43
1.3.6.3. Kendiliğinden Doğan Düzen ve Piyasa.....	45
1.3.6.3.1. Piyasa ve Organik Evrim Kavramı ya da En Güçlünün Yaşaması.....	45
1.3.6.3.2. Kendiliğinden Doğan Düzen ve Hayek.....	47
1.3.6.4. Serbest Piyasa ve Prosedürel Adalet	47
1.3.6.5. Piyasaya Yönelik Eleştiriler ve Demokrasi.....	50
1.3.6.5.1. Piyasanın Nitelikleri ve Demokrasi	51

1.3.6.5.2. Piyasaların Kurulması ve Demokratik Katılım.....	53
1.3.6.5.3. 1980 Sonrası Piyasa ve Toplumsal Birlik	57
1.3.6.5.4. Serbest Piyasa Çeşitleri ve Demokrasi.....	58
1.4. LİBERALİZM TÜRLERİ VE DEMOKRASİ.....	60

2. KAPİTALİZM, TARİH VE DEMOKRASİ

2.1. KAPİTALİZMİN ETİMOLOJİSİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	63
2.2. KAPİTALİZM VE FARKLI TANIMLAMALARININ DEMOKRASİ İLE İLİŞKİSİ.....	66
2.2.1. Marksistler Açısından Kapitalizm ve Demokrasi	67
2.2.1.1. Marx, Artık Değer ve Kapitalizm.....	67
2.2.1.2. Kapitalizmde Yeni Evre: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Olarak Emperyalizm..	70
2.2.1.3. Modern Dünya Sistemi ve Kapitalizm.....	71
2.2.1.4. Bağımlılık Okulu ‘Az Gelişmişliğin Sürekliliği’ ve Demokrasi.....	74
2.2.2. Yaratıcı Yıkım Olarak Kapitalizm ve Schumpeter.....	77
2.3. KAPİTALİZMİN ANA UNSURLARI VE DEMOKRASİ	79
2.3.1. Dünya Ölçeğinde Örgütlenme ya da Kolonyal Geçmiş.....	79
2.3.1.1. Kapitalizmin Uzun Yürüyüşü: Kolonyal Geçmişin Tanıma Dahil Edilmesi ya da İlk Sermaye Birikimi	80
2.3.1.2. Kapitalizmin Gelişimi ve Modern Demokratik Devletin Oluşumu.....	83
2.3.2. Üretimin Artışı ve Sanayi Devrimi.....	85
2.3.2.1. Kapitalizm ve Sanayi Devrimi.....	88
2.3.2.2. Sanayi Devrimi ve İlk Birikimin Sağlanması.....	89
2.3.3. Ürün Artışı ve Demokrasi.....	91
2.4. KAPİTALİZM VE POLİTİK RASYONALİTE OLARAK DEMOKRASİ.....	93
2.5. BURJUVA , KAR VE SPEKÜLASYON.....	98

3. DEMOKRASİ, MODERNİZM VE KAPİTALİZM

3.1. DEMOKRASİ ALGISINDA KARMAŞA ÇAĞI.....	102
3.1.1. Demokrasinin Normatif Algısı ve Liberal Ekonomi.....	102
3.1.2. Demokrasinin Kurumsal Öğeleri ve Liberal Ekonomi	108
3.1.2.1. Halk Egemenliği ve Liberal Özgürlük.....	110
3.1.2.2. Siyasal Eşitlik ve Piyasa.....	121
3.1.2.3. Temsil ve Liberal Değerler.....	122
3.2. . DEMOKRATİK ÖZNE, ÖZGÜRLÜK VE KAPİTALİZM.....	125
3.3. DEMOKRASİ, ÇOĞULCULUK VE PİYASA.....	129
Sonuç.....	132
KAYNAKÇA.....	139

Giriş

Yeni bir dünyanın habercisi, toplumun ve tarihin değişiminin önemli bir göstergesi kullandığımız kelimelerdir. Örneğin Fransız ve Sanayi devrimi ile birlikte kullandığımız sanayi, özgürlük, eşitlik, kalkınma, üretim, proletarya, kapitalizm gibi kavramlar eski dünyanın sönmekte olduğunun ve yeni bir dünyanın doğuşunun habercisiydiler. Yeni bir dünya yaratmak yeni kavramlar oluşturmak ile eş anlamlıydı. Çünkü bu yeni kavramlar yeni var olanı, eski kelimelerle ifade edilmeyecek şekilde izah ediyordu. Kelimeler, değişimi kendileri taşıyordu. Bu durumda kelime ya yeni icat ediliyor ya da o kelimenin muhteviyatı değişiyordu. Bunlar kadar önemli olan ise kelimeleri birbirine bağlayan, onların diğer kelimelerle ilişkilerini ifade eden bağıntıları idi. Örneğin eşitlik ile sanayileşme arasında ancak kadın işgücünün Sanayi Devrimi döneminde üretimde kullanılması ile ataerkil aile yapıları çözülmeye başladığında, üretimden kaynaklanan genel bir refah oluştuğunda bir bağ tesis edilmiştir. Özgürlük ile kapitalizm arasında bugün ısrarlı bir şekilde varsayılan bağlantının, yeni bir hayat tarzı ve tüketim ilişkileri ile ifade edilen bir dünyada anlamı vardır. Dolayısıyla yeni bir düşünce ortaya çıkarken yeni kavramlar, bu kavramların önerdiği yeni bağıntılar ve ilişkiler daha önemlidir.

Eskiden beri özgürlük, eşitlik, piyasa ve işgücü bilinmekteydi. Fakat bunlar bir toplumun temel özelliğini ancak Fransız ve Sanayi devriminden sonra belirtmeye başladılar. Hayat bu kavramlar etrafında yeniden şekildendi. Her şekillenmede olduğu gibi, hayatın merkezine belli kelimeler çekilirken diğerleri çevreye itildi.

Günümüzde ise hayatın merkezine çekilen temel kavramlar liberalizm ve demokrasidir. Bu iki kavramın bağlantıları olan özgürlük ve halk egemenliği anlayışları ulus ve piyasa altında ilişkilendirilmektedir. Çalışmamız, liberal ekonomi ile demokrasi arasındaki ilişkiyi incelemeye yöneliktir. Liberal ekonomi ile demokrasi arasındaki ilişki konusunun daha iyi anlaşılması için çalışmada öncelikle liberal düşünce izah edilmeye çalışılacak, daha sonra bu düşüncenin temel parametreleri ile demokrasi arasındaki ilişki ele alınacaktır. Bu incelemelerde her iki düşüncenin geçirdiği tarihsel serüven ve dönüşüm karşılıklı olarak birbirlerini

etkileme, dönüştürme, dışlama, içine alma açısından incelenecektir. Çünkü hem liberalizm hem de demokrasi kavramları bir yerde duran, sınırları her dönem için sabit ve aynı olan kavramalar olmaktan çok, insanların yaşadıkları tarihe ve koşullarına bağlı olarak değişen, günümüzde ise özgürlük ve toplumsal iyinin çerçevesini belirleyen anlayışlar olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla onları anlamaya yönelik her faaliyet, bu düşünceleri yeniden kurmaktadır. Her tarihsel dönem de anlama, kavramlara yeniden biçim vermektedir. Hem kapitalizm hem de demokrasi düşüncesi 21.yy'da insana ilişkin yeni ideallerle yenilenmektedir. Bu durumda demokrasi ve liberalizmi düşünmek, geçmişte nasıl oluştukları ve neyi anlattıklarından çok şimdi ne olması gerektiğini ifade eden normatif alana kaymakta, böylece politik alandan teolojik bir alana sürüklenmektedir. İki kavramın geçmişini tasvir ile inşa bu okuma süreçlerinde eş zamanlı olarak faal iken, tasvir geçmişe yönelik bir inşa, inşa ise geleceğe yönelik bir tasvir olarak ikili anlam yüklenmektedir. Bu kavramların böyle ikili anlamlar yüklenmeleri her iki kavramın da içeriğinin aydınlanma felsefesine ve onun evrensellik düşüncesine bağlanmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla evrensellik iki kavramın da aydınlanmaya bağlı normatif ortak özelliği olarak öne çıkarken bu durumda liberalizm ve demokrasi tarihsel bir perspektif değil, yürürlükteki bir mitolojiye dönüşmektedir.

Kapitalizm olarak da bilinen liberal ekonomi onu var eden bir dünya ve insan tasarımına dayanmaktadır. Hiçbir ekonomik kuram toplumsal ve kültürel tasarımları ve mitleri olmadan yaşayamaz. Bu açıdan liberal ekonominin de arkasında duran, ona yasallık veren insanın, siyaset ve piyasa algıları bulunmaktadır. Genelde liberal değerlerin hâkim olduğu ekonomik alandaki yapıya liberal ekonomi, siyasal alandaki yapıya da, Rawls'ta olduğu gibi politik liberalizm denilmektedir. Bu kullanımlarda liberal ekonomi ve liberal politika arasındaki tamamlayıcılık anlayışı Hayek tarafından savunulurken Rawls, politik liberalizmdeki adalet anlayışı ile kapitalizme mesafeli durmaktadır. Çalışmamızda öncelikle liberal kavramının çıkışı, geçirdiği değişimler ve bugünkü anlayışı ve felsefesi incelenerek liberal değerlerin demokrasi ile ilişkisi sorgulanacaktır. Daha sonra ise liberal düşüncenin ekonomik ayağı olan kapitalizmin demokrasi ile ilişkisi irdelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİBERAL DEĞERLER VE DEMOKRASİ

“Bir diktatörün ülkesini liberal bir biçimde yönetmesi mümkündür. Demokratik bir yönetimin liberalizme en ufak bir hayat hakkı tanımaması da mümkündür. Benim tercihim, liberalizme hiç yer vermeyen bir demokratik hükümetten değil, liberal bir diktatörden yanadır.” Hayek (Bowles-Gintis, 1996: 43)

1.1. LİBERALİZMİN ETİMOLOJİSİ VE TANIMI

Yirmi birinci yüzyılın felsefi ve siyasal düşüncelerini oluşturan kavramların içeriği 19.yy’da oluşan toplumsal ve siyasal koşullar tarafından oluşturulmuştur. Liberalizm, demokrasi ve kapitalizm gibi kavramlar da anlamlarını büyük ölçüde bu dönemde oluşan koşullara borçludur; fakat bu, kavramların içeriklerinin sabit olduğu anlamına gelmez. Yeni koşullar kavramların anlamlarını değiştirirken aynı zamanda liberal demokrasi de olduğu gibi yeni terkiplere de yol açmaktadır. Özgürlük ve demokrasi de olduğu gibi yeni bağlantıları da oluşturmaktadır. Çekirdek anlamını koruyarak anlamı değişen düşüncelerin başında uzun bir geçmişi olan liberalizm gelmektedir. Amerika ve Avrupa’da liberal politikaların farklılaşmasında olduğu gibi, farklı anlamları da içine katarak ilerleyen, sürekli gelişen bazı çelişkili anlayışları içinde barındıran liberalizmi ya da liberal düşünceleri tanımlamak oldukça zordur. Bu zorluğun temelinde etimolojik anlamı (özgür) ile kurumsal ve piyasaya ilişkin anlamı arasındaki farklar yatmaktadır. Liberal kelimesi genel kabul gören anlayışa göre Latince liber (özgür) kelimesinden türemiştir. Orta Çağ’da liberal kelimesi, genel ve yaygın eğitim ve açık görüşlü gibi sosyal tutumları ifade eden apolitik bir tarzda kullanılmaktadır. 16.yy’da ise liberal kelimesi yüz kızartıcı bir anlama gelecek şekilde ahlaki ilkesizlik ve cinsel serbestlik ve dine karşıt kanaatlere düşkünlüğü ifade etmektedir (İspir, 2008: 11). Daha sonra 18. yy’ın sonunda ‘özgür insana yaraşan’ anlamında kullanılmakta, dolayısıyla liberal sanattan, liberal uğraşlardan, liberal eğitimden söz edilmektedir. Böylece bu dönemde liberal kelimesi entelektüel açıdan bağımsız düşünceli, geniş görüşlü, hoşgörülü kişi anlamını

kazanmıştır (Berktaş, 2008: 49). Daha sonra bu kavram entelektüel ve sosyal tutumları ifade eden özgürlükçü anlamlarını da koruyarak ekonomik serbestlik anlamındaki laissez faire yerine de kullanılmaya başlandı. Böylece liberal kelimesi 19.yy'ın başlarında siyasal terminolojiye girmeye başlamıştır. İspanyollar liberal kelimesini İngiltere kaynaklı, ulusal olmayan politikalar manasında kötüleyici bir tarzda kullanmıştır. Sonraki yıllarda İspanyollar, Locke'çu anayasal monarşi ve parlamenter yönetim ilkelerini savunan milletvekillerini 'liberales' olarak adlandırmıştır (Yayla, 2003: 14).

Sartori ise kelimeyi 'talihsiz bir sözcük' olarak nitelendirmektedir. Çünkü kelime 1811-12 yılları arasında kullanılmaya başlanmadan önce, kelimenin taşıdığı değerler daha önceden doğmuştur. Örneğin Locke, Blackstone, Montesquieu gibi düşünürler özgürlükçü ve anayasal monarşiyi savunmalarına rağmen kendileri daha sonra oluşan laissez faire'yi savunmamışlardır. Bu düşünürler liberal kelimesinin laissez faire'yi kapsamaması ve onun yerine kullanılmasından önce yaşamalarına rağmen, günümüz liberalleri onları liberal olarak kabul etmektedirler (Sartori, 1976: 226-228).

Liberal kavramı Amerika ve Avrupa'da devletin ekonomiye müdahale etmesi ve ekonomik durgunluk dönemlerinde sosyal sorumluluklar alması politikalarında farklı biçimlerde kullanılmıştır. Örneğin, Birleşik Devletler'de 19.yy'ın sonlarından itibaren ve özellikle 1930'dan sonra, liberalizm terimi, özellikle iktisat politikasında çok değişik anlamda kullanılmıştır. Ve terim istenen hedeflere ulaşmada, özel gönüllü düzenlemelerden çok, öncelikle devlete dayanılması gerektiği eğilimini ifade eder olmuştur. Sloganlar özgürlükten daha çok, 'refah ve eşitlik' (Friedman, 2008:7). Görüldüğü gibi New Deal programını ve devletin sosyal refahın artırılmasında katkısının olması gerektiğini savunan düşünürler Birleşik Devletler'de liberal olarak adlandırılmıştır. Oysa aynı dönemde Avrupa'da yaşayan bir liberal olan Hayek, karşıt olarak devletin bütün ekonomik hayattan çekilmesini savunmakta, ekonomiye müdahaleyi ve planlamacılığı, 'kölelik yol'u veya 'iktisadi diktatörlük' olarak kabul etmektedir (Hayek, 1999: 91).

Etimolojik olarak özgürlük anlamına gelen liberalizmin geçirdiği değişimlerden ve başka düşüncelerden değerler alarak ilerlemesinden dolayı onu tanımlamak oldukça güçtür. Liberalizmi uygulamalı bir ekonomi doktrini olarak tanımlayan Ludvin Von Mises'ten (Yayla, 2003: 16) ekonomik liberalizmi dışta bırakarak politik liberalizm manasında anlamaya çalışan Mouffe'a kadar (2009: 15) birçok düşünür, kelimenin etimolojik anlamı olan özgürlüğe bağlı kalarak merkezi bir değer üzerinden liberalizmi tanımlamaya çalışmışlardır. Liberalizmin içinde var olan düşünsel farklılığa kendilerini liberal olarak kabul eden Nozick ile Rawls gösterilebilir. Nozick 'Bekçi devlet' düşüncesi ile devletin herhangi bir sosyal yardım politikası gütmemesine hatta devletin temel alt yapı hizmetlerini yapmasına da karşıdır (Köker, 2008: 24). Buna karşılık liberal düşünceye sahip olan Rawls ise toplumun kuruluşunu sözleşmeye dayandırıp toplumda az avantajlı gruplar lehine gelir dağılımının yapılabileceğini savunmaktadır (Rawls, 2007: 51). Bütün bu farklılıklara rağmen liberal düşünürlerin üzerinde anlaştıkları ortak noktalar yok değildir. Birçok liberal düşünür birey, özgürlük ve bu özgürlüğe karşı tehdit olduğu kabul edilen devletin güç tekelinden arındırılması konusunda ortak görüşlere sahiptirler. Örneğin Andrew Belsey'e göre liberalizmde bulunması gereken özellikler, birey, seçme özgürlüğü, pazar toplumu, laissez faire ve minimal devlet anlayışlarıdır (Yayla, 2003: 148). Farklı tanım olarak, Sabine'e göre ise liberalizm dar anlamda muhafazakârlık ile sosyalizm arasında, radikalliğe karşı ama düzeltme taraftarı bir sosyal tutum olarak ifade edilir. Bu anlayışa göre liberalizm orta sınıf ideolojisini andırmaktadır. Geniş anlamda ise liberalizm, sosyalizm ve faşizme karşıt olarak demokrasi anlamında ve demokrasinin oluşturduğu oy verme, meclis gibi siyasal kurumlara taraf olma anlamına gelmektedir (Sabine, 2000: 163). Marxistler ise liberalizmi, genelde laissez faire'nin eş anlamlısı olarak kabul etmektedirler. Bu kullanımda liberalizm ekonomik anlamına indirgenmekte, siyasal kurumlar ise küçümseyici bir tarzda biçimsel demokrasi olarak ifade edilmektedir. Önemli bir liberal düşünür olan Hayek ise liberalizmi hem hukuk hâkimiyeti hem de kendiliğinden doğan düzen anlayışına dayalı düşünce olarak görmektedir. *“Liberalizm prensiplerinde, liberalizmin değişmez bir doğma haline gelmesine icap ettirecek hiçbir cihet yoktur... Sabit kaideleri yoktur. Bir temel prensip vardır; işlerin idaresinde kendiliğinden doğan (spontane) içtimai kuvvetlere kabil olduğu kadar çok*

yer verilmeli ve zorlayıcı, tazyik edici tedbirlerden kabil olduğu kadar kaçınılmalıdır.” (Yayla, 2003: 22). Görüldüğü gibi Hayek’in liberalizm tanımında esas unsur ‘gizli eli’ çağrıştıran spontane düzen fikridir. Smith tarafından gizli el piyasa ile ilişkilendirilirken Hayek, spontane düzen fikri ile hem kurucu rasyonalizmin insan toplumunu bir nesne gibi ele alıp biçimlendireceğine dair görüşüne, hem de toplumun belli amaçlar için dıştan düzenlenmesine de karşı koyar. Görüldüğü gibi Hayek’teki kendiliğinden doğal düzen fikri Smith’in ‘görünmez eli’nden daha kapsayıcı olmaktadır. Böylece kendiliğinden doğal düzen fikri, toplumun nasıl bilinebileceğini gösteren, kurucu akla sınırlar çizen bir anlamda liberal düşüncenin epistemolojisini oluşturmaktadır. Bu anlayışta akıl, intibak edici, sınıflandırma aleti ve kural yönelimli, yani kuralları takip etme özellikleri kazanmaktadır. Hayek’te aklın intibak edici özelliği evrim kavramını çağrıştıır, bu açıdan epistemolojisi evrim karakterlidir. *“Akılda hiçbir sabit anlama kategorisi yoktur, sürekli intibak edici algılama kapasitesi vardır. İnsanın bilmesi geliştiği kadar onun bilme kapasitesi de değişmektedir... İnsan akli çevreden tamamen bağımsız değildir.”* (Yayla, 2000: 62). Kendiliğinden doğal düzen fikrine göre toplum ve toplum kuralları spontane geliştiği için bu kuralların ve sonuçlarının adil olup olmadığını nitelemek doğru değildir. *“Sadece insan davranışları adil veya gayri adil olarak nitelendirilebilir, toplum düzenin kendiliğinden doğal düzen olarak kaldığı sürece, bu sürecin sonuçları adil ve gayri adil olarak ifade edilmez.”* (Yayla, 2000: 172). Böylece Hayek ‘görünmez el’in piyasalar için oynadığı rolüne karşılık, kendiliğinden doğal düzen kavramını toplumsal evrim ve epistemoloji ile temellendirerek bir ileri safhaya taşımıştır. Kendiliğinden doğal düzen kavramı piyasaları sosyal sorumluluklardan kurtarmaya çabaladığı gibi, onun sonuçlarına yönelik telafi edici anlayışları, gerek sosyal demokrat gerekse Keynesyen anlayış olsun, ‘gayri adil’ olarak kabul etmektedir. Hayek ile beraber liberalizm, gündelik hayatta sadece özgürlükçü bir tutum veya ekonomide piyasa dokunulmazlığı anlayışını da aşarak bir toplum ve akıl anlayışına da ulaşmaktadır. Hayek’in görüşlerinin demokrasi ile ilişkisinde öncelikle demokratik alan siyasal bir alanla sınırlanmıştır. Ona göre siyasalın sınırı doğal düzen tarafından çizildiği için dolayısıyla siyasal alan ile ekonomik alan keskin bir şekilde ayrılmalıdır. Demokratik sorumlulukta ekonomik faaliyetler özgür olurken bu faaliyetlerin

sonuçları da bu anlayışa göre ahlaki ve adil olarak nitelendirilmeyecektir. Böylece siyasal alanın daraltılmasına yönelik bu çağdaş liberalizm anlayışı, adalet kavramını negatif bir kavrama dönüştürerek ekonomik alanı, insan vicdanına ve demokratik müdahaleye kapatır. Özetlersek son dönemde Hayek geleneğindeki liberalizm, kelimenin ilk kökeninde bulunan özgürlükle meşruluk kazanarak Kant’a karşı Hume’ci, Smith’in ‘görünmez eli’ni toplumsala yayarak hukuk alanında da ‘common law’cı bir anlayışa evrilmiştir. Devlet ise bu doğal düzene müdahale etmeyi önleyen bir alet durumuna dönüşmüştür. Ayrıca seçilmişlerin ve parlamentonun yapmış olduğu kanunlara karşı ‘common law’ anlayışının liberaller tarafından öne çıkarılması, hem devlete duydukları güvensizliği hem de parlamentonun anayasa ile sınırlandırılması görüşünü dolaylı yoldan ifade etmektedir.

Liberalizm ile ilgili her tanımlama çabası metodolojik bireyi, piyasa özgürlüğünü, kamu ve özel alan ayrımını, devletin küçülmesini, kendiliğinden doğan düzen fikrini ve anayasalcılık gibi anlayışları tanımın merkezine yerleştirmek durumundadır. Bu temel özelliklerin demokrasi ile ilgisini ilerleyen bölümlerde tartışacağız.

1.2. LIBERALİZMİN TARİHSEL DÖNÜŞÜMÜ YA DA DEMOKRASİNİN LIBERALLEŞMESİ

Demokrasi ve cumhuriyet gibi yönetim biçimlerini temsil eden Atina ve Roma gibi iki büyük kentin geleneklerinin bu kentlerin koşulları tarafından çerçevelenen anlamları vardır. Örneğin demokrasinin 17.yy’a kadar Avrupa’da ideal bir yönetim olarak görülmemesinin nedeni onun niteliği gereği küçük bir kent yönetimi olmasının kabul edilmesidir. Rousseau da demokrasiyi küçük kentlere uygun bir yönetim olarak düşünmüştür.

Liberalizm ve ona dayalı yönetim biçimi ise demokraside gözlemlenen bir geleneğe ve tarihe sahip değildir. Savunduğu değerler (özgürlük) açısından dört yüz yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, yönetim biçimi anlamında referans gösterilecek bir geçmişi ve simgelenen bir kenti yoktur. Bu durum liberalizmin, demokrasi gibi

farklı ve karşıt olan düşünceleri içeriğine katarak ilerlemesine, sentez yapmasına, bunun sonucunda yüzyıllar arasında anlam farklılıklarının oluşmasına neden olmuştur.

Sartori'nin de ifade ettiği gibi liberalizm üç talihsiz zamanlama yaşamıştır. Birincisi liberal değerlerin yaklaşık dört yüzyıllık bir geçmişi olmasına karşılık liberal sözcüğünün bu değerleri temsilen daha sonra kullanılır olmasıdır. Örneğin Amerika, liberal politikaların iki yüz yıl boyunca en başarılı uygulandığı ülke olmasına rağmen, Amerikalılar kendi siyasi sistemlerini önce cumhuriyet daha sonra demokrasi olarak isimlendirmişlerdir. İkinci talihsiz zamanlama geçmişte monarşi ile cumhuriyet arasında kurulan karşıtlık, 19.yy'ın başlangıç dönemlerinde ise liberalizm, demokrasi ve sosyalizm arasında kurulmuştur. Böylece liberal değerler ile demokratik değerler, eşitlik ile özgürlük biçiminde birbiri ile çatışan düşüncelere dönüşmüştür. En çarpıcı örneğini Tocquellie'de göreceğimiz şekilde demokrasi eşitlikle bir görülmekte ve demokrasinin özgürlüğü tehdit eden liberal olmayan sonuçları üzerinde vurgu artmaktadır (Sartori, 1993: 400-405). 1848 devrimi ile 'komünist hayalet'in dolaşması, liberalizmi sosyalizmin 'fakirlikte ve kölelikte eşitlik' anlayışına karşı daha az eşitliğe vurgu yapan demokrasi ile ittifaka zorladı. Liberal kavramının üçüncü talihsizliği ise o yıllarda bütün sefaleti, baskısı ve zalimliği ile endüstri devriminin gerçekleşiyor olması ve liberalizm kelimesinin ekonomik özgürlük manasına gelen laissez faire yerine kullanılmış olmasıdır (Sartori, 1993: 400-405).

Genelde 1848 devrimlerinin demokrasi ile liberalizmi yakınlaştırdığı iddia edilse bile Arblaster'in aktardığı örnekler iki düşünce arasındaki çatışmanın 19.yy'ın sonuna kadar devam ettiğini göstermektedir. On dokuzuncu yüzyıl boyunca liberaller, demokrasiyi bir sınıf sorunu olarak görmekte, 'demokratik kurumların, er ya da geç özgürlüğü, vatandaşlığı ya da her ikisini birden kaldıracağına' inanmaktadırlar. Radikal bir liberal olarak bilinen ve eski aristokrat ve feodal düzene karşı olan John Bright 1867 reform tartışmalarının birinde "*Kendimi demokrat olarak görmüyorum. Bu sıfatı asla kabul edemem.*" sözüyle evrensel oy hakkını destekleyen hiçbir kelime kullanmadığını ifade etmektedir (Arblaster, 1999: 75-76).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra liberal ideallerde ve ekonomik yapılarda gözle görülür bir gerileme gözükmemektedir. Bu dönemde üç temel siyasi muhalefet liberal düşünceye karşı koyuyordu. İlk olarak eski tarz yönetimi savunan İspanya, Finlandiya ve Polonya örneğinde olduğu gibi otoriter ve tutucu yapılar, ikinci olarak Macaristan gibi geleneksel bireyi savunmayan ama liberal bireyciliğe karşı 'organik devletçiliği' savunan görüşler ve devletler, üçüncü olarak da faşist düşünceye sahip olanlar siyasal liberalizme karşıydılar (Hobsbawn, 2008a: 150-152). 1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonra Keynesyen ekonomik yaklaşımın dünya üzerinde egemen olması ile birlikte liberal düşünürler laissez faire anlayışından New Deal anlayışına doğru kaymaya başladılar. Böylece laissez faire yerine kullanılan liberal politikalar kıta Avrupa'sında sosyal politikalarla, Amerika'da ise refah devleti uygulamaları ile uyum içinde savunuldu. Bu dönemde Sartori yeni liberalizm denilen düşüncenin laissez faire anlayışını terk ettiğini söylemektedir. Ayrıca yeni liberalizm anlayışı adil devleti, refah ve sosyal liberalizm politikalarını hedeflemektedir. (Sartori, 1993: 413). II. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldırmak için refah devleti ve sosyal devlet uygulamaları ile talep yönlü bir ekonomik modele giren Avrupa ve Amerika ekonomileri, bu yeni liberalizmin politikalarının uygulandığı merkezlere dönmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'nın Bolşevik Devrimi ile birlikte planlı ekonomiye geçmesine karşılık liberal ve liberal demokrasi kavramı hem siyasal hem de ekonomik sistemi kapsayacak şekilde yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Bu tarihten sonra liberal kelimesi demokrasi ile birleşerek Avrupa'nın batı kanadındaki ülkelerin ekonomik, siyasal ve hukuki kurum ve kurallarını ifade etmek amacıyla kullanıldı (İspir, 2010: 13).

Liberal kavramında yeni bir ayrışma ve farklılaşma 1980'lerin başında tekrar ortaya çıkmıştır. Neo-Liberalizm denilen bu olgu, refah devleti ve New Deal ile uyumlu bir ekonomik politika yerine, bütçe denkliliğini ve devletin ekonomik hayattan tümüyle çekilmesini savunmaktadır. Böylece liberalizm elli yıl sonra laissez faire anlayışına geri dönmüştür. Amerika ve İngiltere'de uygulanan yeni sağ da denilen bu neo-liberal politikalar Keynesyen politikalarla tam istihdamın sağlanamayacağını ve

hükümetlerin ekonomik dalgalanmalardan ve tam istihdamdan sorumlu olmadığını savunmaktadır. Neo-Liberal ya da Neo-Klasik yaklaşım olarak da isimlendirilen bu politikalar, devletin küçülmesini ve piyasaların özgürlüğünü savunmaktadır.

Ayrıca bütün bu dönemlerde liberal kavramı demokrasi üzerinde egemenlik kurarak demokrasiyi liberalleştirdi.. Demokrasinin liberalizmi kendisine katmasından çok, liberalizm demokrasiyi özümsemiştir. Bu değişimle halk yönetimini ve eşitliği savunan demokratlar özgürlüğün (liberty) amaç ve demokrasinin de araç olduğu ilkesini kabul etmişlerdir (Sartori, 1993: 404). Mouffe ise iki gelenek arsında karşılıklı etkileşim olduğunu savunmaktadır. Hukuk devleti, insan haklarının korunması, bireysel özgürlüğe saygıdan oluşan liberal gelenek ile ana fikirleri eşitlik, yöneten ve yönetilen arasındaki özdeşlik ve halk egemenliğini içeren demokratik gelenek arasında zorunlu ilişki bulunmamasına rağmen, karşılıklı eklemlenme ile demokrasi liberalleşmiş, liberalizm ise demokratikleşmiştir (Mouffe, 2009: 15).

1.3. LİBERALİZMİN TEMEL ÖZELLİKLERİNİN DEMOKRASİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

18.yy'ın sonundan itibaren önemli bir düşünce geleneğini temsil eden liberalizm ya da liberal değerler, ilk çıktığı dönemden bugüne kadar farklı özellikler kazanarak ilerlemiştir. Bu açıdan 18.yy. sonunda İngiltere ile ortaya çıkan liberalizm ile 19.yy'ın başı ve sonunda yeni gelişen liberalizm anlayışlarında ciddi kopmalar, yeni ilaveler ve farklı alanlar kavramın tanımına dâhil edilmiştir. Tarihsel süreç içinde birçok yeni anlamı içine katarak ilerleyen liberalizm tarihi dönemlerde türdeşliğe sahip değildir. Mekânsal olarak da Amerika ve Avrupa'daki kullanım farkının gösterdiği gibi ekonomik politikaların nitelendirilmesinde de ortak anlamlara sahip değildir. Bu açıdan herkesin ittifak ettiği bir liberalizm ve liberal değerlerden söz edilmeyeceğine rağmen, yine de liberalizmin bazı ortak özelliklerini ifade etmek de mümkündür.

Liberalizmin ortak özelliklerini açıklamadan önce liberalizmi diğer ideolojilerden ayıran birkaç niteliğini belirtebiliriz. Barry'e göre bunların ilki klasik liberalizmdir ve ciddi anlamda bilimsel unsur içermektedir. Ekonomide uygulanan

birçok teori klasik liberalizmin varsayımına dayanmaktadır. Ayrıca gevşek para politikası, planlamacılığın muhtemel sonuçları hakkında yaptıkları tahminlerin gerçeğe uygunluğu tarihsel olarak doğrulanmıştır (Barry, 1997: 8-9). Ayrıca çağımızda özellikle mikro ekonomide kısa ve uzun dönemli arz ve talep dengelerin oluşmasını inceleyen kuramlar, liberalizmin öne sürdüğü karını ve çıkarını maksimize eden bireye dayanmaktadır. Bu açıdan liberalizm ekonomiye tüketici bireyini vererek kendi varlık algısını bilimselleştirmiştir. Barry’ye göre ikinci unsur ise doktrinin içeriğinin zorunlu olarak sınırlı olduğu, iyi hayata ilişkin kapsayıcı bir şey sunmadığı, nihai değerleri bireylere bıraktığı görüşüdür. Bazı liberal düşünceler ahlaki sübjektif alan olarak görmekte, bu alanı en yüksek değerlerin ifadeleri olmaktan ziyade bireylere toplumsal yaşamda güvenlik ve öngörülebilirlik sağlayacak araçlar olarak kabul etmektedirler. Buradaki ahlaki sübjektif, adaleti bir kişisel beğeni olmaktan kurtaran objektif zorunlulukla kayıtlıdır. Liberalizmi diğer ideolojilerden ayıran üçüncü unsur ise devleti kendi programını uygulamak için bir alet olarak gören sınıfa, partiye, kolektif gruba bağlı olmamasıdır. Liberalizmin bireyciliği onu herhangi kolektif amaçlı her türlü beraberliğini engeller (Barry, 1997: 8-9).

Barry ve birçok liberalin, liberalizmin iyi hayata kapsayıcı bir şey sunmadığını ve nihai değerleri bireylere bıraktığı ile ilgili görüşleri, liberal değerlerin normatif yüzünü saklamayı, onları negatif karakterli tanımlayarak değerler çatışmasında hakem rolünü vermeyi, aydınlanmanın ilerleme düşüncesine bağlanarak onu evrenselleştirmeyi amaçlamaktadır. Liberalizmin demokrasi ile ilişkisinde göze çarpan normatif yönlerini Barry’nin öne sürdüğü düşünceler temelinde birkaç açıdan değerlendireceğiz. İlk olarak hak kavramını hem insan hakları hem de piyasa merkezli haklar bağlamında kullanan liberaller şunu unutmaktadır. Hak kavramı özü itibarıyla liberallerin kaçınmaya çalıştığı, yaşam idealine ve en iyi yaşam biçimine bağlıdır. Dolayısıyla *“Hak hiçbir zaman iyiden öncelikli olamaz... Eğer iyi yaşam konusunda farklı düşüncelere sahipsek, adalet ve haklar konusunda da farklı düşünmeye mecbur kalırız.”* (Gray, 2003: 23-24). Belirli iyi anlayışlarından bağımsız hak kavramının olamayacağını, çünkü her hakkın bir iyi üzerine temelleneceğini, hakların iyiye ilişkin bakış açılarımızın sonuçları olduğunu

söylemek gerekir. Piyasa özgürlüğünü temel haklardan sayan liberal anlayış, bu hakkı, piyasanın ampirik olarak doğurduğu sonuçlara ya da piyasa yönelimli bir yaşamın daha müreffeh olduğuna dair bir iyi anlayışa dayandırmak zorundadır. Dolayısıyla liberal değerler ve yaşamlar var olan yaşamlardan ve değerlerden birisidir. Ancak liberal düşünce liberal değerlerin iyi yaşam tasarısına dayanmadığını söyleyerek onu çatışan yaşamlar arasında hakemliğe yükseltmeyi amaçlamaktadır. Piyasa sonuçlarının liberaller tarafından ısrarcı bir şekilde demokratik denetlemenin dışında tutulmasının izahı aynı iyi yaşam anlayışına dayanmaktadır. Özgürlük niçin değerlidir, diye sorulduğunda özgürlüğün insan potansiyelini geliştirdiğini ya da topluma faydalı olduğu ifade eden açıklama da iyi yaşam algısına dayanmak zorundadır. İkinci olarak liberalizmle diğer değerler arasında bir seçim yaparak değerler hiyerarşisi oluşturur, en tepe noktasına da özgürlüğü yerleştirir. Özgürlüğe eşitlikten ve diğer değerlerden daha fazla önem vermek normatif yüklü bir tercihtir. Ayrıca Gray'ın belirtği gibi *“Liberal değerler rakip özgürlükler arasında seçim yapmak zorundadırlar. Bu Rawls'ın bahis ettiği yalın ilkelerin olmadığını gösterir.”* (2003: 67). Seçim yapmak bir değere yaslanmaktır. Seçimin kendisi hem tarihsel, kültürel hem de bireyseldir. Oysa değerlerin kendisi kıyaslanamazdır. Liberallerin ilerleme anlayışını yansıtan piyasa bir tercihtir ve piyasada oluşan kar, ideal yaşama ilişkin yeni bir erdemdir. Bu yeni erdem ister istemez yeni bir yaşam tasarısına dayanmak zorundadır. *“İlyada'ya hayat veren erdemlerle Dağdaki Vaazı oluşturan erdemler bir değildir. Arete refah içinde olmaktır. Agepe ise Allah'ın rızasından başka bir karşılık beklemeyen bir erdemdir... Aziz Paulus için alçakgönüllülük olan, Homeros için korkaklıktır.”* (Gray, 2003: 41,52). Liberal düşünce için temel değerler özgürlük ve kardır. Böylece liberal değerlerin yaşam için kapsayıcı bir değer sunmadığını iddia etmek örtük bir şekilde piyasa yönelimli hayatı evrenselleştirmektir. Bunun sonucunda kendiliğinden doğan düzenin parçası olan piyasa demokratik denetimden uzak kalarak siyasalın alanını çizmektedir.

Üçüncü olarak liberal düşünce iyi yaşamın tek bir ekonomi sistem içinde gerçekleşeceğine inanmaktadır. Bu iyi yaşam anlayışı Gray'ın da belirttiği gibi yaşamların çokluğundan daha fazla tek bir yaşam biçimi içinde birden fazla ferdin

yaşam ideallerinin çokluğudur. *“Liberal hoşgörü ideali, tek bir yaşam biçimi iddialarına göre sınıflanmış toplumlarda ortaya çıkmıştır. Bu ideal bize, birçok yaşam biçimini barındıran toplumlarda bir arada nasıl yaşanabileceğini gösteremez.”* (Gray, 2003: 8). Liberalizm ve onun çoğulculuk anlayışı kamu alanını kendi değerleri ile tanımlayarak diğer yaşam çeşitlerini sivil alanının yetkisiz çeşitliliğine yerleştirmiştir. Oysa liberal değerler de kendi içinde bir yaşam tasarlarlar. Ve bu yaşam diğer yaşamlar arasında bir yaşam olarak durmak zorundadır. En iyi yaşam biçimini de ekonomik gelişmenin sağlayacağına dair iddia da yaşamdan ne anlaşıldığına dair normatif bir cevabın sonucudur. Bu bakış açısından başörtü bir simgeyi ifade ederken açık olmak kolay bir şekilde evrenselin simgesine dönüşmektedir. Barry’nin liberalizmin kaynakları arasında gösterdiği Hristiyan geleneğine dayalı Kantçı deontoloji kolay bir şekilde Laclau’nın tanımladığı ‘evrenselin boşluğu’na yerleşmektedir.

Dördüncü olarak Barry’nin ahlaki sübjektifliği kayıtlayan objektif zorunluluk olarak adalet kavramı oldukça mübhemdir. Adalet temelinde Gray’ın gösterdiği gibi iyiye ilişkin bakış açımız vardır. Adaletin herhangi bir iyi ideali karşısında öncelik taşıması gerektiğini ifade ederken liberaller iyiye ilişkin farklı bakış açılarının adalete yönelik farklı bakış açılarını temellendirdiğini gözden kaçırmaktadır (Gray, 2003: 21). Hayek’in piyasanın ürettiği gelir dağılımına ilişkin sonuçların adil ve gayri adil olmayacağı düşüncesi ve Nozick’in pazar kurallarının adaletin ebedi kurallarını somutlaştırdığı ifadesi belli yaşam ideallerine bağlı iyiye ilişkin normatif bir inançlar değilse, ‘bilimsel’ bir düşünce midir? Sonuç olarak Barry’nin liberalizmin iyi yaşama ilişkin değer teklif etmediğine dair düşüncesinin temelinde, liberal değerleri üst değer olarak görme ve liberalizmi de üst değer arayışı biçiminde tanımlamaları yatmaktadır.

Liberal değerlerin insanlara nihai olarak herhangi bir değer önermediği düşüncesi bizi liberalizmin hoşgörü anlayışına götürmektedir. Locke’un Hoşgörü Üstüne Mektup’tan beri liberal geleneğin temelinde hoşgörü, çoğunlukçu anlayış ile birlikte yer almaktadır. Hoşgörüü iki temel üzerine yerleştirebiliriz. Birincisi hoşgörüü liberalizmin özelliği haline getirerek ideal bir yaşam biçimi arayışı,

şeklinde tanımlarız. **Bu durumda liberal kurumlar evrensel ilkelerin uygulanması olarak kabul edilmektedir.** Locke, Kant, Rawls, Hayek gibi düşünürleri bu kategoride değerlendirebiliriz (Gray, 2003: 8). Böylece hoşgörüyü sağlayan liberal kurumlar, modern çağın siyasal rasyonalitesi haline dönüşürler. İkinci temel ise hoşgörüyü, çeşitli yaşam biçimleri arasında barış koşullarının aranması olarak tanımlar. Bu anlayışta liberal kurumlar toplumsal çeşitliliğin barış içinde yaşamasını sağlayan araçlardır. **Liberalizm bu durumda birlikte yaşama projesidir.** Hobbes, Hume, Berlin, Oakeshoot bu kategori içinde düşünülür. Birinci düşüncede hoşgörünün amacı, değerler üzerinde akılcı uzlaşma umuduna ulaşmadır. İkinci düşüncenin amacı ise bir arada yaşayabilme ve bunun koşullarını yaratmaktır (Gray, 2003: 9).

İyi yaşama dair kapsayıcı bir ideal sunmama sonucu olarak hoşgörü değeri, demokrasinin çoğulculuk anlayışı ile uyushmaktadır. Demokrasi bir yönetim biçimi olmakla birlikte, birlikte yaşama projesi olarak da düşünüldüğü için, liberal değerlerin hoşgörü anlayışı, hukuk devleti ve anayasal yargı altında korunmuştur.

1.3.1. Liberal Özgürlük ya da Negatif Özgürlük Kavramı

Kelimeler, ait oldukları mekânın tarihsel yüklerini, coğrafyalarının sınırlarını üzerlerinde taşırlar. Özgürlük bir kelime olarak serbestlik manasını taşıırken aynı zamanda serflerin toprakla birlikte senyörlere ait oldukları dönemlerde, bir isteği ve iradeyi de ifade eder. Bu açıdan özgürlük bir şey istemek kadar bir şey olmayı da çağırıştırır. Feodalitenin bütün yüklerini içine alan buradaki olmak tabiri, insanın kendi olmasının önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Bu negatif özgürlük anlayışında devletin özgürlüğe en büyük engel olarak görülmesi, özgürlük tabirinin kolay bir şekilde siyasal alana tahvil edilmesi, özgürlüğün toplumsal alandan önce siyasal alanı düzenlemeye yönelik bir kavram olarak ortaya çıkmasının sonucudur. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin ve Fransız Devrimi'nin üç temel değerlerden birisi olan özgürlük, feodalitede olduğu gibi siyasal alanın bireylerin bütün varlığına yönelik düzenleme yetkisini elinde tutmasına yönelik ciddi bir karşı koyma kavramıdır. Karşı koyma ve 'engellerin kaldırılması ya da engelin yokluğu' anlayışında özgürlüğün bu siyasal niteliği, onun negatif karakterini oluşturur. İslam geleneğinde köleliğin karşıtı

anlamında kullanılan hürriyet kavramı hukuki bir statüyü ifade ederken batı düşüncesindeki bu negatif özgürlük ise siyasal anlamlar kazanarak ‘bir şeyden’ serbestliği anlatır. Liberal gelenek, özgürlüğü tam da tarihsel sürecin getirmiş olduğu yüklerinden kurtararak(feodalite, monarşi), onu bir şeyden serbest olmak şeklinde tanımlar. Bu negatif özgürlüğün dışında bir de pozitif bir özgürlükten bahsetmek mümkündür. Liberal gelenekte pozitif ve negatif özgürlük ayrımı sistematik olarak T.H.Green ile başlamış, bu ayrım günümüzde de kabul görmüştür. Liberal değerlerin savunduğu negatif (bir şeyden) özgürlük anlayışıdır (Yayla, 2003: 162). Devlete bireyin özgürlüğünü gerçekleştirmesi için ödevler yükleyen pozitif ve aktif haklara dayanan pozitif özgürlük anlayışından farklı olan, negatif özgürlük birtakım varsayımlara dayanmaktadır.

Birinci varsayım Friedman’ın çokça ifade ettiği gibi, insan özgürlüğüne yönelik en büyük tehlikenin devlet olduğudur (2008: 2). Devletin hem teorik olarak doğası itibariyle hem geçmişte devletlerin yaptıklarına dayalı ampirik olarak özgürlüğü tehdit ettiği kabul edilmektedir. En uç düşüncesini devletin ultra minimal olması gerektiğini söyleyen Nozick’te bulan bu anlayışa göre devlet toplum içinde zor kullanmayı elinde bulunduran bir güç olduğu için, bireyi devlet eliyle değil, devletten korumak gerekmektedir. Yarattığımız devletin özgürlüğümüzü tehdit etmemesini nasıl sağlayabiliriz? *“Aklımız bize özgürlüğü tehdit eden iktidarın tek merkezde toplanması, güç temerküzü olduğunu söyler, tarih de bunu doğrular. Devlet özgürlüğümüzü korumak için gereklidir, sayesinde özgürlüğümüzü kullanabileceğimiz bir araçtır; ama aynı zamanda gücün siyasi ellerde yoğunlaşmasıyla devlet özgürlüğe karşı bir tehdit niteliğine bürünmektedir.”* (Friedman, 2008: 2). Devletin doğasından kaynaklanan özgürlüğü tehdit etme özelliği nedeniyle demokratik hükümetlerin de yetkilerinin sınırlandırılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

İkinci varsayıma göre ekonomik hayatın siyasal ve toplumsal olanı belirlemesi, piyasanın özerk olması, negatif özgürlüğün koşullarını üretmektedir. Ekonomide her müdahalenin sonuçlarına bakmaksızın yanlış olduğu varsayımı, negatif özgürlüğü destekler. Bu negatif özgürlük anlayışı özü itibariyle

aristokratiktir. 19.yy. boyunca genel oy ile yapılan tartışmalarda vatandaşlara seçme hakkının belli miktarda vergiye ve hatırı sayılır mülkiyete bağlanması, sadece mülkiyetin önemsenmesi değil, aynı zamanda yoksulun vatandaş olarak kabul edilmemesidir. Ekonomik hayatın özerkliği ve diğer alanları yönlendirmesi devletin yetkisinin siyasal alanla sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Üçüncü varsayım, ekonomik özgürlükleri temel insan hakları arasında saymaktadır. Böylece bu postulat, devletin ekonomik hayata pozitif özgürlük adına müdahale etme fırsatını da temel insan hakları ihlali olarak değerlendirmektedir. Oysa demokrasiyi var eden asgari bir maddi koşul kabul edersek, bu durumda bireyler arasında asgari bir geçim temin etmek için negatif özgürlüğü aşip piyasaya müdahale etmek gerekmektedir. En azından politik alanın şiddeti ve devrimi içermemesi ve Sabine'nin liberallerin yöntemi olarak kabul ettiği evrimin olanaklı olabilmesi için, halkın asgari geçim imkânlarına kavuşturulması gerekmektedir.

Negatif özgürlüğü besleyen varsayımlardan dördüncüsü de liberal gelenekteki devlet ve toplumun keskin bir şekilde ayrılmasıdır. Böylece ekonomik hayat 'doğal düzen'in gereklerine uyarken toplumun temel görevi bu yapıya müdahale edecek siyasal alanı sınırlamaktır. Böylece Friedman'ın 'Ülkem benim için ne yapar' ve 'ben ülkem için ne yaparım' sorularını sırayla paternalist ve efendi-uşak ilişkisini çağrıştıran sorular olarak düşünmesi, devlet ile toplumun kesin ayrılığına dayanmakta, negatif özgürlüğü bu ayrım beslemektedir.

Beşinci varsayım ise prosedürel adalet anlayışının özgürlük ve mülkiyet haklarını koruma altına alan en ideal adalet anlayış olarak kabul edilmesidir. Bu anlayışa göre sosyal süreçleri ve piyasanın ortaya çıkardığı gelir dağılımını adalet açısından ahlaki olarak değerlendirmek doğru değildir. Çünkü liberalizm sosyal süreçleri ve gelir dağılımı sorununu kaynakların en optimal kullanımını sağlayan piyasa ve doğal düzen kavramlarıyla ilişkilendirmektedir. Piyasaya ve doğal düzene müdahale totaliter yönetimleri doğurmaktadır. Bu açıdan negatif özgürlük ile adalet arasındaki ilişki, adaletin negatif karakterli tanımlanmasına yol açmaktadır (Aktaş, 2001: 192-193). Adalet ve özgürlüğün negatif karakterleri, demokrasi yönetiminin siyasal alanla sınırlı olması ve ekonomik alanın demokratik denetime kapatılmasına

yol açmıştır. Hayek'in dediği gibi *‘‘Hakiki bir ‘proletarya diktatörlüğü’ şekil itibariyle demokratik de olsa, iktisadi faaliyetin merkezden idaresine kalkışacağı gün, ferdi hürriyeti tamamen yok etme hususunda herhangi bir mutlakıyet rejiminden herhalde geri kalmayacaktır.’’* (Hayek, 1999: 95).

Altıncı varsayım ise özgürlüğe yönelik en büyük tehlikenin devlet ve toplumdan geldiği, bunların dışında kalan güç merkezlerinin, örneğin ekonomik açıdan güçlü olan kapitalist sınıfın, insan özgürlüğünü tehdit eden bir yapıda olmadığı kabulüdür. Bu açıdan devlet, toplumun iktidarından bireyi korumak negatif özgürlüğün amacını oluşturmaktadır. Bu düşünce ekonomik alanda oluşan iktidar yapısını kabul etmemekte ve ekonomik güç merkezlerinin özgürlükleri etkilemede nötr olduklarını iddia eder. Virginia Kamu Tercihleri okuluna mensup düşünürlerin geliştirdiği ‘Anayasal İktisat’ anlayışında olduğu gibi, özgürlüğü tehdit eden en önemli kurumun önce devlet daha sonra toplum olduğu düşünülmektedir (Erdoğan, 2004: 45). Bu varsayım siyasal alanı politik olan ile sınırlarken ekonomik alanda oluşan iktidarı kabul etmemekte, dolayısıyla ekonomideki iktidar yapısını özgürlüğe tehdit olarak görmemektedir.

Toplumun ve çoğunlukçu demokrasi anlayışının negatif özgürlüğe karşı olduğunu savunan liberaller, sınırsız demokrasi anlayışı ve pozitif özgürlüğün otoriter bir yapıya dönüşebileceğini ifade ederler. Touranie’e göre eşitliğin demokratik anlamı, herkesin kendi öz varlığını seçme ve yönetme hakkıdır. Aynı zamanda *‘‘[A]hlaksallaşma ve ölçünleme adına işleyen tüm baskılara karşı bireyleşme hakkıdır. Özellikle bu anlamda olumsuz özgürlüğü savunanlar, olumlu özgürlüğü savunanlara göre haklıdır. Olumsuz özgürlüğü savunanların konumları pek hoşumuza gitmeyebilir, ama olumsuz özgürlüğün ilkesi doğrudur, yine de olumlu özgürlüğün ilkesi gibi, ne denli çekiciliğe sahip olsa da tehlikelerle doludur.’’* (Touranie, 2002: 27). Pozitif özgürlük, demokratik anlayışlarda ikinci kuşak sosyal ve ekonomik hakları kabul ederken devlete bu hakların vukusu için görevler yüklemektedir. Liberallere göre pozitif haklar en temel hak olan mülkiyet ve özgürlük haklarını sınırlamaktır. Pozitif hakların uygulanmasını engellemek amacıyla ‘Anayasal İktisat’ı savunan Dennis C. Mueller’in görüşüne göre, temel

metin olan anayasalarda yönetimlerin diktatörlüğe kaymamaları için ekonomik ve sosyal hakların bulunmaması gerekir' (Erdoğan, 2004: 45).

1.3.2. Liberal Birey

Her toplumsal ve siyasal sistem, kendi kurum ve ilkelerini işletecek bireyler ve toplumlar tasarlamaya çalışır. Bu üretilen birey ve toplumlar, siyasal sistemin kendisi gibi kurgusal ve yapaydır. Siyasal veya ideolojik sistemler kendi faaliyetlerini devamını ve varlıklarını, oluşturmaya çalıştıkları bu birey ve topluma borçludurlar. İnsan hakkında bir senaryo olan düşünceler, kendi jön ve figüranlarını oluşturarak insan doğasının içeriğini bu kurguları ile oluşturmaya çalışmaktalar. Bu anlayışta insan doğası nedir? olguya dair sorusu kolay bir biçimde normatif alana kaymaktadır.

Birey, mülkiyet ve özgürlük düşüncesi liberal gelenekte birbiri ile ayrılmayacak şekilde bütünleşik ve birbirlerini tamamlayan özelliklere sahiptir. Liberal gelenekte özgürlük ve birey, hakların genel kaynağı olarak kabul edilmiştir. Liberalizm ile bireycilik birbirine çok yakın olduğu için, Yayla'nın da dediği gibi, *'liberalizmin tek vasıflı tanımını yapmak gerekseydi, herhalde "liberalizm bireyci toplum sistemidir."* demek yeterli olurdu' (Yayla, 2003: 148). Yayla'nın tanımlamasına ve Hayek'in bireycilik ile liberalizmi birçok yerde eş anlamlı kullanmasına karşılık, bireycilik düşüncesinin liberalizmin merkezi kavramı olmasında, toplumu öne çıkaran Marxist düşüncenin de katkısı bulunmaktadır. Dolayısıyla mülkiyet ve özgürlük düşüncesinden sonra tarihsel sıralama olarak bireycilik düşüncesini, liberal değerlerin merkezine yerleştirmek mümkündür.

Bireycilik kavramını ilk önce, liberal değerleri eleştirmek amacıyla Saint-Simoncu'lar kullanmıştır. Kendi görüşlerini sosyalist olarak ifade eden Saint-Simoncu'ların bireycilik kavramını olumsuz bir şekilde kullanmaları, bireycilik ile sosyalist düşünceler arasında bir karşıtlık olduğuna dair günümüze kadar gelen düşünceyi beslemiştir (Yayla, 2003: 149). Türkçede ise bireycilik kavramı, sayısal bir değeri ifade eden, bir kelimesinden türetilmiştir. Kelime bu haliyle nötr bir

tutumu ifade ederken daha sonra aynı köke bağlı olarak türetilen bireysellik ya da bireysel tabirlerinin kullanımları kavrama liberal bir anlam yüklemiştir.

Liberalizmin bireyciliği hem ontolojik hem de metodolojik bireyciliktir. Bazı liberallerin, bireyciliğin ontolojik yapısının topluma karşıt olduğuna dair eleştirilerin olmasından dolayı, metodolojik bireyciliğe daha fazla önem verdikleri gözlemlenir. Liberallere göre birey temel varlıktır, birey kavim, sınıf gibi tümel özellikler gösteren varlıklardan daha gerçektir (Yayla, 2003: 149-150). Yayla ve Hayek gibi liberaller, bireyi gerçek olarak kabul eden, onun dışındakileri ise isimlendirme olarak düşünen nominalist akıma yakın durmaktadırlar. Bu akıma göre, tümel ifadelerin hiçbir gerçekliği yoktur; onlar sadece isimlendirilen ve kendilerine ait cevherleri olmayan zihni varlıklardır. Friedman'ın özgür bir insan için ülkesi, onu oluşturan bireylerin toplamı olarak ifade etmesi (2008: 1) bu anlayışın ürünüdür. Toplum ancak bireylerin toplamından ibarettir, toplumun kendi başına bireylerden bağımsız bir değerleri bulunmamaktadır.

Kant'ın *“[ö]yle bir şekilde hareket et ki gerek kendi şahsında gerek başkalarının şahsında insanlığı bir vasıta değil, bir gaye olarak kullanmış olasın.”* deontolojik ilkesi, bireyi amaç edinen liberal değerle örtüşmektedir (Erişirgil, 1997: 213). Bireyin temel ontolojik gerçeklik olduğunun vurgulanması, toplumun bireye nispetle ikinci bir duruma düşmesine yol açar. Metodolojik bireycilik anlayışı insan eylem ve davranışlarını incelemeye bireyden başlamaktadır. (Yayla, 2003: 152-153). Metodolojik bireycilik anlayışı, insanın doğasının kendinde olduğu ve tek tek insanlar incelendiklerinde bunun bulunacağına dair inanca dayanmaktadır. Birinci durumda yani insanın doğasının kendinde bulunduğu inanca dayanan bir soyutlamadır; ikinci durumda ise insan doğasının bir etkileşim içerisinde olduğu veya en azından ortaya çıktığı fikrinin göz ardı edilmesidir. Nitekim Marx da *“İnsanın özü, tek tek her bireyin doğasında bulunan bir soyutlama değildir. Gerçekte toplumsal ilişkilerin bütünüdür.”* sözleri ile bu gerçeği ifade etmiştir (Barber, 195: 130).

Liberal bireycilik anlayışı, toplumsal hayatın gerekliliği olan ortak çıkarlar ve amaçlar gibi değerleri yok sayar. Hayek ilginç bir şekilde toplumsal amaçları gözetin

bütün yapıları kolektivist diye nitelendirmektedir. Birey bu anlayışta topluma karşıt olarak kurulmuştur. Bu açıdan Hayek toplumcu görüşleri ‘‘*Uğrunda bütün cemiyetlerin teşkilatlandırılıp seferber edileceği ‘içtimai gaye’ veya ‘müşterek gaye’ ekseriya ‘müşterek menfaat’ ‘umumi refah’ yahut ‘umumi menfaat’ gibi müphem tabirlerle ifade edilmektedir.*’’ diye nitelendirir (Hayek, 1999: 80). Birey tek gerçek olunca demokrasinin müşterek gaye ve umumi refaha yönelik politikaları da sınırlanmakta, bu kavramlar siyasetin alanının dışına taşınmaktadır. Böylece toplum etrafında birleşeceği hiçbir amaç oluşturamaz. Hayek bunu ‘‘*Ferdi kendi kararların nihai hâkimi olarak kabul etmek, ferdin hareketlerin imkan nispetinde kendi şahsi kanatlarının hâkim olması lazım geldiğine inanmak; işte ferdiyetçiliğin özü budur.*’’ (Hayek, 1999: 83) şeklinde ifade eder. Bu düşünceleri savunan Hayek’te bireyciliğin iki özelliği bulunmaktadır. Birincisi bireycilik bir toplum teorisidir, insanın sosyal hayatını belirleyen güçleri anlama teşebbüsüdür. İkinci olarak bu toplum görüşünden kaynaklanan bir siyasal düsturlar ilkesidir (Yayla, 2003: 155). Hayek’in bireyciliği bir toplum teorisi olarak ifade etmesi, sosyal düzenin kendiliğinden olduğuna dair inancın birey açısından ifade edilmesidir. Bu açıdan Hayek sahte bireyciliği bu spontane düzene karşı olan şeklinde tarif eder. Hayek’in sahte ve gerçek bireycilik ayrımının bir yakasında Rousseau olurken diğer tarafta ise ‘gerçek’ olarak ifade ettiği Hume’nin bireyciliği yer alır. Hayek’in bireyciliğinin bazı politik ve sosyal sonuçları bulunmaktadır. Bu sonuçlardan birincisi, Hayek ve liberallere göre toplumun çıkarı, halkın yararı gibi kavramların belirgin bir anlamı yoktur. İkincisi ise bireylere bazı sosyal bütünler adına baskıcı politikalar dayatmak doğru değildir. Son olarak da bireycilik temel politik talebi olarak zoru elinde bulunduran devlet üzerinde kesin ve sağlam sınırlamalar bulunmasını ister (Yayla, 2000: 107).

1.3.2.1. Liberal Bireyciliğin Demokratik Sınırlılıkları

Liberal değerlerin temelinde bulunan bireycilik anlayışı ile eskiden beri halk egemenliği olarak kabul edilen ve günümüzde ise birlikte yaşam koşullarını üreten siyasal yapı olarak da düşünülen demokrasi arasında bazı sorunlar bulunmaktadır. Sorun halkın içindeki bireyden daha çok, bireyin liberal söylem içinde halkı, özgürlüğe bir tehdit unsuru olarak görmesinde yatmaktadır. Bu var olduğu iddia

edilen tehdit halkın bireyciliğin savunulmasında önemli bir engel olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bu engel bireyciliğin tekliği ile halkın içindeki çokluk arasında sayısal farktan daha çok, halkın tanımında bireyin olmasına rağmen bireyciliğin olmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla halkın varlığı mekânsal ve zamansal olarak birlikte yaşama imkânını sağlayan değerler üzerinden gerçekleşmektedir. Bu özellikten dolayı liberal gelenek, devletten sonra halkı özgürlüğe tehdit olarak kabul etmektedir. Çünkü halk ve toplum tabirinde birlikte yaşamaya yönelik bir ortak anlayış gizlidir. Halka yönelik liberal mesafeli duruş, egemenliğin kime ait olduğundan daha çok onun sınırlamasına yönelik güçlü vurgusunda daha açık gözükmemektedir.

Demokrasi ile bireycilik arasındaki ilişkiyi ifade etmeden önce, demokrasinin birçok tanımı bulunduğu için hangi demokrasi ile bireycilik ilişkisinin tartışıldığının bilinmesi gerekmektedir. Bu açıdan bu bölümde demokrasiyi iki ana akım içinde inceleyeceğiz. Bunlardan birincisi halk egemenliği olarak kabul edilen geleneksel demokratik anlayıştır. İkincisi ise kendini yenileyen ve değişen, sürekli ahlaki bir ilke gibi olguya karşı amacı belirten deontolojik biçimde tanımlanan demokrasi yaklaşımlarıdır. Benzer biçimde Huntington da demokrasinin ne olduğu ile ilgili iki farklı tanım tartışması olduğunu savunmaktadır. *“Demokrasinin bir taraftan akılcı, ütopyacı ve idealist tanımları ile giderek demokrasinin ampirik, tasviri, kurumsal ve yöntemsel tanımları arasında ayırım yapmaya başladılar”* (Huntington, 2007: 4). Demokrasinin tanımındaki bu iki farklı yaklaşım Tourine tarafından da vurgulanmıştır. *“Demokrasi iki farklı biçimde tanımlanmıştır. Kimilerine göre halk egemenliğine biçim vermektir, kimine göre ise siyasal tartışmanın özgür, serbest biçimde gerçekleşmesini sağlamaktır.”* (Tourine, 2002: 169).

1.3.2.1.1. Geleneksel Demokrasi Anlayışı ve Bireycilik

Lincoln'un ‘halkın, halk tarafından, halk için’ olarak tanımladığı geleneksel demokrasi, bir yönetim biçimi fikri üzerinden ilerler. Halk egemenliği ile tanımlanan demokrasi bütünleşik, birbiri ile uyumlu, coğrafi olarak başka halklardan ayrılmış bir halk tasavvuruna dayanır. Bu tanım, cumhuriyetin ortak amaçlar etrafında birleşmiş, geçmişin birlikteliğini ve gelecekte ortak yaşama isteğini ifade eden halk tanımına

yakındır. Bu halk anlayışında erdem polisin amaçları ve varlığını devam ettiren koşullarla bağlantılıdır. İyi, toplumsal amaç ve çıkar perspektifinden tanımlanarak **polisin veya cumhuriyetin geleceğini temsil eden ‘ortak iyi’ye dönüşür.** Bu açıdan polis için iyi olan, bireyler için de iyidir. Birey yerine cemaati öne çıkaran bu halk anlayışı Atina’da savunulduğu gibi, en yetkin örneğini MacIntyre’ye görülen Komiteryen düşünceler tarafından da günümüzde savunulmaktadır. Bu anlayışta bireyin kaderi ait olduğun toplumun kaderine içkindir. Ortaçağ organik toplum yapısına benzer bir şekilde toplum tasavvuruna sahip bu anlayışla geleneksel demokrasi tanımı uyuşmaktadır. Geleneksel demokrasi tanımında halk bütünleşik, aynı zamanda bir toplumsal sınıf oluşturmaktadır. Aristo’nun demokrasi tanımında olduğu gibi, halk, aristokratik sınıftan ayrı bir kesimi ifade eder. Bu anlayışta, demokrasi çoğunlukçu bir yapı ile halkın egemenliğini ifade etmektedir. Aynı zamanda halkın çıkarının ortak olduğu savunulmaktadır. Bu halk anlayışına dayalı geleneksel demokrasi ile liberal gelenekteki bireycilik düşüncesi uyuşmamaktadır. Liberal birey halktan ayrı olduğu ölçüde kendi olma ve özgür olma imkânına kavuşurken geleneksel demokrasi anlayışında ise halktan ayrı var olmama söz konusudur. Barber’in de liberal bireyi eleştirisinde verdiği Sokrates bunun iyi bir örneğidir. Yunanistan’da ise yabancılaşma ve tek kalma bir tehdit veya cezadır. *‘Sürgün edilme Yunanlıya ölümden daha kötü bir kader olarak görünüyordu. Sokrates Atina’dan kaçmak yerine baldıranı içmeyi yeğlemişti.’* (Barber, 1995:105). Bireycilik bu açıdan kendini halktan ayırdığı ölçüde geleneksel demokrasi ile çatışmaktadır.

Liberal bireycilik anlayışı, toplumsal sorumluluk ve cemaat düşüncesine yabancı ve cemaati özgürlük ve bireyselliğe karşıt olarak görmektedir. *‘İnayet cemaatle özdeşleştiği için, cemaat özgürlüğün düşmanı haline gelmiştir.’* Cemaatin varlığını kendi özgürlük anlayışına düşman kabul eden bir düşüncenin demokrasiden daha çok, anarşist bir yapıda olduğu kuşkusuzdur. Bu açıdan Barber haklı olarak liberal bireyin anarşist özellikler taşıdığını söylemektedir (Barber, 1995: 107-37). Bireycilik burada yurttaşlık düşüncesinin getirmiş olduğu aidiyet düşüncesini ve yurttaşlık amaçlarını dışlar. Dolayısıyla siyasal yapıyı bir araç olarak düşündüğü için demokratik katılım fikrine de soğuk bakmaktadır. Hayatı bir çıkarlar çatışması ve

rekabeti olarak düşünen, hayatta en temel şeyin kendi çıkarını maksimize eden bir bireycilik düşüncesi, aidiyet çerçevesinde tanımlanan yurttaş kavramı ile çelişmektedir. Bu demokratik yönetimde yurttaşların amaç ve hedefleri ile bireyin kendi çıkarları arasında gerilim ve makas farkı, birlikte yaşamayı güç hale getirecektir. Ulus devletin inşa etmiş olduğu yurttaş kimliği geçmiş ve gelecek perspektifinde çoğu kez kurgusal olarak hatıraya ve umuda atıf yaparak ortak, ‘biz’ temelinde ortak amaçlar oluşturmaya çabalamaktadır. Oysa bireycilik, toplumsal hayatı da rekabete açarak coğrafya ve tarihin getirdiği biz duygusunu ortadan kaldırır. *‘Liberalizmin güçlü simyası yabancıyı bireye, uyumsuzu girişimciye ve mahrumu özgüre çevirdi. Yurttaşlar arkadaş değil hasımdı. Yalnız insan... Robert Nozick’in haklarıyla gömülmüş ve zayıfa, zavallıya, acize ve mahruma hiçbir borcu olmayan özgür insanı başkaları için var olmayan bir insandır.’* (Barber, 1995: 107-108).

Barber’in eleştirdiği atomist bireycilik düşüncesine karşı, Hayek bir savunusu olarak bireyciliği atomist bireycilik ile moleküler bireycilik olmak üzere ikiye ayırmaktadır. *‘Yalnız olan atomist birey, moleküler birey ise toplumun sosyal özelliklerini kaybetmeksizin fark edilebilen en küçük ünitesi olarak alırlar.’* (Yayla, 2000: 101). Buna karşılık Hayek müşterek menfaat ve gaye gibi kavramların mübhem olduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan moleküler bireycilik anlayışı, bireyin toplumun en küçük ünitesi olma özelliğini taşıdığını iddia etmesine karşın bireyin toplumla ne türden bir ilişkiye gireceğini açıklamamaktadır. Zira her türlü siyasal yönetim kavramı içinde topluma ait ve toplumsal amacı gerçekleştirme faaliyeti, zorunlu olarak bulunmaktadır. Geleneksel demokrasi anlayışına göre müşterek menfaat ve gayenin veya ‘genel irade’nin olmadığı bir yerde yurttaş ve ortak bir yönetimden bahsetmek mümkün değildir.

Bireycilik ile geleneksel demokrasi anlayışının çelişen yanlarının çokluğuna rağmen bireyciliğin kendini gerçekleştirme anlayışı ile halkların self determination düşünceleri arasında bazen bir uyum olduğu da savunulmaktadır (Dahl, 1996: 111). Bu uyum geleneksel demokrasinin kolay bir şekilde özellikle üçüncü dünya ülkelerinde self determination (kendi kendini yönetme, ulusun bağımsızlığı)’a

dönüştüğü anlayış ile kendini çevreden koruyan bireyin negatif özgürlük anlayışı birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. Bu açıdan bireyde self determination negatif özgürlüğe kolay bir şekilde dönüşürken bireyin çevreden bağımsız olma ve davranma isteği ise ulusal bağımsızlığa kolay bir şekilde dönüşmektedir.

1.3.2.1.2. Deontolojik Demokrasi Tanımı ve Bireycilik

Demokrasinin bir diğer tanımı olan deontolojik yaklaşımda, demokrasi akılcı, ütopyacı ve idealist bir şekilde tanımlanmıştır. Normatif özellikleri öne çıkan bu tanımlamada geleneksel demokrasiyi hayata geçiren kurumsal yapı ve usulü süreçlerinden daha çok, onun insan hayatını ve düşüncelerini ileriki bir safhaya taşıyan normatif yanları önem kazanmaktadır. Bireycilik ile ortak yaşamı sağlamaya çabalayan deontolojik demokrasi yaklaşımı, birbirini tamamlayan ve dışlayan iki özelliğe sahiptir. Birbirlerini destekleyen ve tamamlayan anlayışta demokrasi, bireyin ve ulusun kültürel, etnik yanlarını ve toplumun çoğulcu yapısını koruyan ve bu yapıları geliştiren, barış içinde bir arada tutmaya çalışan bir düşünce olarak kabul edilmektedir. Deontolojik demokrasi tanımlamalarına müzakereci, radikal, katılımcı, çoğulcu demokrasi anlayışlarını örnek olarak verebiliriz. Bu yaklaşımlarda demokrasinin kurumsal yapısını teşkil eden, kamu alanı, temsil, seçimler gibi özellikler daha katılımı artırıcı bir şekilde eleştirilmektedir. Bu demokratik anlayışlarda katılım düşüncesi kadar kültürel ve etnik çeşitliliği oluşturan toplumun barış içinde bir arada nasıl yaşayacağı ve yönetimin bu çoğulculuğu nasıl sağlayacağı tartışılan merkezi konulardır. Tourine'nin demokrasi tanımında bu konuları görmek mümkündür. *“Demokratik ekin birlik ve çeşitliliğin, özgürlük ve bütünleşmenin uyuma çabası olarak tanımlanır. Demokrasinin kişisel özgürlükle toplumsal bütünleşme arasında ya da modern toplumlarda özneye us arasında bir uyuma arayışı olduğu düşüncesini savundum.”* (Tourine, 2002: 31). Bireycilik düşüncesi toplumsal çeşitliliği koruyan temel bir yapı olarak kabul edilebilmektedir. Aynı zamanda bireycilik düşüncesi, totaliter yapılara karşı da direnç noktası olarak düşünülebilir.

Bireyciliğin, normatif demokrasi anlayışında dışlayıcı özelliklerinden ilki, kültürel çeşitliliği ve çoğulcu toplum yapısını korumaya çalışan demokrasinin,

bireyciliğin üst bir kimlik ile bütünleşmediği, üst kimlik oluşturmadığı durumlarda bireyi toplumsal çoğunluğa hangi saiklerle katacağıdır. Birey olarak kaldığı sürece kültürel bir çeşitlilikten daha çok, bireysel bir çeşitlilik söz konusudur. Çünkü birey, negatif özgürlüğünü kendini toplumsal etki alanlarından uzaklaştırarak sağlamaya çalışmaktadır. Oysa kültürel ve değer çoğulculuğu bireye üst bir kimlik vererek siyasal ve toplumsal katılımı gerçekleştirmeye çabalamaktadır. Bu açıdan demokratik katılım ile bireycilik birbirine karşıt öğelere döner.

Deontolojik demokrasi tanımı ile liberal bireycilik arsında ikinci çatışma, toplumsal yaşamın bireycilik anlayışına bağlı olarak piyasalaşacağıdır. Machperson sahiplenici birey düşüncesi ile bu anlayışın mimarıdır. Liberal bireye aynı zamanda sahiplenici birey ismini vermekte, sahiplenici bireyin mülkiyete (Locke) ve güç istencine (Hobbes) ilişkin talebi karşısında, toplumun piyasaya dönüşeceğini savunmaktadır. *‘En iyi toplum, bünyesinde bireylerin tüm toplumsal ilişkilerin piyasa ilişkilerine dönüştüğü toplumdur.’* (İspir, 2008: 15). Sahiplenici birey, toplumsal ilişkileri de piyasa ilişkilerinin devamı olarak gördüğü için toplumsal yapı da piyasalaşmaktadır. Yani piyasanın sahip olduğu rekabet ve kendi çıkarını, gücünü maksimize etme özelliği, sahiplenici birey tarafından toplumsal yapıyı piyasaya anında dönüştürmekte, bireyler birbirlerinin rakibi ve hasmı olmaktadır. Bireycilik anlayışı toplumu piyasalaştırdığı oranda, kültürel ve etnik üst kimlikler ortadan kalkmakta, toplumsal çeşitlilik firma çeşitliliğine kaymaktadır. Bu açıdan sahiplenici bireycilik kapitalist toplumun siyasi felsefesidir. Batı liberal demokrasileri değerlendiren Machperson, faydanın (Bentham) ve gücün maksimize edilmesi (Hobbes) üzerine kurulan, kazanmayı ve tüketimi merkeze alan liberal sahiplenici bireyin insan hayatının derin amaçlarını göz ardı etmiştir, demektedir (İspir, 2008: 16-17). Bireycilik, herkesin diğerleri üzerinde egemenlik kurmak istediği ile siyasal tartışma ortamlarını rekabetçi bir alana dönüştürür. Machperson bu bireyciliğin Hobbes ile Locke’un düşüncelerinde derin izleri olduğunu söyleyerek bu düşüncüyü birkaç maddede özetler: Öncelikle insanı insan yapan şey, başkalarının isteklerine bağlı olmaktan kurtulmasıdır. İkinci olarak, birey kendi istek ve yeteneklerinin sahibidir, bundan dolayı topluma borçlu değildir. Üçüncü özellik, toplum bir dizi pazar ilişkisinden ibarettir. Ve son olarak siyasi toplum insan mülkiyetinin ve insan

ilişkilerinin muhafazasını sağlayan bir sözleşmedir (İspir, 2008: 73-74). Toplumu ekonomik temelde okuyan bireycilik anlayışı, siyasal ve toplumsal alanları ahlaki alanlardan arındırarak tek gerçekliğin bireysel güç isteği ve çıkar olduğunu söylemekte, böylece demokrasinin gerçekleştirmek istediği birlikte barış içinde yaşam ülküsüne zarar vermektedir.

Bireycilik anlayışının deontolojik demokrasi ile örtüşmeyen üçüncü özelliği bireyin kendi kimlik ve kişiliğini toplumsal bütünden ve yapılardan arındırdığında, devlet karşısında tek ve savunmasız kalmaktadır. Atomize olmuş olan birey, devlete karşı güçlü muhalefet iradesi gösterememektedir.

Liberal bireycilik anlayışı ile deontolojik demokrasi arasında birbirlerini destekleyen özellikler de yok değildir. Bireyciliğin deontolojik demokrasi anlayışını destekleyen önemli yapısı, bireyi bir iktidar alanı olarak kurgulayıp onunla toplumsal baskıya ve devlete karşı koymasındır. Aydınlanma düşüncesi ile birlikte akıl ve birey sadece yeni bir hayatı belirleyen iki parametre değil, aynı zamanda eski dünyaya karşı koyan iki iktidar alanıdır. Bu açıdan bireyciliğin gözüktüğü her yerde bir iktidara ve tahakküme karşı direnç de gözükür. Foucault'un dediği gibi modern dönemlerde iktidar her yerdedir, aynı zamanda direniş de (Bowles-Gintis, 1995: 93). Bu yönden bireycilik anlayışı iktidarın yayılmasına karşılık ciddi bir mevzi oluşturmakta, aynı zamanda yurttaşlık kavramı ile birleştiğinde sınırlı bir devletin oluşturulmasında önemli roller oynamaktadır.

1.3.3. Sınırlı Devlet ve Demokrasi

İnsanoğlunun güç isteğinin simgesi, özgürlük için düzeni sağlayan, güç ve yetkinin merkezleşmesi ile Leviathan olarak tanımlanan devlet insanın yaptığı en önemli alettir. Gücü temerküz ettiği ölçüde otoriter olan devlete düzeni sağladığı için ihtiyaç duymaktayız. Devlet, Friedman'ın dediği gibi mutlak özgürlüğün imkânsız olduğundan dolayı endişelere rağmen özgürlüğümüzü koruması için kendisine ihtiyaç duyduğumuz bir yapıdır (Friedman, 2008: 2).

En iyi devlet en az yöneten devlet ilkesine bağlı kalan liberal gelenek, devletin faaliyetlerini bazı alanlarla sınırlamak istemektedir. Bu sınırlandırma isteğinin temelinde bazı varsayımlar bulunmaktadır. Bu varsayımlar devletin doğası ile ilgili olduğu gibi, insan özgürlüğü ve insanın gelişme yeteneği ile de ilgilidir. Devletin sınırlandırılması ile ilgili birinci varsayım Locke'çu gelenekte kendini bulur. Bu anlayışa göre doğal haklara karşılık gelmek üzere doğal bir devlet bulunur, inşa edilen devlet kendisine devredilen haklar ile sınırlı yetkilere sahiptir. *“Kuşkusuz, tarih boyunca, doğal haklar teorileri, sadece insan doğasının değişmez bir içerik ve özel ihtiyaçlarla açıklanabilir olduğu şeklindeki statik görüşle değil, siyasi otoritenin kaynağına ilişkin sorularla yakından ilişkili olmuştur.”* (Burrow, 2004: 55). Doğal haklar teorisi siyasal otoritenin kaynağını sözleşme fikri ile izah ettiğinden sözleşmeye taraf olanların sözleşmenin içeriğini de belirleme hakları olduğu iddia eder. Bu teori sözleşmede yer alan devredilmez ve dokunulmaz haklar yoluyla sözleşmeyle icat edilen devletin faaliyet alanlarının özgürlük ve mülkiyet açısından sınırlandırılacağını savunur.

Devletin sınırlandırılması ile ilgili ikinci temel varsayım devletin doğası gereği iyi olmadığı, kötü olduğu fikridir. Bu düşünce kendisini Hobbes'ın cehennemden çıkan meleğin yeryüzündeki adı olarak ifade ettiği Leviathan'dır. Leviathan kötü olmasına rağmen, “insanın insanın kurdu” olduğu doğal ortamdan, düzene geçişi sağlayan tek etkidir. Devlet doğal düzenin kargaşa ve kaosa karşılık gelen düzeni ifade eder. Ölümsüz tanrının altında barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz ‘ölümlü tanrı’ olan devlet, her bireyin sahip olduğu gücü kendinde toplar ve toplumun barış ve huzuru için tüm yetkileri bir krala verir (Hobbes, 2010: 136). Devletin Hobbes tarafından tasvir edilen doğası, eski çağ ve ortaçağ boyunca birçok coğrafyada otoriter, ‘istibdatçı’ olarak gözükmüştür.

Üçüncü varsayım, Batı düşüncesinde düzen kavramı ile özgürlük kavramı arasına sürekli bir gerilim olduğuna dair düşüncedir. Geleneğin, toplumun veya devletin oluşturduğu düzen, genelde bireyin özgürlüğüne bir tehdit olarak düşünülmüştür. Barber'e göre bu, liberal düşüncedeki minimalist anlayışı yansıtmaktadır. Düzeni sağlayanın sahip olduğu güç ve otorite, temel sorunu yeniden

belirlemektedir. Temel sorun bekçinin nasıl hapsedileceği ve muhafızları kimin muhafaza edeceği (Barber, 2008: 45). Liberal anlayışa göre düzeni sağlayan devlet, aynı zamanda özgürlüğe en büyük tehdidi oluşturmaktadır.

Devletin doğası ve sağladığı düzeni özgürlüğe tehdit olarak düşünen liberal gelenek dördüncü varsayım olarak, devlet faaliyetlerinin gelişmesinin de özgürlüğü ve bireysel gelişmeyi olumsuz etkilediğini savunur. Devletin temel fonksiyonunu güvenlik olarak düşünen Humboldt, devletin etki alanının gelişmesi ile bireysel kişiliğin gelişmesi arasında olumsuz etkiler olduğunu düşünür. Düşünüre göre devlet güvenlik dışında ahlak ve din konusunda yükümlülükler yüklenerek, bireylerin sorumluluk anlayışlarını ve yaratıcı yeteneklerini köreltmektedir. Bu durumda düşünüre göre devlet, bireyin mutluluğuna öncülük etmek yerine, negatif mutluluk dediği kötülüğü engellemekle kendini sınırlandırmalıdır (Humboldt, 2004: 102). Düşünüre göre birey doğal olarak hayırseverliğe meyillidir, özgürlük enerjiyi artırır ve bunun tabii sonucu olarak her türden serbestliliği geliştirir. Kendi başına bırakılan insan doğru ilkelere daha zor ulaşır ama ulaştığı bu ilkeler onun davranışlarında etkisi azalmaz biçimde kendini gösterir. Bu açıdan devlet, din, ahlak ve eğitim gibi ulusun ahlak ve karakteri üzerinde doğrudan etkili olacak alanlardan kendini uzaklaştırmalıdır. Devlet kendini bu alanlardan uzaklaştırmadığı takdirde, düzenlemeleri etkili ve faydalı olsa bile, düşünür devletin özgür ve bağımsız kişilerden oluşan bir ulus yerine, iyi beslenmiş bir köleler topluluğu yaratacağını savunur (Humboldt, 2004:175-177). Devletin faaliyetinin bireysel gelişmeye karşı olduğunu ve bireydeki doğal enerjinin çökmesine neden olduğunu düşünen Humboldt, devletin eski çağlardaki gibi, sadece savaş esnasında general, barış döneminde ise hakemden başka bir şey olmaması gerektiğini savunur (Humboldt, 2004: 119).

Beşinci varsayım ise devletin sadece bir araç olduğunu düşünmekte, toplum ile devletin ayrılığını savunmakta, bütünleşmeye(faşizm) ve organik toplum yapısına karşı çıkmaktadır. Organik toplum yapısında devlet ile toplum, bütünleşik bir birlik oluşturarak devlet, yaşamın her yerinde düzenleyici ve denetleyici olarak bulunmaktadır. Bu anlayışa göre, biyolojiden alınan organik yapı kavramı içinde bir

bütünün ortak hedeflere yönelmesi hem bütünü oluşturan devlet hem de halk için gereklidir. Bu organik anlayışa karşıt olarak, devlet ile toplumun ayrılığına dayanan, devlete araç rolü veren yaklaşıma göre, devlet toplumdan bağımsız ve onun temel işlerini görmek için üretilmiş bir araçtır. Humboldt da devletin organik yapıda olduğu şeklindeki metafora karşı çıkarak bireyin hür, kendi ile barışık ve kendi kaderini elinde tuttuğu fikrini savunur (Humboldt, 2004: 78-80). Bu düşünce Kantçı ahlak ilkesiyle ve insanın her eylemde amaç olduğu, araç olamayacağı ilkesiyle de örtüşmektedir. Bu ilke devletin kutsal olmadığını, araç olduğunu; bireyin ise amaç olduğunu ortaya koyar. Bu düşünce devletin organik toplum yapısı içinde halk ile bütünleştiği, halkın devletin çıkarlarını gerçekleştirmek için araç olarak kullanıldığı Mussolini ve diğer diktatörlerin devlet anlayışlarına muhalefet eder.

Devletin sınırlandırılması gerektiğini savunan liberal düşünce, devletin gerekliliğini savunarak anarşist eğilimden ayrılır. Devletin küçülmesi bir anarşist eğilim, devletin sınırlandırılması realist bir eğilim olarak bulunur. Barber'e göre realist eğilim, devletin sahip olduğu gücü baskılamaya, onu hukuksal çerçeveye sıkıştırmaya çalışmakta böylece anayasal hukuk gelişmektedir (Barber, 1995: 161). Liberal düşünce devleti özgürlüğü koruyan kabul ettiği gibi onu tehdit de eden olarak görmektedir. Sınırlı devletin özgürlüğü tehdit eden bir unsur olmaktan çıktığı, toplumsal düzenin işlemlerini sağladığı aynı zamanda özgürlüğün koruyucusu olduğu savunulmaktadır. Dolayısıyla, Friedman'a göre elbette devlete olan ihtiyaç ortadan kaldırılamaz. Tersine devlet hem 'oyunun kuralları'nı belirlemek için bir forum olarak hem de kararlaştırılan kuralların yorumlanması ve uygulanması için bir hakem olarak gereklidir''(Friedman, 2008: 20).

Liberal düşünce ile anarşist gelenek arasında devlet konusundaki fark, anarşistlerin devletin ortadan kaldırılmasını savunurken liberallerin devletin sınırlandırılması gerektiğini savunmalarıdır. Bu açıdan da devlete bazı görevler de verirler. Örneğin Smith'e göre devletin görevleri dört ana başlıkta toplanır. Bunlar: Toplumu iç ve dış tehlikelerden korumak, adaleti sağlamak, bazı özel işleri yapmak. Ayrıca devlet fiyat mekanizmasının yetersiz kaldığı yerde devreye girerek, eğitim, bayındırlık ve sosyal alanlarda faaliyet gösterebilir (Yayla, 2003: 85-87). Hayek de

devletin gücü toplamasını ve planlama yapmasını özgürlüğe bir tehdit olarak görmesine rağmen, devlete pozitif bazı görevler de vermektedir. O'na göre özgür toplumda devletin görevleri dört şekilde özetlenir: Kurallar koymak veya yasa yapmak, kuralları değiştireceğimiz araçlar sağlamak, kuralların anlamı üzerinde aramızdaki farklılıkları uyumlu hale getirmek, başka türlü oyunu oynamak isteyen birkaç kişiyi kurallara uymaya zorlamak (Friedman, 2008: 20).

Liberal değerler, liberal yaşam biçimini destekler. Örneğin negatif özgürlük ile sınırlı devlet birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Liberal bireycilik ise piyasalaşan bir toplumsal yapıda mümkün iken, piyasayı hayata geçiren unsur ise karını maksimize eden bireycilik anlayışı olmaktadır. Böylece liberal değerler de birbirlerini tamamlayan yanlar bulunmaktadır. Sınırlı devlet fikri, halk egemenliğinin temsil yoluyla işlediği yarı doğrudan demokrasilerde devletin faaliyet alanlarının azlığını, egemenliğin belli alanlarda devrini oluşturmaktadır. Sınırlı devlet fikri, ulus devletlerde, yönetimi dar bir alanla sınırlamakta, temsilciler ile temsil edilenler arasındaki yetki devrini belli alanlarla sınırlayarak halkı yetki vermediği alanlarda korumaktadır. Teorik olarak sınırlı devlet, vekâlet ilişkisini sınırlı vekâlete dönüştürmekte, hatta egemenliğin devri yerine egemenliğin sınırlı alanda temsilini sağlamaktadır.

Demokratik gelenekte yönetim ile ilgili sorun, kimin yöneteceği fikri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Liberal düşünce ise yönetimin nasıl ve hangi temeller üzerinde gerçekleşeceği, yönetimin ne şekilde sınırlanacağı sorunu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu açıdan sınırlı devlet fikri iktidarın yetki alanlarını sınırlayarak halk egemenliğinin otoriter bir yapıya kaymasına karşı koymaktadır. Liberal devlet anlayışında iktidarın güç merkezi olarak inşa edilmemesi, topluma otonom sağlanması yoluyla sivil alan güçlendirilmektedir. Böylece sivil alan kamusal alanın aleyhine gelişmekte, devletin buyurgan ve tekdüze kültürel yapısına karşıt, sivil alanının çeşitliliği sağlanmaktadır. Bu anlayışa göre devlet sivil alana hakem olarak girebilmekte, kural koyarak düzenleyici görevler yürütmektedir.

Bütün bu olumlu yanlarına karşılık, devleti sınırlama ve dağıtıcı rolünün yadsınması sonucunda alt gelir gruplarının toplumla bütünleşmesi zorlaşmaktadır.

Devletin liberallerin savunduğu prosedürel adalet anlayışını benimseyerek sosyal politikalardan ve ekonomide dağıtımçı rolünden vazgeçmesi, yani oyuna müdahil olmaması kazananlar açısından memnuniyetle karşılanabilir. Ancak yeterli gelir ve fırsat bulamayan bireylerin yaşam standartlarının kötüleşmesi, eğitim olanaklarının daralması toplumsal sorunlar oluşturacaktır. Sınırlı devlet fikri, demokrasinin otoriter yapıya kaymasını önlemektedir. Fakat fırsat eşitliliğini sağlamaya ve pozitif özgürlüğü artırmaya yönelik politikaların reddi toplumsal yapıyı bozmaktadır.

1.3.4. Mülkiyet ve Demokrasi

“Bir mülkiyet ülkesinde, seçim haklarının eşitliği mülkiyetin bir ihlalidir.” (Proudhon, 1998: 255).

Mülkiyet, sahibine malın ve eşyanın tasarrufunda haklar veren ve üçüncü şahıslara karşı bireyi koruyan bir haktır. Dünyanın geçiciliğine karşı ontolojik ebedi duygu uyandıran, insanı daha fazla dünyalı kılan ve burada olmayı güvenli hale getiren önemli bir etkidir. Bu açıdan mülkiyetin çizdiği özel alan ve dokunulmazlık ile liberal negatif özgürlük anlayışı birbirini destekler. Negatif özgürlük hakkı bireyin iradesine özgürlük tanırken mülkiyet, bu irade doğrultusunda eşyayı istediği biçimde kullanma hakkı vermektedir. Özgürlük ile mülkiyet arasında kurulan bu liberal anlayış, Locke’un doğal yaşamdan toplumla birlikte yaşamaya geçişin özgürlük ve mülkiyeti korumaya yönelik olarak gerçekleştiğini düşünmesi, mülkiyet düşüncesinin önemini anlatmaktadır. Locke’a göre Tanrı bütün yeryüzünü insanlara ortak olarak vermiştir, ancak her insan, ortak olarak verilen bu tabiata emeğini katarak onun üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmaktadır. Emek burada mülkiyeti sağlayan temel unsur olarak iş görmektedir. Pınardan akan suyun veya okyanustaki balıkların ya da ormandaki geyiklerin herkese ait olduğu doğru olmakla beraber, pınardan doldurulan testideki suyun, Amerikan yerlisi tarafından öldürülen geyiğin, okyanusta yakalanan balığın mülkiyeti, bunları kazanmak için emek sarf edenindir. Emek burada insanın dünyaya sahip olmasına ilişkin hakkıdır. Bunları veren Tanrı, mülkiyetin sınırlarını da çizmiştir. Kullanabileceğimiz kadar toplamak ya da biriktirmek, topladıklarımızın telef olması mülkiyetin sınırını oluşturmaktadır. Eğer bir kişi tüketemeyeceği kadar meşe palamudu ya da elma toplarsa, daha sonra bu

topladıkları çürürse bu durumda kişi kendi payından fazlasını almış, diğerlerinden çalmıştır. Kullanabileceğinden fazlasını biriktirmek onursuzca olduğu gibi, aptalcadır. Ancak fazla toplanan meşe palamudu ya da elma başka bir ürünle değiştirilseydi, bu durumda ürünler telef olmayacaktı. Locke telef olmayacak ürünlerde mülkiyetin sınırının olmadığını söyleyerek mülkiyetin meşru sınırlılığının servetin aşırılığı değil, bu servet içinde herhangi bir kullanılmadan telef olmasına bağlamaktadır. Böylece telef olmayacak mallar, örneğin elmasın fazla toplanması bozulan bir mal olmadığı için, mülkiyet açısından sınırsızca elde edilebilir (Locke, 2004:25-43). Düşünüre göre, doğal düzenden topluma geçişteki amaç, özgürlük ve mülkiyeti korumaktır. Toplum bu iki ögenin korunduğu, güvence altına alındığı yer olarak düşünülmektedir. Bu açıdan liberaller anarşistlerden farklı olarak düzen ve devlete, özgürlük ve mülkiyetin korunması açısından iyimser bakmışlardır. Dolayısıyla devletin temel fonksiyonunun mülkiyeti ve özgürlüğü koruma olduğunu savunmuştur.

1688 İngiliz devrimi kralın yetkilerini sınırlarken, yeni bir lord sınıfı oluşturdu. Levellerin ve digger'lerin taleplerinin yerine, anayasal bir monarşiye geçtiler. Yeni sınıf için mülkiyet, dokunulmaz en temel haklar yerini aldı. Geleneksel ayrıcalıkla donanmış özgürlük düşüncesi, mülk sahiplerinin çıkarlarına uygundu. Özgürlük ile özel mülkiyet arasındaki aynılık ve yakınlık bu dönemin temel karakteristik özelliğidir. Bu açıdan liberal demokrasi düşüncesi, kapitalist toplumsal mülkiyet ilişkilerin ortaya çıkması ile düşünülmeye başlandı. Oluşan yeni pazar ise demos'tan özgürlük adına korundu (Wood, 2003: 267-280).

Mülkiyetin Batı düşüncesindeki bu merkezi özelliği, onun bireye verdiği tasarruf hakkı kadar, mülkiyet ile yönetim arasında eskiden beri kurulan ilişki biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu ilişki türünde toprağa sahip olan, aynı zamanda yönetme hakkına da sahiptir. Vasal ilişkilerinde ya da senyör haklarında olduğu gibi, toprağa sahip olan ya da toprağı kiralayan onun üzerindeki serflere de sahip olmaktaydı. Bu açıdan mülkiyet, yönetme hakkını doğuruyordu. Bugün bir anarşist olarak kabul edilen Proudhon 'mülkiyet hırsızlıktır' derken, kanımca bu bağlamda yönetmek de bir hırsızlıktır demiş olmaktadır. Mülkiyet ile yönetmek arasındaki

ilişki, üretim araçlarına sahip olanların, toplumu ve devleti yönettiğine ilişkin Marxist düşüncede de bulunmaktadır. Bu görüşe göre devlet, mülkiyetin başat rol oynadığı sınıf çatışmalarını bastıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Benzer bir şekilde 19.yy. Avrupa'sında toprağın sahibi aile reisi anlamında da kullanılıyordu. Bu da Avrupa'da malik olma ile melik olma arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır.

Liberal düşüncede mülkiyet fikri aynı zamanda piyasa düşüncesi ile de yakından ilgilidir. Liberallere göre piyasa, kaynakların optimal dağılımını yaptığı ve mallar arasında takas yapma fırsatı yaratmaktadır. Bu açıdan piyasada oluşan mülkiyet hakkından başka devletin müdahale ederek oluşturacağı bir hak yoktur. Liberal prosedürel adalet düşüncesi, mülkiyeti piyasanın oluşturduğu olumsuz sonuçlardan korurken aynı zamanda devletin dağıtımcı adalet adına piyasaya müdahalesine karşı da korumaktadır. Bu durumda mülkiyet, sahip olanın toplumsal sonuçlarına bakmaksızın kullanabileceği bir tasarrufa dönerken mülkiyete müdahale ise özgürlüğe müdahaleye dönüşmektedir.

Demokrasi genelde halk yönetimi olarak kabul edilmekte, halk ise Atina'dan beri yoksul kesim olarak düşünülmektedir. Bu durumda demokrasi yoksul halkın egemen olduğu yönetim biçimi olmaktadır. Demokrasi ile yoksul halk fikri Avrupa düşüncesinde Atina'dan beri bulunmaktadır. Platon'a göre demokrasi oligarşiden doğmuştur; zenginlerin halka karşı kayıtsız kalması sonucu, halkın ekonomik durumu kötüleşmiş ve sonuçta zenginlere düşman kesilerek halk, yönetimi devirmiştir. *“[F]akirler düşmanlarını yendiler mi demokrasi kurulur. Zenginlerin kimi öldürülür, kimi yurt dışına sürülür... Evet demokrasi böyle silah gücüyle olur ya da zenginlerin korkup kaçmasıyla...İlk önce böyle devlette herkes özgürdür, değil mi?... Demokrasiyi yıkan onun da en büyük değer saydığı, doymadan arzuladığı şey oldu... özgürlük.”* (Platon, 2008: 285-292). Platon devam ederek demokrasiden tiranlığa geçileceğini anlatır. Platon'un demokrasiyi oligarşinin zenginliğine duyulan öfkeden dolayı, halkın zenginleri öldürmesi veya sürmesi sonucu oluşan bir yönetim olarak tasvir etmesi, demokrasiyle mülkiyet arasındaki kurduğu ilişkiyi göstermektedir. Bu ilişkilendirme, yani fakir halkın istediği yönetim biçimi olarak demokrasi, liberal düşünürleri de etkilemiştir. Onlar halktan gelecek talepleri endişe

ile karşılaşmış, bu endişe oy verme işlemini 19.yy'da belli miktarda mal varlığı ile sınırlanmasına neden olmuştur.

Aristo demokrasi tanımında da benzer şekilde demokrasiyi yoksul sınıfın istediği yönetim biçimi olarak düşünmüştür. Aristo'ya göre, halkın çoğunluğunu egemen olduğu yerde demokrasinin, birkaç kişinin egemen olduğu yerde oligarşinin olduğunu söylemek doğru değildir. Aristo'ya göre, örneğin bin üç yüz kişilik bir toplumda, bin tane zenginin yönettiği yönetim biçimi demokrasi; ya da üç yüz fakirin yönettiği yönetim biçimi ise oligarşi olarak nitelendirilemez. Dolayısıyla Aristo demokrasiyi fakir özgürlerin egemen olduğu yönetim biçimi, oligarşiyi ise zenginlerin egemen olduğu yönetim biçimi olarak tanımlamıştır (Aristo, 2010: 128-129).

Platonun zenginlerin devleti olarak kabul ettiği oligarşiyi halkın devirmesinden sonra demokrasinin kurulduğunu düşünmesi, demokrasi ile zenginlik arasında karşıtlığı çağrıştırmaktadır. Oligarşinin ardından kurulan demokrasideki özgürlük, zenginlerin mallarının paylaşılmasını da kapsamaktadır. Aristo demokrasiyi, tanımı gereği fakir olan halkın egemen olduğu üç ideal yönetimden biri olarak tanımlamaktadır. Çünkü ona göre toplumda halkı oluşturan fakirler her zaman zenginlerden daha çok bulunmaktadır. Dolayısıyla fakir halk demokrasinin sınıfsal temelini oluşturmaktadır.

Eflatun'un demokrasi ile ilgili endişelerini benzer bir şekilde Ricardo da paylaşmakta, oy hakkının ancak 'mülkiyet hakkını yıkmakta bir çıkarı olduğu varsayılmayacak olan halk kesimlerine' tanınması gerektiğini savunmaktadır. 19.yy. da genel oy ve işçilerin örgütlenme hakkı ile ilgili tartışmalarda, genel oyun mülkiyeti tehdit ettiği muhafazakâr ve sosyalistler tarafından kabul ediliyordu. Genel oyun kabul edilmesi ile mülkiyetin bu nedenle tüm uygarlığın yok olacağını düşünenler vardı. Hatta Marx bile özel mülkiyet anlayışı ile genel oy hakkının birbiri ile bağdaşmaz olduğunu düşünüyordu (Przeworski, 1994: 67). O dönemde genel oy hakkı ile mülkiyet arasındaki çatışma, Platon ve Aristo'dan beri demokrasinin sınıfsal temelde tanımlandığını göstermektedir. Marx'la aynı dönemde yaşayan Prudhon ise mülkiyeti hırsızlık olarak düşünmektedir (Proudhon, 1998: 54).

Gerçekten Proudhon, Marxistlerden farklı olarak toprağın bölüştürülmesi, eldelik hakkını, işçilere kendi üretim araçlarına sahip olmaları için kredi verilmesi gerektiğini savunarak gerçekte mülkiyete mutlak anlamda karşı koymaktan daha ziyade, mülkiyetin doğurduğu yasama gücüne karşı koymaktadır. Yasama gücü, mülkiyeti belirlediği gibi, ona dayalı yönetimi de belirlemektedir. Bu açıdan mülkiyete karşıtlık, onun oluşturmuş olduğu toplumsal ve siyasal hayata da karşı olmayı çifte olarak ifade etmekteydi. Aynı nedenden dolayı, 19. yy'da liberaller yoksul halkın taleplerinden dolayı, genel oy hakkına karşı çıkmaktadırlar. Bugün, liberal düşünce içinde genel oy hakkına karşı olan düşünürler olmamakla beraber yine de liberal düşünürler halk egemenliğinin etki alanının daraltılmasına yönelik, sınırlı devlet ve anayasal iktisat düşünceleri ile genel oy hakkının etkin olacağı alanları daraltmaya çalışmaktadır. Elbette seçimle gelenin 'seçilmiş kral' olmaması, azınlıkların haklarının çoğunluğa karşı korunması için iktidarın anayasal çerçevede sınırlandırılması gerekmektedir. Ancak iktisadi anayasa gibi düşüncelerle, halkın iradesi sosyal ve ekonomik haklar nedeniyle de olsa 'doğal düzenin sonucu oluşan piyasa'ya müdahale etmesi sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Bazı liberallerin Anayasal iktisat düşüncesi ile Platon'un demokrasinin hâkim olması ile '*zenginlerin kimi öldürülür, kimi yurt dışına sürülür.*' (Platon, 2008: 285) düşüncesi arasında ortak kaygıyı görebilmek mümkündür. Her iki düşünce biçiminde, halk egemenliği yoluyla oluşan demokrasi, halkın özel ve kamu mülkiyetini paylaşma taleplerinin olduğunu varsaymıştır. Bu düşünce liberalleri anayasal iktisat gibi ekonomik ve sosyal hakları içermeyen ve bu konuda devleti sınırlayan tedbirleri düşüncelerine yöneltmiştir. Aynı endişelerle Hayek para basma tekelinin hükümette olmaması gerektiğini düşünmektedir. Hayek'e göre hükümetin paranın değerini korumakla görevli olduğu fikri anlamsızdır, esas parayı hükümetten korumak gerekir (Yayla, 2000:165). Bu düşünceye benzer şekilde filozof, liberal olmayan bir demokrasiye karşılık olarak, doğal düzenin sonucu oluşan piyasanın işlediği liberal diktatörleri seçmektedir (Bowles-Gintis, 1996: 43).

Bowles ve Gintis gibi düşünürler, mülkiyet düşüncesinin yurttaşlık hakları ile bağdaşmadığını kabul etmektedirler. Bu düşünürlere göre, mülkiyet bireye mutlak egemenlik sağlayarak kendi çıkarı ile yurttaşın çıkarı arasında ayırım yapmaya neden

olmaktadır (1996: 12-20). Bireyin mülkiyetine ilişkin çıkarı ile toplumsal fayda arasında görülen bu zıtlık, yurttaşlığın kader birliği duygusunu zayıflatmaktadır. Böylece yurttaşlar, minimalist bireylere dönüşmekte, ortak aidiyet duygularını kaybetmektedirler.

Ayrıca aynı yazarlar mülkiyetin kendisinin bir tahakküm ilişkisi doğurduğunu ve mülkiyetin demokrasiyi kırılgan hale dönüştürdüğünü vurgulamaktadırlar. *“Servet bu anlayışta Marx’ın vurgulamış olduğu gibi, sadece gelire el koymak değildir. Servet mülksüzler üstünde kurulan bir tahakküm biçimidir... Bütün ekonomistlerin kabul ettiği gibi, servet satın alma gücünün kullanılmasıyla malları yönlendirir. Ama modern girişimciliğin demokratik olmayan yapısı sayesinde insanları da yönlendirir.”* (Bowles, Gintis, 1996: 19-20). Mülkiyetin malları yönlendirmesi, Hobbesçu bir iktidar isteğine de dönüşmekte, siyasalın alanın kapitalistler tarafından etkilenmesine yol açmaktadır. Modern siyaset düşüncesinde çıkar grupları ya da baskı grupları olarak kabul edilen yapılar liberal demokrasinin teorik yapısına yerleştirilerek yasallaştırılmaya çalışılmaktadır.

1.3.5. Anayasacılık ve Demokrasi

Özgürlüğü ve eşitliği en etkili bir şekilde koruyan ve çoğunluğa dayalı iktidarı sınırlandıran toplumsal mutabakat metinleri anayasalardır. Anayasal metinler, toplumda var olan farklılıklar içinde birlikte yaşama isteğinin ürünüdürler. Liberal gelenekte anayasa, seçim sonucu oluşan iktidarın faaliyet alanının daraltılması (sınırlı devlet) ve iktidarın özgürlüğü ortadan kaldırıci eylemlere karşı azınlığın ve bir bütün olarak halkın özgürlük ve haklarını korumak için önemli mekanizmadır. Gerçekte anayasacılık düşüncesi bir liberal gelenektir. *“Anayasacılık, gücün kötüye kullanımına ve gereksiz güç kullanıma karşı bireyler için koruyucu mekanizmaların getirilmesini öngördüğü kadar, siyasi kararları alanlar üzerinde halkın denetimini sağlamayı da amaçlar.”* (Erdoğan, 2004: 25). Anayasacılık çoğunluk iradesini kısıtlamayı ve seçilen hükümetlerin yasama faaliyetlerini temel haklar ile sınırlamaya yöneliktir.

Anayasacılık ile bağlantılı olan diğer bir kavram ise Amerika’da 19.yy’ın başında gelişen anayasal yargıdır. ABD’de yargı denetimi, kuvvetler ayrılığının bir gereği olarak görüldü. Amerika Anayasasında her ne kadar kanunların anayasaya uygunluğu açısından yargıçlara yetki verildiğinden söz edilmemişse de anayasasının üstünlüğü düşüncesinin hukukun üstünlüğü düşüncesine kolayca dönüştüğü ve bu anlayışın doğal hukuk düşüncesiyle birleşmesi ile bu denetimin başladığı görülmektedir. 1803 yılındaki Federal Yüksek Mahkeminin Marbury Madison davasında kendini kanunların anayasaya uygunluğunu denetiminde yetkili görmesi, modern anlamda anayasa yargısının içtihat yoluyla kurulmasını sağlamıştır (Öden, 2003:74). ABD’de içtihat yoluyla anayasal yargı gelişmesine rağmen kıta Avrupa’sındaki durum biraz daha farklıdır. İki anayasal yargının temelinde sözleşme ve doğal hukuk anlayışı olmasına rağmen, kıta Avrupa’sında parlamanto, anayasal yargıdan daha önemli bir kurumdur. Parlamentoyu denetleme yetkisi hiçbir kuruma devredilmemiştir. Bunun birkaç nedeni olabilir. Birincisi Rousseau’nun etkisinde kalan kıta Avrupa’sı genel iradenin yanılmaz ve parçalanamaz olduğuna inanmıştır. Mahkemelere böyle hak verilmesi genel iradeyi sınırlamak olduğu gibi, aynı zamanda mahkemeyi parlamentonun üstüne çıkarmak anlamı taşır, şeklinde yorumlanmıştır. İkinci neden ise Fransız Devrimi’nden kalma bir alışkanlık olarak devrimci nitelikleri baskın mahkemeye güvenmeme duygusudur. Çünkü özellikle devrimden önce ve devrim esnasında mahkemeler statükoyu korumaya ve meşrulaştırmaya yönelik kararalar veriyordu. Kralın hukukunu destekleyen yorumlar yapan mahkemeler güvenlerini kaybetmişti (Öden, 2003: 75).

Anayasacılık düşüncesi ile liberal değerlerin felsefik kökleri uyuşmaktadır. Anayasacılık düşüncesi, doğal hukuk ve doğal haklar, sosyal sözleşme ve kuvvetler ayrılığı düşüncesinden doğmuştur (Erdoğan, 2004: 12-14). Liberal düşüncenin kaynakları bunlarla ortak olmakla beraber bu kaynaklar içinde faydacılık da bulunmaktadır.

Siyaset ve anayasa teorisinde anayasacılıkla demokrasi arasında bir çatışma olduğu, en azından anayasacılığın demokratik bir doktrin olmadığı görüşü yaygındır. Bu nedenle Hayek gibi liberal düşünürler anayasa ile sınırlanmamış demokrasinin kendi kendini tahrip ettiğini düşünür (Erdoğan, 2004: 23-24). Buna karşılık anayasacılık düşüncesi ile demokrasi düşüncesi arasında birbirini tamamlayan öğeler de bulunmaktadır. Anayasacılık düşüncesinde devletin eylemlerinin insan hakları temelinde sınırlama aynı zamanda bu eylemlerini vatandaşın denetimine açmayı hedeflemektedir. Böylece halk egemenliğinin parlamenter biçiminde, halk yürütmeyi seçim ile denetime tabi tutarken anayasa da yasamayı kontrol etmektedir. Anayasacılık düşüncesi, parlamenter sistemlerin yürürlükte olduğu demokrasilerde, yürütmenin eylem ve işlemlerini özgürlükler ve haklar açısından denetime tabi tutarken vekâlete dayalı temsilin anayasal sınırdan kalmasını sağlamaktadır. Siyasi iktidarın kendi içinde denetimini ve kontrolünü sağlayan ve bireylerin özgürlüklerini koruyan bu anlayışa anayasal demokrasi de denilmektedir. Anayasal demokrasi, ‘anayasal devlet’ ile ‘demokratik devlet’in bir sentezidir. Anayasal demokrasi halk yönetimi yerine ‘özgür halkın yönetimi’ni koymaktadır. Günümüzde ‘anayasal demokrasi’ ile liberal anayasacılık aynı anlama gelmektedir. Anayasal demokrasi azınlık haklarını da garanti altına almayı amaçladığı için, onun ‘çoğunlukçu demokrasi’ düşüncesine alternatif olduğunu da söylemek mümkündür (Erdoğan, 2004: 25-27).

Anayasacılık ve anayasal yargı liberal değerlerin kim tarafından yönetileceği sorusu yerine, nasıl ve hangi kurallar çerçevesinde yönetileceği düşüncesine özgürlükleri korumak adına verilmiş bir cevaptır. Anayasa ve anayasal yargı düşüncesinin temelinde iktidarı sınırlamak bulunduğu için, bu düşünce sınırlı devlet ve negatif özgürlük anlayışı ile birbirini tamamlayıcı özelliklere sahiptir. Çağdaş dönemde ‘bütün hakların kökeni olarak kabul edilen özgürlük’ anayasacılık ve anayasal yargı tarafından, iktidarın keyfi uygulamalarına karşı korunmuştur. Anayasal yargı, halkın kontrol etme biçimi olan seçimler dışında da iktidarı sürekli denetleme imkânı vermektedir. Bu açıdan anayasacılık ve anayasal yargı demokratik kültür ile uzlaşmakta ve birbirini tamamlamaktadır.

1.3.6. Serbest Piyasa

“Yemeğimizi, kasabın, biracının ya da fırıncının iyilikseverliğinde değil, kendi çıkarlarını kollamalarından bekleriz. Onların insan severliğine değil, bencilliğine sesleniriz. Hiçbir zaman ihtiyacımızı ağzımıza almaz, onların kendi faydasından dem vururuz.” (Smith, 2010: 16).

“Ekmek satın alan hiç kimse buğdayın bir komünist ya da cumhuriyetçi, bir meşrutiyetçi ya da bir faşist, zenci ya da beyaz tarafından yetiştirilip yetiştirilmediğini bilmez. Bu da kişisel olmayan piyasanın ekonomik etkinlikleri siyasi görüşlerden nasıl ayırdığını... örnekten de anlaşıldığı üzere, toplumumuzda rekabetçi kapitalizmin korunması ve güçlendirilmesinde en çok çıkarı bulunanlar, azınlık gruplarıdır; bunların başında da zenciler, Yahudiler, yabancı uyruklular gelmektedir... Komünist ve sosyalistlerin büyük ölçüde bu gruplardan çıkmaları son derece çelişkili bir durumdur.” (Friedman, 2008: 29).

Liberal gelenek içinde en fazla tartışma konusu olan ve tarafları liberal veya anti-liberal şeklinde nitelendirmeye yol açan değer, piyasa düşüncesidir. Soğuk savaş döneminde piyasa, hem liberal değerleri savunan hem de buna karşı olanlar için önemli bir kilit taşıydı. Piyasa ve onun sonucuna bağlanmış özgürlük düşüncesi ile Marxistlerin savunduğu üretim aşamasında işçinin kendine ve ürettiği ürüne yabancılaşması, yani özgürlük ve yabancılaşma, bu çatışmanın iki temel değeridir. Liberaller, serbest piyasanın olmadığı yerde özgürlük bulunmadığını, devletin piyasaya müdahalesinin de sadece özgürlüğü ortadan kaldırmadığını, aynı zamanda otoriter ve baskıcı bir yapıyı oluşturduğunu savunurlar. Piyasa, sınırlı devlet, mülkiyetin dokunulmazlığı ve negatif özgürlüğün temelidir; yani piyasa, liberal değerlerin hem kaynağı hem de hayata geçirilmesinin zorunlu koşuludur. Serbest piyasa ile özgürlük arasında kurulan ilişki, kavramın İngilizce karşılığında hemen göze çarpar. Dilimize özgür yerine serbest diye ifade edilen terkip, İngilizce ise özgür piyasa olarak (free market) nitelendirilmektedir. Bu terkip bile liberaller açısından piyasa ile özgürlüğün ayrılmazlığını göstermesi açısından önemlidir.

Liberal değerlerin merkezinde yer alan serbest piyasaları tanımlarken insanın homo economicus özelliği ile başlamak ve bunu tanıma dâhil etmek, ekonominin diğer bütün hayatları kapsayan bir ekonomizme dönüştüğünü söylemek doğrudur. ‘Homo economicus’u serbest piyasanın tanımına dâhil etmeden ekonominin ve piyasaların yaşamın diğer alanları üzerinde neden bu kadar belirleyici olduğunu

anlamak mümkün değildir. Bütün toplum ekonominin bir parçasına dönüşmüş, toplum piyasalaşmıştır. Piyasalarda ve ekonomi kitaplarında kabul gören kendi çıkarını maksimize eden homo economicus, sadece piyasayı insani bir mübadele alanı olmaktan çıkarmamış, aynı zamanda toplumu da rekabetçi bir hale dönüştürmüştür. Ancak böyle bir tanımlamaya bazı liberal düşünürler karşı çıkmaktadır. Onlara göre piyasa ile Adam Smith'in yorumuna dayalı olarak homo economicus arasında kurulan ilişki derin sorunlar içermektedir. Bu görüşü savunan Yayla'ya göre piyasa, birey, hane halkı ve şirketlerin oluşturduğu özgür bir şekilde hareket edildiği iktisadi bir modeldir, yapıdır, süreçtir. Bu tanımlamada piyasa durağan, sabit bir model değil, devamlı bir evrim ve oluşum içinde bulunan, temel özellikleri, özgür birey, sözleşme ve mübadele hürriyeti, mülkiyetten oluşan bir modeldir (Yayla, 2001: 29). Barry ise piyasayı *'fiyatların ortaya çıkardığı enformasyonla yönlendirilmiş bireylerin ekonomik hayatın değişiklik ve belirsizliğine kendilerini adapte ettikleri bir keşif yöntemidir.'* (Barry, 2000: 31). Ludwig von Mises'e göre pazar ekonomisi üretim araçlarının özel sahipliliği altındaki işbölümü sosyal sistemdir. Fuat Savaş ise piyasa ekonomisinin dört temel özelliği bulunduğunu düşünür. Bunlar ferdiyetçilik ve özel mülkiyet, rasyonellik, tam rekabet ve görünmeyen el, en iyinin yaşaması ilkesi (Yayla, 2000: 136). Görüldüğü gibi piyasanın bu tanımlamalarında liberal değerlerin birçoğu tanımın içine dâhil edilmiştir. Yapılan bu tanımlar, insanoğlunun yeryüzünde bulunduğundan beri süregelen piyasaları da kapsamış görünse bile bu yanıltıcıdır, tarihsel bir dönemle sınırlıdır. Bu tarihsel sınırlılık, liberallerin özgürlük ve piyasa arasında kurdukları bağı, Sanayi Devrimi öncesi toplumlarda bulamamalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tanımın kendisi zaman içinde oluşan belli bir dönemdeki piyasayı kast etmek durumundadır. Polanyi de serbest piyasanın, Sanayi Devrimi'nden sonra geliştiğini düşünür. Ona göre geleneksel piyasalar, karşılıklık, yeniden dağılım ve değişim ilkeleri üzerinde faaliyet göstermektedir. Ekonomik faaliyetler sosyal ilişkilerin bütünü içine ondan ayrılmayacak biçimde yerleşmiştir. Piyasa, toplumsal hayatın içinde ve onun bir bölümünü oluştururken karşılıklık ilkesi, mübadeleleri, birbirini tanıyan ve sosyal konumlarla uyumlu, güven, sadakati ve dayanışmayı içeren bir yapıya yerleştirirdi. 19.yy'da gelişen piyasa ise Polanyi'ye göre 'doğal', 'kendiliğinden bir düzen' olarak düşünülerek insanı boyutlarını ifade eden karşılıklık

ilkesi yok oldu, insani etkinlikten bağımsız kendi kendine işleyen bir mekanizma olarak düşünüldü (Polanyi, 2006: 99-201).

1.3.6.1.Serbest Piyasaların Ortaya Çıkışı

Piyasa değişiminin serbest olduğu modern bir takas sistemi olarak da düşünülmektedir. Takasın piyasanın kaynağı olarak görülmesi, kişinin ürettiği ile ihtiyacı arasında değişimi olanaklı kılması ve gönüllük ve değişim değerleri üzerinden çalışmasındandır. Aynı zamanda Friedman gibi piyasanın yansız olduğunu savunanlar takası kendileri için bir başlama noktası olarak da görmektedirler. Takasın piyasanın kaynağı olduğuna dair ilk görüşler Adam Smith’te bulunur. Takası insan doğasının bir parçası olarak düşündüğü için, insanı homo economicus olarak kabul eder. “[I]nsan tabiatındaki belirli eğilimin, yani alıp vermek, bir şeyi bir başka şeyle trampa ve değiş etmek eğiliminin” diyerek takası insanın doğasının bir sonucu olarak düşünür (Smith, 2010: 14). Friedman da benzer şeyleri düşünmektedir. “Hane halkları kendi kaynaklarından mal üretir ve bunu serbest bir şekilde, zora dayanmadan satar... takası kolaylaştıran para gelişti. ...Bireyler herhangi bir takasa girip girmemekte tam anlamıyla özgürdürler.” (Friedman, 2008: 18). Friedman’ın takasın piyasaları oluşturduğu görüşüne karşılık Polanyi ise, takasın eski çağlardan beri bulunduğu ama bunun piyasaların gelişmesine neden olmadığını söylemektedir. Yerleşmiş öğretisi, bireyin takas eğiliminden yola çıktı. Bu eğilimden yerel piyasalar ve işbölümünün gerekliliği sonucu çıkardı. Nihayet ticaretin giderek dış ticaretin, hatta uzak mesafeli ticaretin gerekliliği sonucuna vardı. Gerçek ise bunun tam tersidir. Ona göre bireysel takas işlemlerinin, başka ekonomik davranışların olduğu toplumlarda piyasanın oluşumuna neden olmadığını, yaşam için gerekli araçların takas yoluyla sağlanmadığı, ikincil yapı olarak eski çağlarda bulunmaktadır. O’na göre takas emniyet ve güven unsurları içeren geniş kapsamlı ilişkilerin içine yerleşmiştir (Polanyi, 2006: 103-106). Takas, malların mübadelesi olarak anlaşılmakta, kavram nötr olarak değerlendirilmektedir. Kavramın yansızlığı, piyasanın kaynağı olarak görülmesine neden olmaktadır. Böylece piyasalarda yapılan işlemlerin kendilerinin ve sonuçlarının ahlaki ve adil olarak nitelendirilmesinin önü açılmaktadır. Friedman’ın düşüncesindeki piyasanın ürettiği değişim değeri ile

takasının yansızlığı birleşip piyasa değişimin gerçekleştiği, hiçbir tahakküm ilişkisi içermeyen, değerden bağımsız bir alana dönüşmektedir. Oysa Machperson'a göre mübadelenin(takas) kendisi bir güç transferidir. Piyasa Hobbesçu bir düşünceyle, herkesin güç sahibi olmak istediği, birbiriyle rekabet ettiği bir alandır. Sermaye sahibi kişiler diğerlerinin emeğini kullanarak, piyasa yoluyla başkalarını gücünü kendi gücüne dönüştürmektedir (İspir, 2008: 46-47).

Takas kaynaklı piyasa anlayışı negatif adalet düşüncesine meşruiyet kazandırmaktadır. Takasta 'gönüllü değişim ve zorun olmaması' piyasaya yönelik müdahaleyi önlemeye yöneliktir. Friedman, takası 'gönüllü' ve 'zor'un olmadığı ve değişimin serbest olduğu modern piyasaların kaynağı olarak görmekte, bu düşünceleri ile Hayek'in 'kendiliğinden doğal düzen' düşüncesi ile bir paralellik teşkil etmektedir. Takas düşüncesi, piyasayı gönüllü ve değerden bağımsız bir şekle dönüştürürken Hayek'in doğal düzen fikrinde olduğu gibi piyasayı müdahaleden korumayı amaçlamaktadır. Sonuçta Friedman'a göre takas, modern ekonomi de *“zor kullanmaya gerek olmaksızın koordinasyonu sağlamış olur. Gönüllü takas yoluyla örgütlenmiş toplumun işleyen modellerinden biri, rekabetçi kapitalizm dediğimiz, özgür, özel teşebbüs takas ekonomisidir.”* (Friedman, 2008: 17).

Takası piyasanın kaynağı olarak görmeyen Polanyi, dış ticaretin piyasanın kaynağı olduğunu düşünmektedir. Ona göre uzak mesafeli ticaret bölgeler arası iş bölümünün sonucu olarak gelişti. Tüccarların konakladığı geçit yerleri, limanlar, nehir kaynakları üzerlerinde ve limanlarda piyasalar gelişti (Polanyi, 2006: 105). Böylece Polanyi, piyasa, köylerin ve küçük kentlerin kendi içinde malların takas edilmesi ile oluşmadığını, uluslararası ticaretin piyasayı oluşturduğunu savunmaktadır. Böyle bir savunma, piyasa ile kapitalizm arasında kurulan ve kapitalizmin 'ulus devlet içinde değil, bir dünya ekonomisinde' geliştiği varsayımını inceden desteklemektedir. Ancak bu dönemdeki dış piyasa karşılıklık ilişkisi ile Sanayi Devrimi'nden sonraki piyasalardan ayrılmaktadır. Dış ticaret ile piyasa arasında kurulan ilişki piyasayı karşılıklık içine yani sosyal ilişkiler ağının içine ve ona tabi olarak yerleştirmektir.

1.3.6.2. Piyasaların Fonksiyonu

Piyasaların birçok temel fonksiyonları bulunmaktadır. Liberal gelenekte piyasaları birçok açıdan savunan Hayek, piyasaya birçok fonksiyon yüklemiştir. O'nun piyasa ile ilgili görüşleri özetle şunlardır: Ona göre piyasa öncelikle insan eylemlerini uyumlu hale getirmekte, yani tüketicini talepleri doğrultusunda mal üretimini sağlamaktadır. Piyasa kozmosu, üyelerin değişken ve karşılanabilir olmayan çok sayıda amacına hizmet etmektedir. Özgür toplumda piyasa üzerinde bir ölçüde meziyet sayılan anlaşılmalı ortak amaçlara sahip olmadığı için piyasa bireysel özerkliği ve bireyin değer verdiği her şeyi mümkün kılmaktadır. Piyasaya herkes kendi amacını gerçekleştirmek için dâhil olur, kişinin bencil bir şekilde kendi amacını gerçekleştirmesi büyük toplumun gücünün kaynağıdır. Büyük toplumu bir arada tutan bağlar, sadece ekonomik bağlardır. Bu gerçeği inkâr etmek zordur. Piyasa bütün dünyadaki insanların hayatlarını birbirine bağlar, gerçekte piyasa bütün insanları kapsayan yegâne düzendir. Piyasa aynı zamanda zenginlik yaratan bir oyundur (Hayek, 1995: 149-160). Görüldüğü gibi Hayek, Adam Smith'i de etkileyen Mandeville'nin Arıların Öyküsü kitabının 17.yy'dan itibaren piyasa ve bencillik için söylediklerine bağlı kalmaktadır. Mandevilli'ye göre, arılar kendi çıkarlarını bırakıp, kovanın çıkarı ve diğerlerinin çıkarları için çalıştıklarında, kovan hayatı başarısız olmaktadır. Böylece Mandeville şu sonucu elde eder. İnsanların bencil çıkarlarını gerçekleştirmek için çabaları, toplumsal faydayı sağlar (Berktaş, 2008: 51). Liberal değerlerin en temel varsayımlarından birisi de budur. Bencillik ile toplumsal fayda arasında gözüken bu ilişki, Adam Smith örneğinde işbölümüne dönüşmektedir. *“Onların bencilliğini kendi lehinde ilgilendirip dilediğini yapmalarının menfaatleri gereği olduğu onlara gösterilebilirse işbölümü doğar.”* (Smith, 2010: 16). Piyasa, işbölümü ve bencillik arasında kurulan ilişki, aynı zamanda piyasanın yaratıcılığını ve bireyler arasında koordinasyonu sağlama yeteneğini göstermektedir.

Piyasada karşılaşılan bireylerin amaçlarını birbirinden farklı olması piyasa ilişkilerini gayri şahsi ilişkilere dönüştürmektedir. Böylece *“sadece insan davranışı adil veya gayri adil olarak nitelendirilebilir.”* (Hayek, 1995: 57) bir düşünme

biçiminde, piyasa adil ve gayri adil nitelendirilmekten kurtulmaktadır. Çünkü piyasa liberaller göre ‘Ferguson tarafından tasvir edildiği üzere ‘insan dizaynının değil, insan eyleminin sonucu’ olduğu’(Yayla, 2000: 115) için, piyasayı adil veya gayri adil olarak nitelemek mümkün değildir. Paradoks olarak Hayek ‘Kölelik Yolu’ adlı kitabında serbest piyasa ile özgürlük arasında Hume geleneği ile bağdaşmayan şekilde, zorunlu bir ilişki olduğunu savunur.

Piyananın yaptığı şey, siyasi araçlarla karara bağlanması gereken sorunların oranını büyük ölçüde azaltarak, devletin oyuna doğrudan katılması gerekliliğini en aza indirgemektir. Piyasanın en büyük avantajı büyük ölçüde çeşitliliğe izin vermektir. Siyasi terimlerle ifade etmek gerekirse bu nisbi temsil sistemidir. Her birey istediği kravat rengi için oy kullanabilir ve çoğunluğun hangi rengi istediğini bilmek zorunda değildir. Kendisi azınlığın içindeyse dahi, çoğunluğun istediğine uymak zorunda değildir. İşte piyasa ekonomik özgürlüğü sağlar derken, bahsi ettiğimiz şey piyananın bu özelliğidir (Friedman, 2008: 20).

Sağ ve solun ötesinde üçüncü yolu öne süren Giddens, piyasaya pozitif bir anlam yükler. Ona göre *“piyasa bazen eşitsizlikleri yaratan değil, hafifletmeye yarayan bir araç rolüne de soyunabilir... Doğru politikalar izlendiğinde piyasa sosyal hedefler ulaşmada önemli bir mekanizma haline gelmektedir. Girişim gücü sosyal adaleti teşvik edebilir... Yapılması gereken piyananın bireylere sağladığı fırsatları artırmak, insanları bu fırsatlardan en iyi yararlanacağı duruma getirmek.”* (Saritaş, 2006: 138).

Pazar ekonomisi ile siyasal demokrasi birçoklarına madalyonun iki yüzü gibi gözüktür. Devletin ekonomiyi yönettiği her yerde demokrasinin büyük bir tehlike ile karşı karşıya geldiğini kabul etmek gerekir. *“Açıkça pazar ekonomisi demokrasinin zorunlu bir unsurudur. Çünkü devlet erkini sınırlar... Pazar ekonomisinin olmadığı yerde demokrasi de yoktur bununla beraber pazar ekonomisine geçmiş ama demokratik olmayan birçok ülke vardır. Pazar ekonomisi demokrasinin zorunlu ama yeterli olmayan bir koşuludur.”* (Touraine, 2002: 226).

1.3.6.3. Kendiliğinden Doğan Düzen ve Piyasa

Liberal gelenek, toplumu ve ekonomiyi aklın ilkeleri üzerinde kurulacak bir nesne olarak gören kurucu rasyonalizm yerine, nedensellik düşüncesine mesafeli duran, tecrübeye değer veren Hume geleneğine bağlıdır. Ancak Rawls ve Ayn Rand gibi bazı liberaller, Hume geleneği içinde düşünmek yerine, Kant'ın yeni bir versiyonu içinde akılcılığa yakın durduklarını söylemek de mümkündür. Ayn Rand, Hayek'in düşüncelerine muhalefet ederek, akla tek uygun sistemin kapitalizm olduğunu düşünür.

Liberal düşüncede kendiliğinden doğal düzen ile piyasa düşüncesinin hemen hemen aynı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak kendiliğinden doğan düzen anlayışı siyasal ve toplumsal gelişmeleri de kapsadığı halde, piyasa sistemi ise ekonomik alanla sınırlıdır. Her iki değer de aynı epistemolojik kökenlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Kendiliğinden doğan düzen anlayışı her ne kadar Hayek tarafından sistematize edilmişse de, Spencer'da bu düşüncenin temelleri bulunmaktadır.

1.1.3.6.3.1. Piyasa ve Organik Evrim Kavramı ya da En Güçlünün Yaşaması

H.Spencer kitabını Darwin'den önce yazmış olmasına rağmen, kendi düşünceleri 'Sosyal Darwinizm' olarak nitelendirilmiştir. Spencer embriyo biliminden 'farklılaşma' ve 'bütünleşme' kavramlarını alarak, toplumu farklılıklar arasında bütünleşen bir tür olarak görmektedir. Ona göre doğa, enerjiden yaşama, yaşamdan düşünceye, düşünceden uygarlığa doğru gelişen bir doğru üzerinde ilerler. Toplumun gelişmesi, işe yaramayan işe yarayandan, faydalı faydasızdan ayrılması ile ilerleyen organik bir evrime dayanırken, ahlaki düzlemi biyolojik bir kavram olan çevreye uyma ile tanımlanmış, **toplumsal mutluluk ise en güçlüünün yaşaması ile eş tutulmuştur. Spencer'e göre yasaların çoğu kötüdür, çünkü doğanın en güçlüünün yaşaması yoluyla sağladığı yetkinliği bozar.** Bu açıdan, sağlık önlemleri veya güvenlik araçlarının sağlanması, her türlü kamusal yardımlaşmaya, eğitimin kamuca desteklenmesine, sanayi alanında devletin bütün düzenlemelerine karşı

çıkmıştır. Devletin posta hizmetlerini hatta para basma hizmetini özel sektöre bırakması gerekliliğini savunmuştur (Sabine, 2000: 137-142).

Spencer, devletin kamu faaliyetlerini genişletmesini, insana ve özgürlüğe bir tehdit olduğunu düşünerek bunu ‘yaklaşan kölelik’ olarak nitelendirmiştir. O’na göre birçok kölelik biçimi bulunmaktadır. Bu biçimlerden biri de insanın, zorla bir başka kişinin menfaati adına çalıştırılmasıdır. Bu efendiliğe yükselen bir kişinin özel veya toplum olması hiçbir şekilde, insanının köleliğini ortadan kaldırmaz. Birey ile toplum veya devlet arasındaki ilişkide, devletin bireyi köleleştirebileceğini açık bir şekilde vurgulayan, aynı zamanda ‘laissez faire’ bütün kuralları ile savunan ilk düşünürdür. Bu durum kendisini liberal anarşist ya da anarko-kapitalist düşüncenin öncülerinden yapmıştır. Ayrıca Spencer, yaşadığı dönemde önem kazanan parlamento ve çoğunluğun ‘ilahi hâkimiyet’ fikrine sıcak bakmaz (Yayla, 2003: 102-127).

Spencer düşüncesinde, laissez faire organik evrim kurallarının işlemesi için önemli bir ekonomik alettir. Devletin zayıfı korumaya yönelik faaliyetlere yönelmesini ‘en güçlünün yaşaması gerektiği doğa kanununa’ aykırı bulduğu için eleştirilir. Sosyal Darwinizm, işbölümü ve bireysel çıkar aracılığıyla ‘görünmez el’in sahip olduğu düzenleyici mekanizmaya karşı, en iyinin hayatta kalmasını savunur. Bu açıdan bireysel çıkar temelli görünmez el, toplumsal barışı ve refahı sağlarken, organik evrimciliğe ise güçlünün yaşayacağı bir tarih çizgisi üzerinde ilerler. Sosyal Darwinizmin, yurttaşlık bilinci ve birlikte yaşama arzusu bulan insanlar arasında oluşabilecek demokrasi ile uyumlu olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak liberaller gene de Spencer’in laissez faire ve anarko-kapitalist düşüncesinden dolayı, onu savunmaktadırlar.

Spencer’in en güçlünün yaşamasını toplumsal mutluluk olarak düşünmesi, piyasa, prosedürel adalet ilkelerine ve piyasalaşan toplumsal yapıya uygun düşmektedir. Ancak bu düşünce insanın inandığı kadim düşünce ve hümanist yargılarla örtüşmemektedir. Benzer şekilde parlamentoya karşı mesafeli durması, parlamentonun düşük türlerin yaşaması için yasa çıkaracağını düşünmesinden başka ne olabilir?

1.3.6.2. Kendiliğinden Doğan Düzen ve Hayek

Humeci gelenek içinde düşünen Hayek, kurucu rasyonalizmin toplumu ve ekonomiyi planlamasına karşılık olarak, toplumun kendiliğinden oluştuğunu, bu karmaşık yapının doğal bir süreç ile geliştiğini düşünür. O'na göre topluma içkin bir 'telos' yoktur. Kendiliğinden doğal düzenin kuralları ifade edilmiş değildir, bireyler bu kuralları keşfederler. Bu kurallar bir evrim süreci içinde doğal seleksiyon mekanizmasından geçerek oluşmuşlardır (Yayla, 2000: 122). Hayek'e göre toplum ve piyasa daha karmaşık ve sonuçları önceden tahmin edilmeyen bir evrim sürecini ifade eder.

Kendiliğinden doğal düzen kavramı, Hayek'in epistemolojik anlayışını da göstermektedir. Bu anlayışı birkaç varsayım üzerine oturmaktadır. Birinci varsayım, akılda statik bir anlama kategorisi yoktur, akıl sürekli intibak eder. İkinci varsayım, dış dünya hakkında bilğimiz mükemmellikten uzak olduğudur. 'Şümullü yanılgı' olarak bilinen bu düşünce, toplumsal olanın tek bir akıl tarafından bilineceği ve bu bilgi sayesinde 'iyi' toplum düzenlenebileceğinin yanlış olduğunu vurgular. Bu varsayım Hayek'i planlamanın kişiye asla piyasanın sağladığı bilgiyi veremeyeceğini düşünmesine, aynı şekilde kurucu rasyonalizmin, toplumu üzerinde mühendislik yapılabilecek nesne olarak gören düşüncesine karşı koymasına neden olur. Bu varsayımın diğer sonucu ise Hayek, kanunların yasama meclislerinden daha çok, common law gibi belli bir geleneğe dayanması gerektiğini düşünmesidir. Üçüncü varsayım, ekonomik ve toplumsal düzenler, insan aklının hükmedebileceği alanı aşmaktadır. Bu varsayımın sonucu insanların yaptığı düzenlerin basit, ama kendiliğinden gelişen piyasa ve toplum gibi yapıların karmaşık olduğu ve bu yapıların belli amaçlarının olamayacağıdır (Barry, 1989: 4-20; Yayla, 2000: 60-79).

1.3.6.4. Serbest Piyasa ve Prosedürel Adalet

Usulü adalet de denilen prosedürel adalet anlayışı, belli kurallara uyulmasının adaleti gerçekleştirdiğini, sonuçların önemsiz olduğunu savunur. Örneğin, herhangi bir yarışmada kişinin ahlaki olarak yarışmayı kazanmayı hak etmesi önemli olmamakta, yarışmanın kurallarına uyulması adaleti sağlamaktadır. Prosedürel adalet

anlayışı, liberal metodolojik birey anlayışına dayanmaktadır (Barry, 2003: 163-164). Prosedürel adaleti savunanlar, üretim ve dağıtım arasında yapılan ayrıma şiddetli bir şekilde karşıdrlar. Piyasanın serbest işleyişine bağlı olan sonuçların adil veya gayri adil sayılamayacağına ilişkin iki temel postulat ileri sürülmüştür. Birincisi yukarıda da belirttiğimiz gibi, piyasanın temelinde takası gören Friedmancı düşünce, takası gönüllü bir değişim olarak kabul etmektedir (Friedman, 2008: 17). Piyasanın takas temelinde geliştiğinin savunulması ona değerden bağımsız, sadece değişimin olduğu bir alan niteliği verilmesine yol açmaktadır. İkinci postulat ise kendiliğinden doğan düzen kavramına dayanmaktadır. Buna göre piyasa süreçlerin normatif değer taşımadığı; ahlaki olan ve olmayan ayrımının insanlar için geçerli olduğu, ahlakın insan eylemlerinden bağımsız gelişen piyasalar için uygulanmayacağını savunmaktadır. ‘İnsan eyleminin sonucu olan ama tasarımının sonucu olmayan’ kendiliğinden doğan düzen ve ona bağlı piyasa sonuçları böylece adalet ve ahlak ilkelerinin uygulanmadığı alanlara dönüşmektedir.

Hayek’e göre piyasa değerle ilgilidir, adaletle değil. Ona göre adalet, mülkiyetin kazanılmasını, transferini ve sözleşmenin ihlal edilmezliğini yöneten kurallardır. Hayek’e göre iktisadi oyunun mantığı, sonucun değil, fakat sadece oyuncuların davranışlarının adil olabileceğidir (Hayek, 1995: 104). Böylece oyunun kurallarına göre oynanıp oynanmadığı ile ilgili prosedür ve oyuna dahil olanın kişilerin davranışlarının adalet açısından sorgulanabileceğini savunmaktadır. Ona göre sonuç hiçbir surette adaletle ilgili değildir. Barry bu düşüncenin zorlukların görmekte, haklı olarak hak edişin piyasa sürecinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Oysa Hayek’in bu düşüncesi piyasada kazanma ve hak etme durumunu da ahlak alanından uzaklaştırmaktadır. Diğer bir deyişle, eğer piyasa adaletten bağımsız bir alan ise, onun içinde haklı ve haksız yere para kazanma etkinliğini etik açısından değerlendirilmeyecektir. *“Düşünür hak edişi adalet kavramından çıkararak iktisadi süreçler içerisinde ahlaki olarak ayırım yapmasını imkânsızlaştırmıştır.”* (Barry, 2003: 164-167). Örneğin piyasaların sonuçları adil olarak değerlendirilmiyorsa, servet ve mülkiyetin ilk kazanma durumları nasıl izah edilecektir. Meşhur hikâyede olduğu gibi:

— “Toprağımdan çık.

— Niçin?

— Çünkü o benim.

— Nereden aldın onu?

— Babamdan.

— O nereden aldı?

— Babasından.

— Peki, o nereden aldı?

— Onun için dövuştü.

—O halde ben de seninle dövüŖeçeğim.”(Barber, 1995: 110).

Hayek, adaleti sağlayanın kurallar olduğunu düşünmüştür, ancak bu düşüncenin bazı açmazları bulunmaktadır: Bir kural gereğince bir insanın bir ödüle hakkı olduğunu söylemek, kuralın kendisinin adil olduğunu söylemekle aynı Ŗey değildir (Barry, 2003: 166). Bu durumda kuralın adil olup olmadığı hangi kriterlere göre anlaşılacaktır. Piyasa kurallarının yani oyun kurallarının adil olup olmadığı nasıl anlaşılacaktır? Piyasanın adil olduğu onun ürettiği hasıla ya da üretici gücüyle mi ilgilidir? Hayek burada piyasanın üretici gücünün diğer alternatiflerinden daha iyi olduğunu söyler. Ona göre piyasa “*Büyük insan topluluklarının varlığını sürdürmesi için gerekli bir sosyal sistemi sağlama kapasitesidir.*” der (Barry, 1989: 16). Böylece piyasanın, üretim gücüne sahip olması onu adil kılmaktadır. Fakat bu düşünceye karşıt olara Hayek her birey kendi faydasına ne olacağını kendisi bilmektedir, düşüncesini savunmaktadır (Hayek, 1995: 41). Bu düşünce ile çelişkili olarak bireylerin menfaatlerinin ölçülemeyeceğini de savunmaktadır. Hayek’in piyasayı üretim güçleri temelinde savunması klasik bir faydacı tutumdur. Öncelikle fayda bireysel ve ölçülemez olduğu için, piyasanın faydasının diğer türlerden fazla olduğunu savunmak mümkün değildir. Aynı zamanda bu savunuda üretim gücünün kimler için fayda sağlayacağı da belirsizdir. Burada Hayek bireysel faydadan daha önce reddetmiş olduğu toplumsal fayda savunusuna geçmek zorundadır. Bu anlayış

Benthamcı ‘en çok sayıdaki kişilere en çok fayda’ düşüncesini anımsatmaktadır. Böylece insan topluluklara ait ortak faydanın mübhem olduğunu vurgulayan Hayek, ‘gerekli bir sosyal sistem’i hangi ortak temellerde tanımlayacaktır?

Prosedürel adaleti savunan, önemli bir liberal düşünür olan Nozick, adaleti tarihsel ve amaca yönelik olarak ikiye ayırmaktadır. Birinci olarak tarihsel ilkeler, geçmişte insanların farklı eylemlerle farklı hak edişler kazandıkları üzerinde durmaktadır. İkinci olarak ‘amaç durum adalet’ anlayışında ise bireylerin kazançlarının belli amaçlar için yeniden dağıtılması savunulmaktadır. Nozick amaç-durum adalet anlayışına karşı çıkmakta, geçmişte hak etmiş oldukları servet ve bu servetin günümüzdeki kazanımları üzerinde hiçbir amaç uğruna el konulmayacağını savunmaktadır. Nozick, amaç yönelimli dağıtımcı adalet anlayışına karşı çıkmakla beraber bu adaletin haklı olacağı bir ‘Locke’çu şart’ getirmektedir. Buna göre başka birinin durumunun kötü hale gelmesi için, bir diğerrinin hayat için zaruri olan bir şeyin arzını elinde tutmuş olması gerekir. Örnek olarak *“bir kişi çöldeki tek su kuyusunu sahiplenip ona istediği fiyatı biçemez.”* (Barry, 2003: 168).

Özgürlük düşüncesinde olduğu gibi ve onu tamamlar şekilde, liberaller adaletin de negatif karakterli olduğunu kabul etmektedir. Yani adalet, bir şey yapmak değil, haksız eylem ve davranışları engellemektir. Adil davranış kuralları genellikle adaletsiz davranışları yasaklar. Adil davranış kurallarının gerçekte yaptıkları şey, şu ya da bu eylemin hangi şartlar altında yapılabileceğidir. Hukuk diliyle ifade edilirse, kurallar belli kişilere haklar vermez, fakat hakların hangi şartlar altında kazanılacağını gösterir (Hayek, 1995: 64)

1.3.6.5. Piyasaya Yönelik Eleştiriler ve Demokrasi

Piyasa, liberaller tarafından özgürlüğün kaynağı ve kaynakların verimli ve etkin olarak dağıtıldığı, kendiliğinden işleyen bir düzen olarak düşünülmüştür. Oysa liberal piyasa anlayışına birçok açıdan eleştiri getirilmiştir. Bunlardan birincisi piyasanın siyasal bir tasarı olduğu, arkasında küresel bir gücün bulunduğu, tahakküm biçimlerini geliştirdiğine ilişkindir. İkinci olarak da demokrasinin içinde oluşacağı toplumsal yapının asgari dayanışma ve geçim standartlarına sahip olması gerektiği

sonuçta piyasanın sonuçlarının da demokrasinin denetimine tabi tutulması gerektiğidir.

1.3.6.5.1. Piyasanın Nitelikleri ve Demokrasi

Piyasayı var eden nedenlerden birisi, piyasada bir araya gelen kimselerin asgari bir ahlaki temelini olmasdır. Piyasa sürecinde bir araya gelen kişilerin, sözünde durma gibi ahlaki niteliklere sahip olmaları gerekmektedir. Örneğin; ilk iktisat okullarından olan Salamanka Okulu'na göre adil fiyat, tekel ve diğer suni piyasa kusurlarıyla çarptırılmamış, hile ve sahtekarlıkla ifşaat edilmemiş piyasa fiyatından ibarettir, denilerek piyasa ile ahlak arasında var olan ilişki vurgulanmıştır (Barry, 1989: 43-44). Bu düşünce en azından piyasada bir araya gelen insanların birbirlerine güvenmeleri gerektiği konusunda asgari bir ahlaki ilkeyi barındırır.

Liberaller, piyasanın görünmez el (fiyat mekanizması) yoluyla kendi kendini istikrara kavuşturan bir özellikte olduğunu vurgulamışlardır. Gray'a göre *“serbest piyasanın kendi kendine istikrar bulduğu düşüncesi arkaik bir düşüncedir. Piyasa kurumlarının finansmanı etkili bir küresel güç tarafından karşılandığında işler.”* (Gray, 1999: 275). Bu açıdan piyasaların geleceği ticaretin kendisi kadar, ticaretle birlikte çevre ülkelerin ekonomik yapılarının merkez ülkelerin çıkarları doğrultusunda yapılandırılan politikalarına da bağlıdır. Kapitalizmin kendisi, Wallerstein'in dediği gibi *“Tarihsel kapitalizmin işleyişi bir dünya ekonomisi içinde olmuştur ama bir dünya devleti içinde oluşmamıştır.”* (Wallerstein, 1996: 56). Piyasalar ve piyasa istikrarı egemen statüyü ve hegemonik gücün çıkarını koruduğu çevreyi merkeze entegre ettiği için piyasa bir küresel düzenin kurucusudur. Bu dünya düzeni, zengin ülkelerin demokrasisine izin verirken petrol krallıklarının devamından yanadır. Piyasanın bu özelliği az gelişmiş ülkelerde demokrasinin gelişmesini önlemiştir. Çünkü her piyasa kendi küresel gücünü oluşturmaktadır.

Braudel piyasalarda gerçekleşen iki mübadele olduğunu, birincisi makul rekabete dayalı, hemen hemen saydam olan; diğeri ise modern kapitalist dönemlerde olan, sofistike ve tahakkümcü mübadele olduğunu savunmaktadır (Braudel, 1991:64). Kapitalist piyasa düzeninde sadece mübadele ilişkileri söz konusu

olmamakta, aynı şekilde piyasanın kendisi tahakküm aracı olmaktadır. Piyasa sürecinde tüketim sıradan kullanım değeri ve değişim değerini aşan amaçlar için gerçekleşmekte, bireylerin özgürlükleri ve tercihleri piyasa tarafından yönlendirilmektedir. Daha da kötüsü piyasa tarafından yaratılan birey, toplumsal ve siyasal yapıyı piyasanın içine yerleştirmektedir. Böylece yaşamın bütün kısımları ekonomizm tarafından kuşatılır. Oysa (eski dünyada piyasalar) *“Toplumsal birliği sürdürmek gibi bir işlevle sınırlandırılmıştı.”* (Gray, 1999: 9). Yaşamın tüm alanlarının ekonomi tarafından yönlendirilmesi düşüncesi, yani ekonomizm, demokrasi için gerekli olan cemaatçi ve toplulukçu anlayışı ortadan kaldırmaktadır.

Ayrıca piyasaların üretmiş oldukları sonuçlar toplumsal ve siyasal birliği bozabilecek niteliktedir. Özellikle gelir dağılımındaki eşitsizlik toplumsal çatışmanın nedeni olmaktadır. Bu açıdan demokratik toplumlarda piyasalar ‘toplumsal maliyetleri uzun süre meşrulaştırılmayacak kadar ağır’ olduğundan ömürleri kısa olmuştur. Örneğin İngiltere’de Tahıl Kanunun Feshi(1846) ile başlayan laissez faire dönemi, piyasanın işçi ve kent hayatında meydana getirdiği olumsuzlar karşısında 1870’lerde ekonomiye müdahaleler ile gerilemeye başlamıştır (Gray, 1999: 25). Benzer şekilde Büyük Bunalım’ın oluşturduğu toplumsal sorunları aşmak için bütün dünyada Keynesyen talep yönlü ekonomiler oluşmaya başladı.

Kant’ın ‘Evrensel İnsanlık Tarihi’ adlı yapıtı, bir Batılının evrensel olanı kendini evrensele yerleştirerek anlatımı ya da onu yaratması olduğu gibi, serbest piyasa ve dünyanın tek piyasa şeklinde entegre olması, bu evrensel insanlık tarihi yazımına eklenerek piyasayı evrensel bir uygarlık projesi haline dönüştürmektedir. *“Küresel serbest piyasa, Batı egemenliğinin kesinleştiği bir dünyaya aittir. Evrensel bir uygarlığa ilişkin tüm diğer Aydınlanma Ütopya türleri gibi o da Batının üstünlüğünü peşinen kabul eder... Çoğulcu dünya düşüncesiyle bağdaşmaz.”* (Gray, 1999: 33). Böylece piyasanın evrensel bir kültür oluşturacağına dair yargı ile Kant’ın ‘Evrensel İnsanlık Tarihi’ yazma güdüsü örtüşmektedir.

1.3.6.5.2. Piyasaların Kurulması ve Demokratik Katılım

17.yy'ın sonunda tekstil üreticileri, yünlü kumaşın İngiliz h k metinin maliyesi için taşıdığı önemden yararlanarak ithal patiskaları yasaklamayı başardılar. Başkalarının pazarlarına serbest giriş hakkını yani serbest ticareti talep edebilecek güce ulaşıncaya kadar İngiliz sanayi genel olarak korunmuş bir iç pazarda gelişti (Hobsbawn, 2008b: 30). Daha sonraki yüzyılda hava koşullarının iyi olması, denizaşırı keşifler, Londra borsasının Amsterdam borsasının yerini alması ve mülkiyeti belli ellerde toplayan çevirme gibi olaylarla İngiltere'de yeterli sermaye oluşmaya başladı, bütün bunlar Sanayi Devrimi'ni hazırlayan unsurlardı (Hobsbawn, 2008b: 34-36).

Sanayi Devrimi ile birlikte tüm dünya ekonomisi, Britanya temeli üzerinde, daha doğrusu çevresinde oluştu ve dolayısıyla Britanya evrensel bir etkiye sahip oldu. Bu liderlik konumu rakip g  lerin olmaması sebebiyle ulaşabildiği her yerin hükümdarı olmasından kaynaklanıyordu. Diğer  lkeler sanayileşince bu konum kendiliğinden sona erdi, fakat Britanya tarafından kendi ihtiyaçlarına göre kurulan dünya iktisadi ilişkiler aygıtı bir süre daha dünyanın geri kalanı için vazgeçilmez olarak kaldı (Hobsbawn, 2008b: 13). İngiltere'nin dünyanın siyasal ve ekonomik yapısını belirleyebildiği bu dönemde dünya düzeni, bu ülkenin çıkarları doğrultusunda düzenleniyordu. Laissez faire ekonomisinin dünya piyasalarından en fazla mal alan ve en fazla mal satan bir ülke olan İngiltere'de ortaya çıkmasından daha doğal bir şey olamazdı. Bu dönemde laissez faire'nin İngiliz ekonomisi için gerekliliğini belirleyen nedenler şunlardı:

1. İngiltere'de sanayi mallarının fiyatları her ülkeden ucuzdu.
2. Dünyada bazı malları İngiltere sadece kendisi üretiyordu.
3. Dünyanın en güçlü deniz gücüydü, dolayısıyla ulaşımı ve ticareti kontrol edebiliyordu.
4. İngiltere iktisadi açıdan sömürgelere bile ihtiyaç duymamaktaydı.
5. Bazı  lkeler sadece Britanya'dan mal alıyordu ve sadece ona satabilecek ürünleri vardı (Hobsbawn, 2008b: 213).

Bu dönemde Ricardo'nun Mukayeseli Üstünlükler Teorisi, ticaretin toplam hasıla üzerinde artışını savunurken aynı zamanda İngiltere merkezli dünya ekonomisinin meşruiyetini ve devamını sağlayamaya yönelik bilimsel bir katkıydı.

İngiltere'de bu dönemde serbest piyasayı oluşturmaya yönelik birçok devlet müdahalesi ve kanunları çıkarılmaya başlandı. Bunlardan birincisi, 1834 yılında kabul edilen Yoksullar Yasası'dır. Bu kanunla beraber işçiler çalışmaya zorlandılar. Bu kanun piyasa tarafından kabul edilen en düşük ücretten daha düşük olan geçim düzeyini saptadı ve işçileri düşük ücretli çalışmaya zorladı. Bununla beraber kişisel sorumluluk getirmesi aile kurumunun zayıflamasına neden oldu. Dayanışmayı ortadan kaldıran ve herkesin kendinden sorumlu olduğu bir laissez faire rejimi yarattı. Yoksullar Yasası 1. Dünya Savaşı'na kadar yürürlükte kaldı. Yasanın amacı piyasanın belirlediği ücret ne olursa olsun işçileri çalışmaya zorlamaktı. İkinci devlet müdahalesi Tahıl Kanunlarının Feshi kanunudur. Böylece 1846 yılında bu kanunla İngiltere'ye tahılların serbest olarak girmesi laissez faire dönemini başlatmış oldu. Tahıl Kanunu'nun Feshi ile birlikte burjuva kazanırken toprak sahipleri kaybetti. Üçüncü ise, ücretlerin piyasa tarafından belirlenmesini engelleyen unsurların kaldırılmasına yönelik olarak çıkarılan yasalarıdır. Bunlara örnek olarak Çıraklık Yasası, 1847 Fabrika yasaları gibi yasalar verilebilir. Bu yasaların amacı devletin müdahale etmediği bir emek piyasası yaratmaktır (Gray, 1999: 18-21). Bu dört eylem de laissez faire ekonomisini yaratmaya yönelik devletin çabalarıydı. Bu durumda laissez faire'nin kendiliğinden geliştiğini düşünmek tarihsel bulgular tarafından desteklenmemektedir. Aksine laissez faire, İngiltere'nin egemen olduğu bir dünya sistemi içinde yaratılan bilinçli bir siyasal tasarımıdır. 19.yy. laissez faire ekonomisi için devlet müdahalesi kaçınılmaz bir koşuldu. Bu koşul kamusal toprakların özel mülkiyete çevrilmesinde kendini gösterdi. Bu toprak çevirme hareketinin faili parlamentoydu. Yasa uyarınca bu toprak çevirme hareketi açık ve demokratikti. Çerçeveleme çalışmaları Napolyon Savaşları'nda en yüksek düzeyine ulaştı. Mülkiyeti büyük çiftçilere kaydırıldı. Hayek gibi pazar ekonomisinin bir evrim sonucu geliştiğini düşünenler sadece tek bir örneğe bağlı olarak (İngiltere) kalmamış, aynı zamanda bu örneği yanlış değerlendirmiştir (Gray, 1999: 16).

Bu görüşlere karşıt olarak Friedman bu dönemde gelişen laissez faire düşüncesinin, barışçı ve demokratik bir yapının desteklenmesine yönelik uygulamaya konulduğunu savunmaktadır. ‘Bırakınız yapsınlar’ ilkesi ülke içinde devletin ekonomik rolünü azaltıcı, dolayısıyla bireyin rolünü genişletici bir araç olarak desteklenmiştir. Ülke dışında ise dünya uluslarını birbiriyle barışçı ve demokratik yollardan ilişkilendirmenin aracı olarak serbest ticaret desteklenmiştir (Friedman, 2008: 6). Oysa bu dönemde gelişen ticaret ülke sınırlarının ticarete açılmasını zorlayan İngiliz deniz gücüne dayanmaktaydı. Çin ve Hindistan’ın dünya ticaretine dâhil edilmesi, barışçıl amaçlardan çok, İngiliz deniz gücüne ve gemilerin toplarına bağlıydı. Ayrıca koloni ticareti ile gelişen ‘Lancashire’ın sanayileşmesinin Amerika’daki köleliği nasıl geliştirdiğine ve ömrünü uzattığına’(Hobsbawn, 2008b: 19) dair olayların ‘barışı amaçlamakta’ olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca bilindiği üzere İngiltere Laissez Faire’yi savunurken tekstil ürünlerinin %50’sini sattığı Hindistan’a karşı bu politikanın uygulanmasını hiçbir zaman savunmadı. Çünkü Hindistan 19.yy’ın son çeyreğinde İngiltere’nin ödeme dengesinin toplam açığının beşte ikisini karşılamaktaydı. Tabii ki bunun temelinde Hindistan’ın İngiliz tacında en parlak mücevher olmasıydı (Hobsbawn, 2008b: 136-137). Kolonizasyonla beraber devam eden laissez faire, ‘tekelci egemenlik’ çerçevesinde en çok mal satan ve alan İngiltere’nin mallarının dünya piyasalarına kolayca girmesini sağlayan ekonomik ve politik bir politikanın sonucudur.

Laissez faire’nin egemen olduğu 19.yy. ve ortalarında İngiltere’de demokratik katılım %4 gibi oldukça düşük bir düzeydedir. Bu sayı 1867 yılındaki reformlardan sonra ancak %8 yükselmiştir (Bowles-Gintis, 1996: 86). Bu dönemden sonra demokratik oy hakkı genişledikçe devletin ekonomiye müdahalesi artmaya başladı. 1870’li yıllardan 1931 yılına kadar toplumsal birlik uğruna piyasaya müdahale eden bir çok reform yapıldı. Örneğin 1870 yılında çıkarılan Eğitim Yasası devletin eğitime açıkça müdahalesiydi (Gray, 1999: 25). İngiltere’nin ‘tekelci egemen’ güç olarak savunduğu laissez faire politikaları, 19.yy’ın sonuna gelindiğinde artık eskisi gibi güçlü savunulamazdı. Çünkü 1870’li yılların dünya ekonomisi ve güçleri otuzların dünyasına benzemiyordu. Bu dönemde Almanya kimya sanayisinde, Amerika elektrik alanında gelişmeye başladı. Ayrıca

fabrikalaşma bütün Avrupa ve Amerika’da yaygınlaşmaya başlamıştı (Hobsbawn, 2008b: 160). Çalışan kesimlere verilen seçme hakkı ile beraber yoksulların ekonomik talepleri artıyordu. 1880’li yıllardan itibaren serbest ticarete ilişkin eleştiriler artmaya başladı. Bu eleştiriler İngiltere’nin dünya ekonomisindeki düşen payına paralellik arz ediyordu. Çünkü artık İngiliz sanayisi dünyanın en güçlü ve en verimli sanayisi olmadığı gibi aynı zamanda yeni çıkan elektrik ve kimya sektörlerinde diğer ülkelerden geri kalmıştı (Hobsbawn, 2008b: 224). İngiltere’nin dünya imparatorluğunun zayıflamaya başladığı bu dönemde, pragmatik olarak değil, Spencer gibi ilkesel olarak laissez faire’yi savunun kişiler ekonomiye yapılan müdahaleleri ‘yaklaşan kölelik’ olarak değerlendirdi.

I.Dünya Savaşı döneminde laissez faire politikaları savaşın zorluklarından dolayı devlet müdahalesini bazı alanlarda zorunlu kıldı. Bu dönemde uygulanan politikalara erken Keynesçilik denilmektedir. Böylece devlet, piyasaya müdahale etmeye ve bazı ödevler yüklenmeye başladı. Bununla birlikte 1929 Büyük Buhranı’nda piyasanın kendi kendine istikrar bulmadığı ve dengeyi sağlamayı başaramadığı düşünceleri artmaya başladı. Bu zaman zarfında hatta “*büyük bunalım sırasında, Laissez Faire bireyciliği ile tüm bağların koparılmasını isteyen küçük ideolog gruplar oluşmuştu. Bu terim kapitalizm ile karıştırılıyordu.*” (Hobsbawn, 2008b: 219). Bunalımı takip eden dönemlerde, devletler laissez faire politikalarını bırakarak Amerika’da New Deal, yani yeni anlaşma, Avrupa’da ise refah devlet modelleri oluşturmaya başladılar. Aynı dönemde Avrupa’da genel oy hakkının tanınması, refah ve sosyal devlet politikalarının artmasını sağlamaktaydı.

Genel oy hakkının İngiltere’de 20.yy’ın başlarında verilmiş olduğu gerçeği karşısında liberaller tarafından ileri sürülen laissez faire ile parlamenter demokrasi arasındaki ilişkinin savunulması güçleşmektedir.

1.3.6.5.3. 1980 Sonrası Piyasa ve Toplumsal Birlik

Büyük Buhran'dan 1980 yılına kadar serbest piyasa düşüncesi dünya ölçeğinde kabul görmemiş, onun yerine talep yönlü Keynesyen ekonomik düşüncesi ve sosyal devlet anlayışı hâkim olmuştur. 1980'li yılların başında, talep yönlü ekonomilerin açık bütçe vermeleri, 1973 ekonomik bunalımının katmerleştirdiği borç stoku sonucunda ülkeler yeni politikalar takip etmişlerdir.

Huntington 1974 döneminden sonra günümüze kadar devam eden demokratik dalgaya, üçüncü dalga demektir. Üçüncü demokratik dalga muhtemel nedenleri olarak şunları sıralamaktadır. Demokrasinin benimsendiği bir dünyada otoriter yönetimlerin meşruluk sorunu ile karşılaşmaları, Katolik kilisesinin etkisi ve uluslararası araçların çığlaşma biçimindeki etkileri, bu dalgayı etkilemiştir (Huntington, 2007: 47). Huntington'a göre ekonomik faktörler, üçüncü dalgayı üç yoldan etkilemiştir. Petrol fiyatlarının artışı, ülkelerin genel ekonomik gelişme evrelerine ulaşması ve hızlı büyüme, otoriter yapıların istikrarını sarsmıştır (Huntington, 2007: 59). Liberaller ise 1980'den sonra serbest piyasaların egemen olmasını demokrasinin gelişmesinde önemli bir etken olarak görmektedirler. Spencer'ın 'yaklaşan kölelik', Hayek'in 'kölelik yolu' gibi tabirlerinin devlet müdahalesi ve planlamacılığa karşı söylenmiş olduğu düşünüldüğünde, liberallerin piyasanın gelişmesi ile üçüncü dalga arasında ilişki kurmaları doğaldır. Ancak Huntington, üçüncü dalga demokratikleşme hareketine neden olan birçok faktör saymış olmasına karşın, hiçbir faktörün tek başına yeterli olmadığını, her ülkedeki demokratikleşmenin, bir sebepler kombinezonunun sonucu olduğunu savunmaktadır (Huntington, 2007: 39-40).

Bu dönemde denk bütçe ve devletçilik politikalarından vazgeçme ve yerlerine neo-liberal politikaların ikame edilmesi bazı toplumsal sorunlara da yol açmıştır. Bu sorunlar toplumsal birliği ve yurttaşlık bilincini zayıflatmıştır. Aynı zamanda devletin disipline edici özelliği olan hapisane ve polis gücünde artış olmuştur. *“Serbest piyasa ekonomileriyle ‘yasa ve düzen’ politikaları arasındaki bağlantı gelişigüzel olmamıştır. Piyasa aracı toplumsal kurumları ve gayri resmi toplumsal denetimleri zayıflatırken devletin disipline edici işlevleri güçlendirildi...*

Thatcher'ın kuyusunu kazan unsur toplumsal sonuçlardan geldi.'' (Gray, 1999: 48). Bu dönemde uygulanan Thatcherizm ve Reaganizm politikalarının aile üzerinde de yıkıcı etkileri oldu. Toplumun piyasalaşması sonucu 'Bir boşanma davası açmak ile kullanılmış arabayı yenisiyle değiştirmek arasında ne fark var?' soruları sorulmaya başlandı. Gray, serbest piyasaların boşanma oranları, aile çözümleri ve suç üzerindeki etkilerinin bilinçli bir şekilde yok sayıldığını iddia eder. Ayrıca Yeni Sağ politikalarıyla Yeni Zelanda ve Meksika'da toplumsal bütünlüğün yitirildiği, orta sınıfın yok olduğu, merkez bankasının demokratik sorumluluktan uzaklaştığı, polis, mahkemeler ve cezaevleri harcamalarının artmaya başladığını söyleyerek piyasanın en büyük gelenek çözücü olduğunu iddia eder (Gray, 1999: 55-72).

Toplumsal birlik düşüncesi ile demokrasi arasındaki ilişkiyi önceki bölümde tartıştığımız için, özetle piyasanın ürettiği bireycilik düşüncesi, siyasal ve toplumsal alanı ekonominin içine yerleştirmeyi amaçladığı için, demokrasi de pazardaki ürün tercih sistemine dönüşmektedir.

1.3.6.5.4. Serbest Piyasa Çeşitleri ve Demokrasi

Serbest piyasayı, Sanayi Devrimi sonucu oluşan yapı olarak düşünen Polanyi için günümüzde işleyen tek bir piyasa bulunmaktadır; bu da kapitalizme dayanan piyasa anlayışdır. Braudel ise serbest piyasaları, kapitalizmin tahakkümcü piyasa anlayışından ayırt etmek istemekte, kapitalist mübadele ilişkisini sofistike ve tahakkümcü olarak nitelendirmektedir. *“Eğer kapitalizm ile piyasa ekonomisi arasında umumiyetle hiçbir ayırım yapılmıyorsa, bu her ikisinin de Ortaçağlardan bugüne aynı hızla ileri doğru gitmesinden ve kapitalizmin çoğu kez iktisadi ilerlemenin güdüleyici kuvveti yahut çiçeklenmesi olarak sunulmasıdır.”* Braudel aynı zamanda serbest piyasa ile kapitalizm arasında ayırım yapılmamasından üzüntü duyduğunu söylemektedir (Braudel, 1991: 64,102).

Gray ise kapitalizmin, kapitalizm ile rekabet ettiğini, kapitalizmin rakibinin kalmadığı dünyada iki farklı piyasa anlayışının bu rekabeti ortaya çıkardığını savunur. Ona göre, toplumsal temelli Avrupa pazarları ile ABD'nin laissez faire piyasaları arasında var olan bu rekabeti, Detroit ve Köln temsil etmektedir. Rhine

kaplumbağasının Amerika tavşanını geçmesini ümit etmektedir (Gray, 1999: 131). Gray'ın savunduğu toplumsal piyasaların, Detroit'in simgelediği piyasalardan ayırt edilen özellikleri vardır. İşçilere şirket yönetiminde söz hakkı verilmesi, ekonomik gücün dağılımı, düşük ekonomik eşitsizlikler yaratması, aile işletmelerinin varlığını koruması, emek piyasasının tam pazarlık şansının çokluğu, işsizlik parası ve son olarak emeğe pazarlanabilir meta olarak bakılmaması, bu piyasanın öne çıkan özellikleridir. *“Alman modelinin cisimleştiği model Ordo-liberalizm felsefesidir. Bu düşüncede piyasa özgürlükleri temel insan hakları özgürlüğü olarak değil, yasal ve toplumsal ürün olarak görülür. Bu ekonomik felsefede piyasa ekonomileri müstakil kurumlar değildir, bunlar yerel topluluk ve demokratik devlet gibi çekirdek kurumların uzantısıdır.”* (Gray, 1989: 132-133). Amerika'da ise bilindiği üzere, esnek piyasa tabiri ile emeğin bir şekilde kolayca işten atıldığı piyasalar kastedilmektedir. Bu piyasaların temel özelliği olan emek, bir meta gibi düşünülmekte, ekonomik dalgalanmalarda hemen ilk gemiden atılacak eşya olan emeğin iş güvencesinin olmaması 'esnek piyasa' ile ifade edilmektedir.

Batı piyasalarının dışında dünyada var olan ama sönmeye yüz tutmuş birçok piyasa çeşitleri bulunmaktadır. Örneğin, insan ihtiyaçlarının karşılandığı yer olarak piyasayı düşünen İslam, piyasayı insani bir etkinlik alanı olarak düşünmekte, liberallerin aksine, piyasayı toplumsal kültürden ayrı bir değer kaynağı olarak görmemektedir. Piyasa bu kavrayışta, özgürlük ve mülkiyetin üzerine temelleneceği bir alan olmaktan çok, satıcı ile alıcının buluştuğu insani bir etkinlik alanıdır. Bu etkinliğin temel özelliği pazarın hem 'insanlarla buluşma' mekânları olması hem de alıcı ile satıcının buluşmasına aracılık etmesidir. Aracı olan piyasanın teolojik bir amacı olmadığı gibi, bir araç olarak piyasa sadece toplumsal refahı ve dayanışmayı sağlamaya yönelik bir etkinliktir. Bu etkinlikte aldatmama ve sözünde durma gibi, güveni oluşturan ahlaki ilkeler merkezi rolü üstlenmesine karşın liberallerin piyasaya verdiği teolojik bir amaç olarak toplumun inşa edilmesi görevi bulunmamaktadır. Ayrıca bugün piyasa haklarını temel insan haklarından kabul eden liberal anlayışına karşıt olarak, temel gıda maddelerinin piyasada dalgalanmalarına müdahale edilmemekte, toplumsal maslahat adına bireylerin mülkiyetleri sınırlandırılmaktadır.

Piyasa bu anlayışta metafizik olarak ne ‘umudun’ ne de özgürlüğün kaynağı olarak düşünülmektedir.

Japonya’da kendi değerleri ile barışık, devlet ve toplum birlikteliğine dayalı piyasa anlayışı gelişmiştir. Japon piyasaları bir sözleşme kültüründen ziyade, güven ağına dayanıyordu. Piyasa manasında kullanılan kelime ‘wa’ dır. Japonya’da ‘wa’, uyum anlamına gelir, aynı şekilde devlet ve toplumun uyumunu ifade eder. Devlet kendisini toplumdan ayırmaz, onun üstünde de değildir. Devlet ile toplum iç içedir ve devlet ‘wa’ anlaşmalarının görüşüldüğü yerdedir (Gray, 1999: 235-238). Bu ‘wa’ anlayışında, liberal gelenekte ki kamu ve özel alan ayırımına muhalif olarak, devletin birey ve toplumun olduğu her yerde olduğu kabul edilmiştir. Piyasanın devlet ile toplum arasında uyum olarak kabul edildiği bu anlayış, kamu ve özel ayırımına dayalı liberal piyasa geleneğinin aksine, devleti toplumsal ilişkinin merkezine ‘uyum’ amaçlı yerleştirmekte ve böylece katı kamu ve özel alan ayırımı anlamını kaybetmektedir. Oysa liberal düşüncede devlet (kuvvet) ve toplum ayırımı, kamu ve özel alan ayırımı ile örtüşmektedir. Devlet kamu alanını işgal ederken piyasa ve piyasaya dayalı hayat ise dokunulmaz olan özel alanla nitelendirilmiştir. Devleti yasama, yürütme ve yargının aynı zamanda bunların koruyucusu olan ordunun bulunduğu yer olarak tarif eden liberal gelenek kamu alanını sınırlayarak piyasaları demokratik denetim dışı bırakmak istemektedir. Oysa kamu alanı neresidir sorusu, halk nerdedir sorusuna dönüştüğü andan itibaren devlet her yerdedir, daha doğrusu devlet hiçbir yerde değildir cevabı kaçınılmazdır. Bu cevap piyasaları toplum ile devlet arasında Japon geleneğinde kurulan ‘wa’ alanına çekecektir. Japon kapitalizminde piyasaların amacı karı artırmak olduğu gibi, tam istihdamı da sağlamaktır. Gray’a göre Japon kapitalizmi *“Meşruiyeti tam istihdam kültürünü destekleyen sözleşmenin yenilenmesinden alır.”* (Gray, 1999: 281). Tam istihdamı ‘wa’ dolayımında sağlamak, karın ve toplumsal çıkarın kesişmesinin kabul edilmesidir ki bu Hayek düşüncesine aykırıdır.

1.4. LİBERALİZM TÜRLERİ VE DEMOKRASİ

Liberal değerler, son iki yüzyılda dünyanın politik ve ekonomik yapısına etki ederek kendi gelişim ve tarihini dünya tarihi ile de aynileştirmeyi sağlayabilmiştir.

On dokuz ve yirminci yüzyılın son çeyreğine kadar liberal değerler sosyalist değerlerle dünya politikasının merkezi değerlerini oluşturmuştur. Son çeyrekte itibaren liberal değerler kendi hegemonyasını ilan etmiş ya da Mouffe'nin tabiri ile evrenselliğin boşluğuna oturmuştur.

Liberalizm tek bir düşünce ile ifade edilmeyecek bir çeşitliliğe sahiptir. Felsefi radikal gelenekten beslenen klasik liberalizm, neo-liberalizm, anarko-kapitalizm, anarşist liberalizm, politik liberalizm, sosyal liberalizm gibi birçok türden oluşmaktadır. Ancak genel kabule uygun olarak liberalizm politik ve ekonomik liberalizm şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

Ekonomik liberalizm, piyasa ve onun devletten bağımsız işleyişine önem veren, piyasa haklarını insan haklarından kabul eden bir tür ekonomizmdir. Siyasal ve toplumsal hayatı ekonomik değerlerle kuşatmaya ve kurmaya çalışan bu düşünce, anayasal iktisat anlayışı ile devletin ekonomik olarak sınırlamasını anayasal güvenceye almak istemektedir. Ekonomik liberalizmin diğer adı kapitalizmdir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZM, TARİH VE DEMOKRASİ

‘İngiltere tüm kapıları açıyor; onu başka uluslardan ayıran tüm engelleri yıktı; eskiden elli sömürgesi vardı bugünse bir tane kaldı: Dünyanın kendisi’ M.Debouzy (Beaud, 2003:123). ‘Sömürge siyaseti sanayi siyasetinin kızıdır.’ Jules Ferry (Beaud, 2003: 179)

Onbeşinci yüzyıldan itibaren dünya üzerinde meydana gelen birçok gelişmenin temel nedenlerinden birisi de kapitalizmdir. Kapitalizmi son beş yüzyıl boyunca meydana gelen değişimlerin temeli olduğunu savunmak ekonomist bir eğilimdir. Bu ekonomist eğilim kapitalizmin toplumsal yaşamı ve özgürlüğü sağladığını söyleyen liberallerde olduğu gibi, toplumsal formasyonu, din ve kültürün ekonomi tarafından oluşturulduğunu iddia eden Marxizm’in tarihsel materyalist yorumunda da yer almaktadır. Bir filozof dünyadaki değişimin tarihini felsefi düşünce tarihi olarak ele alıp yaşanmışlık ve pratiğin üretkenliğini ihmal ederken ekonomist eğilim ise üretim ve tüketim değişimleri olarak dünya değişimini ele almaktadır. Hem Marxist hem de liberal düşünce kapitalizmin gelişimini modern dünyanın üretilmesinde merkezi bir konuma yerleştirirken kültür ve din gibi unsurları bu süreçte değişen öğeler olarak kabul etmektedir. Ayrıca modernizmin gelişimini de kapitalist bir sürecin içinde okumayı yeğler. Bu açıdan ekonomist eğilim modernleşme sürecini ekonomik değişimin içine yerleştirmektedir. Dolayısıyla gelişme ve ekonomik kalkınma modernleşmenin temel belirleyicisi olmakta, farklı düzeydeki ekonomik değişme ise toplumsal yapıların sınıflandırmasında belirleyici olmaktadır. Toplumsal sınıflandırmada yer alan ileri-geri, Doğu-Batı, evrensel-ilkel, gelişmiş- azgelişmiş, modern ve geleneksel gibi kavramlar, Avrupa coğrafyasını ve tarihini insanlığın gelişiminde merkezi bir yere yerleştirmekte, aynı zamanda bütün sosyal bilimlerde Max Weber’in anladığı anlamda ideal tipler oluşturarak sosyal bilimleri ‘rasyonelleştirmektedir’.

2.1. KAPİTALİZMİN ETİMOLOJİSİ VE KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Braudel ‘geniş anlama sahip bütün kelimeler kusurludur’ der. Kapitalizm de bu yargıdan büyük bir pay almaktadır. Kapital kelime olarak Latince kökenlidir. Kelime ‘baş’ anlamına da gelmekle beraber, emtia stoku, para yekûnu veya faizli para anlamında olup XII. yüzyıla doğru ortaya çıkmıştır. Kelime ilk olarak İtalya da kullanılmış ve olgunlaştırılmıştır. Bu dönemde kapital kelimesi ticaret şirketinin sermaye değeri anlamında kullanılmaktadır (Braudel, 1991: 129). Ayrıca kapitalin, sermaye mallarının toplamı, üretken sermaye ve ‘birikmiş emek’ gibi farklı türden tanımlamaları da bulunmaktadır. Birikmiş emek tanımlamasında ‘artı değer’ kavramı örtük olarak bulunmaktadır. Böylece sermaye işçinin emek üretiminden kendisine verilmeyen kısımları ifade eder.

On sekizinci yüzyılda kapitalist parasal servetin sahibi olan kişiler ‘ne kralı ne de ülkeyi tanıyanlar’ diye tasvir edilmektedir. Kötü şöhreti olan kapitalist kelimesi, parası olan ve daha fazla onu elde etmek için kullanmaya hazır insanlara işaret etmektedir. ‘Servetleri cüzdanlarında olan ve vergi vermeyen’ insanlar olarak 1789 yılında Draguigan bölgesindeki şikâyet kayıtlarında adları geçmektedir. Kelime Fransız Devrim’i döneminde para düşüncesine ve servet için servet düşüncesine bağlı olma anlamında küçümseyici anlamda kullanılmaktadır. Bu kullanıma karşılık kelime müteşebbis anlamını içerecek şekilde henüz kullanılmamaktadır (Braudel, 1991: 132-33).

Kapital ve kapitalist gibi tabirler, bir sistem haline gelmiş ekonomik ve toplumsal yapıyı örgütleyen kapitalizm kavramından önce kullanılmaya başlanmıştır. Kapitalizm tabiri, sistemi ve bütünlüğü ifade etmesinden de anlaşılacağı gibi, ideolojiler çağı olan 19.yy’ın icadıdır. Wallerstein kapitalizmi tanımlarken düşülen iki hatadan söz etmektedir. Bunlardan birinci tanımlamada mantıksal tümdengelimsel çözümlemenin kullanılmasıdır. Önce kapitalizmin ne olduğuna dair bir tanım yapılır, daha sonra çeşitli yer ve zamanlarda ne ölçüde gelişme gösterdiğinin çözümlemesi yapılır. İkincisi ise kapitalist sistemin zaman içinde yakın bir noktadan itibaren geçirdiği varsayılan başlıca dönüşümler üzerinde yoğunlaşmakta, daha önceki zaman noktaları şimdinin gerçekliği ele alınırken mitolojik bir mihenk taşı olarak

kullanılmaktadır (Wallerstein, 1996: 7). Birincisinde oluşturulan kapitalizm kavramına göre tarihsel şartlar ve olaylar incelenir. Bu durumda olgu teorisinin gölgesi altına kalarak teoriye uymak durumunda kalır. Teori bir genel kural gibi olgunun tüm aşamalarının yorumlanmasında belirleyicidir. İkinci durumda ise geçmiş ile şimdiki zaman arasında nedensellik yasasına benzer şekilde bütün olgular şimdiki zaman ve gelişmenin etrafında yeniden şekillendirilir. Birinci tanımlama çabasında tarih teori tarafından istila edilirken ikinci tanımlamada birbirinden kopuk olaylar, sonuç olan şimdiki zamanın zincirinde bir araya gelirlerken geçmiş mitolojik bir başlangıca döner. Özellikle kapitalizmin tarihini anlatan kitaplarda bu mitolojik başlangıçları görmek mümkündür. Örneğin büyük tarihçi Braudel biraz ihtiyatlı konuşsa da ‘eğer esas olarak ağır giden evrim hakikaten tarihlenebilirse’ Batı’nın bir kez daha altın paralar darbetmeye başladığı tarih olan 1252 yılı ticarete çıraklığın sonunu getiren bir tarih olarak düşünülebilir (Braudel, 1991: 156) demektedir.

Braudel, kapitalizm kelimesi ancak ona anlamını veren iki kelime (kapital ve kapitalist) arasına dikkatlice yerleştirilmek suretiyle denetim altına alınabilir, tanımlanabilir ve tarihsel araştırmalarda kullanılabilir, diye düşünmektedir. Kapital elle tutulur; kapitalist müteşebbistir; kapitalizme ise kabaca diğergam sebeplerle yapılmayan sürekli ekleme faaliyetinin yapılma tarzıdır (Braudel, 1991: 51-52).

Kapitalizm kavramı 18.yy. ansiklopedilerinde bile ‘zengin olanların durumu’ şeklinde tanımlanmaktadır. Kelime 19.yy’da nadiren gözükmektedir. Proudhon kelimeyi ara sıra doğru olarak kullanmaktadır. ‘Emlak kapitalizmin kalesidir’ diye yazar. Kapitalizmi dönemine göre çok iyi bir şekilde betimler: ‘Gelirin kaynağı olan kapitalin genellikle onu emekleriyle ortaya çıkaranlara ait olmadığı iktisadi ve sosyal rejim’. Marx ise Braudel’in iddiasına göre kapitalizm kelimesini hiçbir zaman kullanmamıştır. Marx’ın hiçbir zaman kullanmadığı kapitalizm kelimesi uzun bir süre yasaklı kaldı. Kelime akademik alana 1902’de Sombart’ın eserinden sonra girmeye başladı (Braudel, 1991: 136).

Wallerstein, kapitalizmi her şeyden önce tarihsel bir toplumsal sistem olarak düşünmektedir. Ona göre kapitalizm kapitalden türemiştir, kapital ise birikmiş zenginlikten başka bir şey değildir. *“Geçmiş birikimler yalnızca daha fazla sermaye*

biriktirmek için kullanıldığı ölçüde 'sermaye'dir. Sermaye biriktirme amacının öncelik kazandığı her zaman, bir kapitalist sistemin var olduğu söylenebilir.' (Wallerstein, 1996: 12). Sermaye biriktirme tanımına karşılık olarak kapitalizm artık maddi zenginlikleri üretme ve paylaşırma yönündeki mütevazı bir makine olarak değil, toplumları ticari sistemlere dönüştürme aygıtı olarak belirmektedir (Gréau, 2007: 18). Yirminci yüzyılda yaşadığımız birçok değişimin temelinde tüketime dayalı toplum tasarısı olduğu için kapitalizm tanımı da fabrika dışına çıkmış, toplumsal sonuçları açısından da kavram yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Gerçi işbölümünün toplumsal yapıda meydana getirdiği değişim ve üretim esnasında yabancılaşma kavramı Marx tarafından daha önce ele alınmıştır. Ancak tüketim toplumu, kültür sanayisi, şeyleşme, araçsallaşan akıl gibi konular 20. yy'ın başında başta Frankfurt Okulu olmak üzere birçok düşünür tarafından incelenmiştir.

Kapitalizmi sadece üretim sürecine ve ilişkilerine has kılan bir tanımlama, yirminci yüzyılda yaşanan tüketim toplumu, araçsallaşan akıl, kaybolan özne, özgürlüğün ortadan kaldırılması ile ilgili temelinde ekonomik değişimlerin olduğu olguları ihmal etme durumunda kalmaktadır. Kapitalizmi üretim sürecindeki emeğin kendisine ve ürününe olan yabancılaşma ile birlikte, tüketim sürecindeki tüketici toplumla özgürlüğünü kaybeden özneyi, amaçları (kar, güç, iktidar) sağlayan bir araç olarak kuruluşunu değerlendirmek gerekmektedir.

Kapitalizm tarihsel bir sürecin sonucunda oluştuğu için, sadece üretim ve tüketime yönelmiş kapitalizm tanımı da eksik kalmaktadır. Tarihsel gelişimi dikkate almamız kapitalizmin politik çehresini anlamamıza yardımcı olacaktır. Kapitalizmin tarihsel dönüşüm ve değişimi belli kentlerle izlenebilmekte bu da dünyadaki kapitalizmin merkez kaymalarının politik sonuçlarını ortaya koymaktadır. Bu açıdan tarihsel ve politik bakış çakışmakta, kapitalizmin merkezi olan kent, dünya imparatorluğunun merkezine dönüşmektedir. Bu yaklaşımın belki tek istisnası da Venedik'tir. Venedik'te bir Arrighi tabiri ile bir ulus devletin sahip olduğu bütün özellikler bulunurken (Arrighi, 2000: 68) Venedik merkezli bir dünya hegemonyası oluşmamıştır. Ancak Venedik'in merkez olduğu bir dünyada Akdeniz hegemonyasına dayalı bir dünya düzeni inşa edilmiştir. Daha sonra merkezin Kadiz

ve Sevilla'ya taşınması, Akdeniz hegemonyasının dünya hegemonyasının bir alt dalı olarak işlenmesine neden olmuştur. Wallerstein o dönemde ticari kapitalizmin merkezi olan Sevilla için (İşbilliye) ‘‘Şehri ve hesapları bize dünyanın ritmi hakkında her şeyi söyler.’ (Wallerstein, 2010a: 173) demektedir. Daha sonra ise merkez Amsterdam'a kaydığında burjuva ülkesi olan Hollanda Westphalia düzenini kurmaya çalışır. Artık dünya egemenliği Avrupa egemenliğinin bir parçası olarak işlemektedir. II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar dünya egemenliği Avrupa egemenliğinin bir alt dalı olarak düzenlenir. Fransa'nın 17.yy'dan sonra deniz yerine karasal bir güç olmayı tercih etmesi ya da koşulların dayatması zaman zaman Avrupa egemenliği ile dünya egemenliği arasında ayrımlara da yol açmıştır. Yine de kapitalist merkez olan Londra yeni dünyanın üzerinden egemenliğini dünyaya duyurmuştur. Böylece Londra, egemenliği Avrupa sınırlarından Atlantis sınırlarına kadar taşır. Dünyaya egemen olan güç, Ortaçağ'daki gibi Akdeniz'e egemen olan değil, Okyanus ve keşfedilen kıtaya egemen olan güçtür. New Amsterdam'ın New York olarak değiştirilmesi, bir kentin adının değişmesinden daha çok yeni oluşan dünya düzeninin kültürel ve coğrafi sınırlarını belirlemektedir. Kapitalizmin merkez kaymaları politik düzenin hangi eksen etrafında örgütleneceğini gösterdiği gibi dünya ekonomisinin hegemonyasını da göstermektedir. Nitekim aynı vurguyu Braduel'de de bulmak mümkündür. Kapitalizmde sürekli bir merkez kayması yaşanmıştır. Önce Venedik, sonra Amsterdam, Londra ve New York. Görüldüğü gibi merkez değişikliği aynı zamanda güç kaymasını da göstermektedir. Bu merkez kayışları, yeni merkezin eski merkez üzerinde zaferini göstermektedir (Braduel, 1991: 67).

2.2. KAPİTALİZM VE FARKLI TANIMLAMALARININ DEMOKRASİ İLE İLİŞKİSİ

19. ve 20. yüzyılda, hem entelektüeller hem de devletler arasında temel çatışma ve farklılaşmayı belirleyen unsurlar kapitalizm ve komünizmdir. Dünya bu iki ideoloji etrafında iki yüzyıl boyunca kamplara bölündü. Haliyle hem savunan hem de muhalif olanların kapitalizm ile ilgili farklı tanımlamaları olacaktır. Bu tanımlamalar demokrasi ile de yakından ilgilidir. Çünkü kapitalizmde devlet sınıflar

arasındaki çatışmayı baskılayan aygıt olarak tanımlandığında demokraside Lenin düşüncesinde biçimsel demokrasiye dönmektedir. Dolayısıyla yaşamı yeniden örgütleyen ve bireyle toplumsal hayatın her yönünde köklü değişimler meydana getiren bu açıdan öğretisi ile değil ama sonuçları itibariyle bütüncül bir ideoloji olan kapitalizm, siyasal alanı da Foucault'un 'kapitalizmin kendi doğruları' dediği ilkeler etrafında yeniden örgütleyecektir.

Kapitalizmin analizlerine geçmeden önce uygulamanın teoriden önce geliştiğini ve bir ideoloji olarak kapitalizmin sosyalizme bir tepki olarak geliştiğini belirtmek oldukça önemlidir (Kim, 1994: 34).

2.2.1. Marxistler Açısından Kapitalizm ve Demokrasi

Kapitalizm bir ideoloji olarak ortaya çıkmamış, ekonomik bir eylem olarak gündeme gelmiştir. Kapitalizmin 19.yy'da aristokratik özellikler taşıyan liberal değerlerle uzlaşması onu bir ekonomi ve toplum teorisine dönüştürmüştür. Bu teorilerin gelişmesinde en önemli etken, kapitalizme karşı olan muhalif hareketlerdir.

2.2.1.1. Marx, Artık Değer ve Kapitalizm

Marx önemli eseri olan Kapital'de kapitalizm kavramının yerine kapitalist üretim tarzı kavramını kullanmaktadır. Marx, Kapital'de "*Kapitalist üretim tarzının hâkim olduğu toplumlardaki zenginlik, devasa bir mal yığını olarak görünür.*" demektedir. Bu açıdan kapitalist üretim tarzının hâkim olduğu toplumları da değerlendiren Marx "*Eğer bir toplumun büyük bir çoğunluğu veya yeterli derecedeki azınlığı yaşamını devam ettirmek için kar sağlamak amacıyla üretilen mal ve hizmetlere ihtiyaç duyuyorsa, o toplumda kapitalist üretim ilişkileri hâkim hale gelmiş demektir.*" (Fülbert, 2010: 24-25). Ayrıca Laclau, Marx'ın kapitalist ilişkileri ele aldığı yöntemden hareketle kapitalist tanımına ulaşılabileceğini söylemektedir. Bu anlayışa göre Marx, Kapital'de:

- Başlangıçta meta –mübadele ilişkisini izah eder.
- Sonra emeğin metaya dönüşümünü incelemiştir.

- Daha sonra ise metalaşan emek ile beraber emeği kullanımından dolayı artık değer ve birikim süreci oluşmaya başlar.
- Ve son olarak Marx incelemesini kapitalist üretim tarzından kapitalist sisteme kaydırılmaktadır (Laclau, 1998: 52).

Görüldüğü gibi Marx üretim araçları üzerinde özel mülkiyeti vurgulayarak kapitalizmi sosyolojik olarak tanımlamaktadır. Böylece sosyal sınıf teorisi, ekonomik çıkarlar kavramına bağlanan analitik bir araç olmaktadır (Schumpeter, 2009: 31). Marx üretim araçları üzerinde mülkiyet ilişkisini sisteminin merkezine çekerken buna bağlı olarak da Ricardo'nun geliştirdiği emek değer teorisini de artı değer kavramı içinde kullanmaktadır. Schumpeter, Marx'ın ekonomik açıdan Ricardo'nun öğrencisi olduğunu iddia eder (Schumpeter, 2009: 33). Marx'ın bütün düşünceleri şu iki öncül üzerine oturmuştur: Toplumsal sınıf teorisi ve sermayenin belli ellerde toplanması (Schumpeter, 2009: 68). Bu açıdan Marx'ın ekonomik düşüncesini yakından inceleyeceğiz.

Birinci olarak Marx kapitalist ekonomik yapıyı incelerken düşüncelerini değer teorisi üzerinde şekillendirmiştir. Değer teorisinde emek tek üretim faktörüdür. İkinci olarak devamlı ve değişen sermaye (ücret) ayrımı yapılarak ücret sermayenin içine dâhil edilmek istenmiştir. Bu da sermayenin organik bileşimi gibi yeni bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur. Üçüncü olarak makineleşmeye bağlı olarak reel ücretlerin azalacağını varsaymıştır. Dördüncü olarak ilk örnekleri Ricardo'da bulunan yine makineleşmeyle birlikte yedek ordu olarak teorileştirilen işsizliğin artacağını savunmuştur. Beşinci olarak tüketim düşecek ve reel ücretlerin düşmesine bağlı olarak isyanların oluşacağı savunulmuştur (Schumpeter, 2009: 36-57).

Ayrıca Marxistler açısından kapitalizmin ne olduğunu anlamak için onların artık değeri nasıl tanımladıklarını da incelemek gerekir. Marx kapitali ikiye ayırır. Birincisi sabit, diğeri ise değişen(ücretler) sermaye. Ona göre artı değer işçiye verilmemesi ile kapitalist ekonomi sömürüyü kendi karakteri yapmaktadır. Marx'a göre iş akti ile köle satın alma arasında hiçbir fark yoktur (Schumpeter, 2009: 39). Marx bunu şu örnekle anlatmaktadır. Bir işçinin 6 saat çalıştığını bu süre içinde belli

bir miktar iplik ürettiğini farz edelim. Ayrıca bu işçinin ihtiyaç duyduğu yiyeceğin üretimi için de 6 saat gerektiğini düşünelim. Bu altı saat içinde işçinin 3 poundluk iplik ürettiğini ve günlük yiyecek ihtiyacını ise bu 6 saate karşılık gelen 3 pound tutarında olduğunu kabul edelim. Şimdi bu işçi için çalışma saatinin 6 saat değil, 12 saat olduğunu varsayalım. Bu durumda 6 saat için 3 pound alan işçi, 12 saat için de aynı ücreti almaktadır. Bu durumda ilk altı saat kendisi için çalışmakta diğer altı saat ise kapitalist için çalışmaktadır. İşçiye ikinci altı saat için ödenmeyen 3 lira artık değeri oluşturmaktadır (Fülberth, 2008: 57). Artık değer kavramı, Marxistler için üretim ilişkilerini belirleyen kapitalistlerin el koyduğu ‘ekonomi içi zor’u oluşturmaktadır. Bu zor, artık değere el koyma, kapitalist sistemin temel özelliğini belirlemektedir. Marx’ın kapitalizm analizi artık değer üzerine oturan üretim ilişkilerinde yoğunlaşmaktadır. Daha sonra Baren, Frank ve Wallerstein’in kapitalizmi uluslar arası sistemin içine yerleştirme çabaları kapitalizm analizlerinin Marx’ın analizleri ile uyuşmamalarına neden olmaktadır.

Artık değer kavramı ve Marx’ın Kapital’de konuları sıralayış biçimi Sanayi Devrimi’nde kapitalizmin işleyiş biçimini vermektedir. Ancak kapitalizmin bu algılanma biçimi, üretim sürecindeki sömürge ilişkisinin izahını mümkün kılarken dünya ölçeğindeki kapitalizmin tarihi ve gelişimi hakkında ipucu vermemektedir. Marxist düşüncede ekonomi sadece bugünün ve geçmişin iktisadi faaliyetlerini anlamak değildir. Bu düşünce ekonomiye tarihin şekillenmesinde özel ayrıcalık tanıyarak ekonomiye tarih, yönetim ve üst yapıyı belirleyici özellik vermektedir. Bu anlayış ile liberal anlayış arasındaki benzerlik açıktır. Özellikle yeni liberal anlayışta, siyasal özgürlüğün, ekonomik özgürlüğe bağlanması, onun da piyasa ile ilişkilendirilmesi, yönetim biliminin de Marxist düşünce olduğu gibi, ‘üst yapı’ olarak okunmasına neden olmaktadır. Tek fark, Marxistler bu yapının kötü olduğunu düşünürken en uç örneği Fukuyama’da görüldüğü gibi Neo-Liberaller ise, **tarihin bu idealde durduğunu** ifade ederler.

Bilimsel sosyalizm denilen düşüncenin tarih anlayışı ile, liberal ekonominin tarihsel anlayışları ‘determinist’ açıdan birbirine benzemektedir. Bilimsel sosyalizmde, sosyalizm her ne surette olursa olsun gerçekleşecek bir yönetimdir.

Kapitalizmin yıkılacağını sosyalizmin egemen olacağını varsayar. Bu geleceğe yönelik, tarihin akışını belirleyen anlayışın bir benzerini liberal düşüncede ‘Tarihin Sonu’nda bulmaktayız.

2.2.1.2. Kapitalizmde Yeni Evre: Lenin ve Kapitalizmin En Yüksek Aşaması Olarak Emperyalizm

Lenin’le beraber Marxist düşüncede kapitalizm ile emperyalizm arasında ilişkiler kurulmuş ve emperyalizm kapitalizmin devam eden bir biçimi ya da en yüksek aşaması olarak algılanmıştır. Bu algı değişikliğinin temelinde, kapitalizmin Marx dönemindeki rekabetçi özelliğini yitirmesi ve 1873 krizi ile birlikte tekelci özellik kazanması yatmaktadır. O güne kadar kapitalizmin temel tanımında yer alan rekabetçi özelliği yerine, tekelci vasfı öne çıkmıştır. Bu da beraberinde tanımlamada da bir değişikliğe yol açmıştır. Bu değişikliği sağlayan önemli teorisyenlerden birisi de Lenin’dir. Lenin’ e göre kapitalizmin emperyalist evreye girmesini sağlayan koşullar şunlardır:

1. Üretimin Yoğunlaşması ve Tekeller: Serbest rekabetin üretimin yoğunlaşmasına yol açtığını ve bunun da belli bir gelişme aşamasında tekelci rekabete neden olduğunu ifade eder (Lenin, 1979: 23).

2. Bankalar ve Yeni Roller: Bankalar geliştikçe hammadde kaynaklarına ve kapitalistler için kredi kaynaklarına sahip olan tekelci güç haline dönüşmektedir. Kapitalizmin, kapitalist emperyalizme dönüşmesinin temel süreçlerinden birisini böylece yaratır. 20.yy’da sermaye egemenliğine dayalı eski kapitalizm yerini mali sermaye egemenliğine dayalı yeni kapitalizme bırakmaktadır. Bankalarla sanayi işletmeleri arasında kaynaşma ve birleşmeler bu çağın temel özellikleri arasında yer alır (Lenin, 1979: 33-48).

3. Mali sermaye ve mali oligarşi: Bankalar artan şekilde sanayi kapitalisti haline dönüşmektedir. Sadece paradan elde edilen gelirle yaşayan rantiyeler, eğer sanayiciden ayrılır ve sermayenin yönetimi ile doğrudan ilgisini keserse, bu ayrılmanın geniş ölçüde gerçekleşmesi, emperyalizmin kapitalizmin en yüksek aşamasına ulaşmasına neden olur (Lenin, 1979: 49-61).

4. Sermaye İhracı: Serbest rekabetin hâkim olduğu dönemde meta ihracatı, tekelci kapitalizmin egemen olduğu dönemde ise sermaye ihracı önemlidir. Böylece mali sermaye yeryüzünün doğrudan paylaşmasını sağladı (Lenin, 1979: 63-68).

5. Kapitalist Gruplar Arasında Dünyanın Paylaşılması: Mali sermayenin ihracı ile birlikte mali sermaye ile egemen devletler dünyayı kendi aralarında paylaşmaya başlarlar (Lenin, 1979: 72).

6. Büyük Güçler Arasında Dünyanın Paylaşılması: Serbest piyasaya dayalı rekabetçi kapitalizm 1870'lere kadar gücünü korumuştur. İngiltere için sömürge fethinin arttığı dönem 1860/1880 dönemleridir. Yani kapitalizmin rekabetçi aşamasından tekelci aşamasına geçmesi, diğer bir deyişle, mali sermaye evresine geçiş ve dünyanın paylaşılması ile ilgili savaşı birbirine bağlıdır (Lenin, 1979: 80).

7. Emperyalizm kapitalizmin özel aşamasıdır: Emperyalizmin en olanaklı tanımını yapmak gerekseydi, emperyalizm kapitalizmin tekelci aşamasıdır denilebilirdi (Lenin, 1979: 90).

Lenin, kapitalizmin sermaye ihracı yapması ile mali sermayenin dünya ölçeğinde örgütlendiğini, dünya ölçeğinde örgütlenen bu mali sermayenin sanayi sektörü ile birleşmesi sonucu kapitalizmin en yüksek aşaması olan emperyalizmin oluştuğunu iddia eder.

2.2.1.3. Modern Dünya Sistemi ve Kapitalizm

Dünya Ekonomik Sistemi adlı önemli çalışmasında Wallerstein kapitalizmin ücretli işçi ile artı değerın üretildiği bir ekonomik mantığa eşlik eden ortaya çıkışı ve gelişim aşamaları ile açıklanabileceğini düşünür. Ona göre *“Tarihsel kapitalizmin işleyişi bir dünya ekonomisi içinde olmuştur, ama bir dünya devleti içinde oluşmamıştır.”* (Wallerstein, 1996: 56). Dünya Ekonomisi, Ricardo'nun Mukayeseli Üstünlükler Teorisi'nde olduğu gibi, işbölümüne dayalı merkez ve çevre ülkeleri oluşturmakta, oluşan artık ise çevreden merkeze doğru yönelmektedir. Kapitalizmin gelişmesi için birbirinden farklı devletlerin güç dengesini oluşturması gerekmektedir. Kapitalizm bir dünya imparatorluğu çatısı altında gelişmez. Roma İmparatorluğunda kapitalizmin ortaya çıkmamasının nedeni budur. Tek imparatorluk düzeyinde

tüccarların sahip olduğu çeşitli avantajlar politik olarak elde edilebilir. Bu nedenledir ki kapitalizmin sırrı tek bir ulusal devletin çatısı altında işlemekten ziyade imparatorluk olmayan bir dünya ekonomisinin çatısı altında işbölümünü tesis etmesinde yatmaktadır (Wallerstein, 2010a: 137).

‘‘Kapitalist dünya ekonomisinin temel ayırt edici özelliği, ekonomik kararların öncelikli olarak dünya ekonomisinin arenasına, siyasi kararların ise öncelikli olarak dünya ekonomisi içinde ulus-devlet, şehir devlet ve imparatorluk gibi hukuksal güç sahibi daha küçük yapılara yönlendirilmesidir.’’(Wallerstein, 2010a: 81). Kapitalist dünya ekonomisi, kapalı bir feodal ekonomiden ayrı olarak belli ticari merkezlerin oluşması ve bu merkezlerin çevreyi kendi yapısal ihtiyaçlarına göre işbölümü temelinde kendilerine bağlı ekonomiler oluşturmasıyla olanaklıdır. Bu açıdan sistemin temel ögesi *‘‘kapitalist dünya ekonomisinde sabit bir unsur hiyerarşik işbölümüdür. İkinci bir öge ise dünya sisteminde belli coğrafi merkezlerin yer değiştirmesidir.’’* (Wallerstein, 2010b: 183). İşbölümü merkez ülkenin çevreyi kendi talepleri doğrultusunda yapılandırmasına yol açarken aynı zamanda coğrafi alanın sınırlarını sürekli genişleterek kapitalist olmayan toprakları da dünya ekonomik sistemine dâhil etmeye neden olmaktadır. Batının kapitalistleşme süreci ile sömürgelik dönemini çakışması bunun önemli bir göstergesidir. Coğrafi olarak kapitalizmin mekânsal yayılımı, yeni hammaddelerin ekonomik sisteme taşınmasını sağladığı gibi, yeni üretim süreçleri sisteme dâhil edildikçe eski üretim süreçlerinin de çevreye kaymasıyla sonuçlanmıştır. Böylece ürün çevrimi denilen olgu eskiden merkez ülkenin ürünü olan bazı ürünlerin çevreye kaymasını olanaklı hale getirmiştir. Çevredeki bu değişime, çevre ülke açısından gelişme diyebilmek için genel bir kutuplaşmada bir azalma olması gerekir (Wallerstein, 1996: 32). Kutuplaşma sistemin işleyiş biçiminde özellikle periferi ülkelerin daha düşük dereceli mallarda uzmanlaşması, ancak üretilen malların merkez tarafından günlük kullanım açısından çok önemli olması, çevrenin denetlenmesini yani siyasal bağımlılık ilişkisini doğurmaktadır. Bu açıdan Ricardo’nun işbölümüne dayalı uluslararası ticaret, hammaddenin periferiden sağlandığı ölçüde siyasal bir hegemonyaya dönüşmektedir. ‘Ekonomik dışı zor’ burada diktatörlüğe dönüşmekte halkın iradesinin yolu dünya sisteminin olanakları ölçüsünde değer bulmaktadır.

Ülkeler bu eşitsizlik üreten uluslararası iş bölümünün tamamlayıcı bir ögesi olmadığı durumda halkların iradesiyle oluşan demokrasi, oyundan çıkma anlamına geldiği için merkez güçler tarafından desteklenmemektedir. Sorun halkın iradesinin bu iş bölümünü değiştirmeye yönelik amacıyla yoğunlaşmaktadır. İşbölümü, sömürü ve yabancılaşma arasındaki ilişki Marx tarafından Manifesto’da üretim süreci içinde gerçekleşen bir durum olarak (Marx, 2008: 29) ifade edilirken sömürü ve yabancılaşma uluslararası işbölümünde hakiki olarak gerçekleşmektedir. Coğrafi anlamda kapitalizmin yayılması aynı zamanda eşitsiz gelişmeyi de doğurmuştur. Çünkü merkez ülke yeni bir teknolojik düzeye yükselirken çevre onun eski emek yoğun teknolojilerini kullanarak ona yeni boş emek yaratmakta sonuçta merkez ülkelerde yeni bir iş bölümü ve uzmanlaşmaya neden olmaktadır.

Ayrıca Frank ve Baran’ın bağımlılık ilişkisindeki statik yaklaşım yerine Wallerstein, dinamik bir dünya sistemi düşünmekte, bu sistemde coğrafya da işbölümüne bağlı olarak genişlemektedir. Aynı zamanda analizine ulusal ölçekteki emek sömürüsünü de katarak Marxist düşünceler üzerinden de ilerlemektedir. Örneğin merkez ülkelerde burjuva ile işçi arasında gerçekleşen gerginlik, merkezdeki kapitalizmin mekânsal olarak dışarıya çıkmasına yol açmaktadır. Ve böylece merkez ile çevre arasında bağımlılık okulunun varsaydığı tek biçimlik metropol ve uydu ilişkisi bir bütün olarak uluslararası ilişkilerin analiz edilmesi yönünde genişlemektedir (Ercan, 2001: 142).

Wallerstein’in dünya düzeni çerçevesindeki kapitalizm tanımı ve görüşleri bazı açılardan eleştiriye uğramıştır. Bunlar:

- Kapitalist ilişkilerin zora dayalı bir güç ilişkisi olarak yayılması anlamında yaklaşım globalisttir.
- Dünya sistemi sürekli bir merkez imgesi taşımakta, sürekli bir dünya imparatorluğu varsaymaktadır.
- Pazarın statik ve denge yönelimli kavramsallaştırılmasına yönelmiş, bütün toplumsal birimlerin belirleyici özelliğinin olduğu varsayılmıştır.

- Sistemin kendisi daha belirleyici olmaktadır, kişiler pasif öznelerle dönüşmüşlerdir.
- Dünya sisteminin sahip olduğu güç, merkez ülkelerce taşınmaktadır (Ercan, 2001: 143).

2.2.1.4. Bağımlılık Okulu ‘Az Gelişmişliğin Sürekliliği’ ve Demokrasi

Bağımlılık okulunun önemli temsilcilerinden olan André Gunde Frank, kapitalizmin uydu ve metropol şeklinde hiyerarşik bir yapı ürettiğini, bu yapı içinde uydu ülkelerde üretilen artığın metropollere taşındığını iddia eder. *‘Frank, kapitalizmi bir bütün olarak üretim ilişkileri olarak değil de mübadele sürecinde yaratılan artığa el koyma süreci olarak tanımlamaktadır.’* (Ercan, 2001:137). Bu tanımlama hatırlanacağı üzere Marx’ın üretim ilişkileri üzerinden tanımladığı kapitalist üretim tarzı ile uyuşmamaktadır. Frank’ın düşüncesi, kapitalizmi üretim sürecinden mübadele sürecine kaydırarak uydu ve metropol ülkelerin gelişimini ve bağımlılıklarını incelemektir. Frank, kapitalizmin ‘az gelişmişliğin gelişmesini’ sağladığını söyleyip ‘gelişmeden önce azgelişmişlik yoktur’ diyerek kapitalizm analizini ulus içinden uluslararası sisteme kaydırmaktadır. Böylece kapitalizm analizi üretim araçlarından mübadele merkezlerine, içsel faktörlerden dışsal faktörler doğru ilerler. *‘Bugünün gelişmiş kapitalist ülkeleri (onların da) gelişmemiş oldukları bir dönem varsa da hiçbir zaman bu şekilde azgelişmiş olmamışlardır.’* (Laclau, 1998: 19). André Gunder Frank’ın bağımlılık ve az gelişmişlik ile ilgili teorik şemasını özetlemek mümkündür:

- Ekonomik gelişmelerin her ülkede art arda aynı gelişmelerden geçeceğini düşünmek yanlıştır. **Kapitalist ülkelerin geçmişinde hiçbir zaman bugünkü azgelişmiş ülkeler gibi az gelişmiş oldukları dönem yoktur.**
- Azgelişmişliği o ülkenin kültürel, toplumsal yapılarını basit bir yansıması olarak ele almak doğru değildir. Azgelişmişlik, gelişmiş ülkelerin ‘gelişmemiş’ ülkelerle olan ilişkilerinin tarihsel ürünüdür.
- Metropol ve uydu ilişkisini imparatorluk ve uluslararası düzeyde sınırlamak mümkün değildir. Uydu olan ülkeler de kendi içinde altmetropol yaratarak iç

bölgelere nüfuz ederler ve böylece ekonomik ve siyasal hayatı yapılandırırlar (Laclau, 1998: 19-20).

Frank'ın Latin Amerika üzerinden anlamaya çalıştığı bağımlılık ilişkisini geliştiren kapitalizm temel özelliklerini, öncelikle pazar için üretim sistemi, üretimin itici gücünün kar olması ve karın gerçek üreticinin dışında başkası tarafından el konulması oluşturmaktadır (Laclau, 1998: 21).

Sömürgeleştirme ve azgelişmişliğin sürekliliğini kapitalizmin tanımına yerleştirme demokrasinin koşullarını halk iradesinin olgunlaşması veya maddi zenginliğin gelişmesi gibi içsel koşullar kadar uluslararası siyasetin ve ekonomik ilişkilerin etkili olduğu bir dünya içerisinde anlamayı mümkün kılmaktadır. Bağımlılık teorisi zengin Arap ülkelerinin demokrasi için gerekli maddi koşulları sağlamalarına rağmen, demokrasiye geçmeme nedenlerini 'uluslararası kapitalist sistem' içinde değerlendirme şansı sunmaktadır. Halkların kendi kaderlerini belirlemeleri eğer uluslararası kapitalist sistemle ve düzenle uyumlu değilse, demokrasinin harici koşulları yerine gelmemiş demektir.

Frank'ın kapitalizmi üretim ilişkilerinden bağımsız, mübadele ve sömürü ilişkisine bağlayan yaklaşımı birçok Ortodoks Marxist tarafından eleştirilmiştir. Wallerstein ile Frank'ın yaptığı kapitalizm tanımı, kapitalizmi ulus devletin içine yerleştirmek yerine uluslararası düzenin içine yerleştirdiklerinden dolayı üretim ilişkileri kapitalizm tanımında merkezi yerini kaybetmiştir. Laclau, makalesinde hem Frank'ı hem de Wallerstein'i, ücretli emek kavramını ve üretim ilişkilerini kapitalizm tanımlamalarına yerleştirmediklerinden dolayı eleştirmektedir. Laclau'nun Frank ve Wallerstein'in kapitalizm tanımına eleştirisini şu noktalarda toplamak mümkündür:

- Kapitalizmin sömürenlerle sömürülenler arasındaki temel içsel çelişkisi uluslararası olduğu kadar ulus içinde de görülür. Ancak bu bizi farklı bir yere götürmemektedir. Zira sadece kapitalizm değil, feodalizm ve gerçekte her sınıflı toplum sömürücülerle sömürenler arasında çelişki ile karakterize edilir.
- A.G. Frank, kapitalizmi ve feodalizmi tanımlanırken üretim ilişkilerini bütünüyle bir kenara itmektedir. Bunun ışığında baktığımızda 'sömürücülerle sömürenler

arasındaki ilişkiyi kapitalizmin temel çelişkisi olarak nitelendirilmesinden' hareketle Cilalı Taş Devri'nden bu yana kapitalizmden başka hiçbir şeyin var olmadığı sonucuna varılabilir. Oysa Marx'a göre kapitalizm bir üretim ilişkisidir. *“Kapitalizmin temel ekonomik ilişkisini özgür emekçinin emek gücünü satması meydana getirir.”* (Laclau, 1998: 25-26).

- A.G. Frank'ın kapitalizmin tanımındaki temel problem, temel çelişkiyi üretim alanı yerine dolaşım alanına yerleştirmeye çalışmasıdır.
- *“Bu dönemde gelişmenin azgelişmişlik yarattığını göstermek için çevre ülke ile pre-kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesinin, merkezi ülkedeki sermaye birikim sürecinin yapısal bir koşulu olduğunu ispat etmek gerekir.”* (Laclau, 1998: 25-41)

Laclau'nun kapitalizm tartışmasındaki temel problem sömürüyü mü yoksa üretim ilişkilerini mi merkeze alıp tanımlanacağı üzerinde düğümlenmektedir. Ayrıca Frank ve Wallerstein Marxist analizdeki, üretim sürecindeki yabancılaşmayı, bağımlılık ve çevre ilişkisine, üretim tarzı kavramını ise ekonomik sistemin kendisine taşıyarak yeni bir model üretmişlerdir.

Bağımlılık ve dünya ekonomik sistemleri gibi düşünce biçimleri, uluslararası sistemin oluşmasını incelerken aynı zamanda gerilik ve ilerleme gibi kategorilerin sadece içsel yapılardan değil, eş ölçüde dışsal yapıdan da kaynaklandığını analiz etmeyi mümkün kılmaktadır. Böylece demokrasi için içerdeki koşulları yerine getirmenin yeterli olmadığı, aynı zamanda demokrasi ile birlikte açığa çıkacak halk iradesinin dünya düzenine uygun(!) olması gerektiği sonucu çıkacaktır. Dolayısıyla askeri cuntalar ve otoriter yönetimlerle yönetilen 'geri kalmış ülkelerin' niçin demokratik yönetimlere sahip olmadığı sorusu, zengin ve hegemonik ülkelere de sorulması gerekmektedir. Dünyanın zengin ülkelere yapısal olarak bağlı olan azgelişmiş ülkelerin demokratikleşmesi ile dünya düzeninin alacağı yeni halden kimin kazançlı çıkmayacağı sorusunun cevabı içsel koşullara odaklanmış demokratik cevaplardan daha önemlidir. Demokrasinin koşullarını ifade eden söylemin içine reel politik bir dünya düzeni yerleşmediği sürece (harici etken) piyasa ile demokrasi arasındaki ilişki ancak akademik bir ilginin konusu olabilmektedir.

2.2.2. Yaratıcı Yıkım Olarak Kapitalizm ve Schumpeter

Kapitalizm üzerine en çok ses getiren kitapların başında Schumpeter'in eseri gelmektedir. Max Weber gibi Schumpeter de kapitalizmin davranışta rasyonaliteyi geliştirdiğini savunmuştur. Kapitalizmin aynı zamanda bir uygarlık oluşturduğunu ve para ünitesini hesap ünitesi birimi haline dönüştürdüğünü ifade eder. Schumpeter, kapitalizmin oluşumunda Sombart ve Weber gibi iki yönlü muhasebe sisteminin etkili olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Schumpeter'e göre modern bilimsel düşünce tarzının oluşumunda kapitalizmin önemli etkileri olmuştur. Ona göre kapitalist uygarlık, rasyonalist, anti-kahramancı niteliklere sahiptir. Ayrıca kapitalizmin ticareti geliştirmesi uluslararası etik kurallarının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Schumpeter, 2009:150-155). Schumpeter, kapitalist üretim ile birlikte sosyal hizmet anlayışına ve toplumsal faydaya dayalı olarak değil, bireysel çıkar ve kar güdüsüyle üretimin arttığını düşünmektedir. *“Çağımızda herhangi bir işçi XIV. Lous 'nin sahip olmaktan büyük zevk duyacağı birçok eşyaya, alete sahiptir. Kraliçe Elizabeth'in ipek çorapları vardı. Kapitalist üretim bir işçinin de aynı çoraba sahip olmasına olanak sağlamıştır.”* Üretim artışlarından hareketle Schumpeter, klasik iktisatçılara katılarak kar ile tüketicinin çıkarının çakışacağını düşünmektedir. Uygun rekabet koşullarında net kazanç arzusunun üretimi artırdığını savunur. Fakat Lenin'in görüşlerini anımsatan bir şekilde kapitalizm de tekellerin oluştuğunu kabul eder (Schumpeter, 2009: 84-94-99).

Üretim artışını sağlamasına karşılık, Schumpeter kapitalizmin geleceği konusunda karamsar ve endişelidir. Bu sürece Schumpeter yaratıcı yıkım adını vermektedir. *“Kapitalizm ekonomik bir kaosun sonucunda yıkılacak değil, kapitalizmin başarısı kendi sosyal kurumlarını çürütmesi sonuçta kaçınılmaz bir halde kendini yıkacak şartları hazırlaması ve yerine sosyalizmin gelmesini sağlamasıdır.”* (Schumpeter, 2009: 78-79). Schumpeter kapitalizmin temelinde gelişme ve değişim olduğunu, durgun bir karakter göstermediğini savunmaktadır. Doğası gereği ekonomik bir değişim metodu tipidir. *“Yeni üretim yolları, yeni ürünler, yeni pazarlar... yeni yeni hepsini kapitalizm yaratmıştır. Yenilik ve sürekli yaratım yani yaratıcı yıkım kapitalist gelişiminin esas temelidir.”* (Schumpeter,

2009: 102-104). Schumpeter kapitalizmin üç aşama ile ortadan kalkacağını iddia etmektedir. Bunlar:

I. Aşama: Yıkılan Duvarlar

1. Girişimci ruhu kaybolacaktır, çünkü kapitalizm gelişme ve ilerlemeyi otomatığe bağlamıştır.
2. Koruyucu sınıfların kaybolması, yani kapitalizm kendi destekçilerini de yok etmektedir.
3. Kapitalist toplumun kurumsal çerçevesinin yıkılışı:
 - Küçük sanayici ve ticari işletmeleri ortadan kaldıran süreç,
 - Hisse senedi ve şirketlerin ücretli idareciler tarafından yönetilmesi, mülkiyet duygusuna zarar vermektedir (Schumpeter, 2009: 165-171).

II. Aşama: Düşmanlığın Büyümesi

1. Sosyal atmosferin bozulması, siyasal tenkitler, eski kurumları yıkılması, halkın bütün olanlardan dolayı kapitalizmi suçlaması.
2. Aydın sosyolojisi: Artan kitap ve üniversite sayısına bağlı olarak artan aydın nüfusu kapitalizmi ahlaki bakımdan reddetmektedirler (Schumpeter, 2009:183).

III. Aşama: Dağılma

1. Anonim şirket ve hissedarlık gibi yapılanmalarla özel mülkiyetin varlığının ortadan kalkması.
2. Burjuva ailesinin dağılması, doğum oranlarındaki düşüş, boşanma sayısının artması ayrıca mülkiyet güdüsünün çocuklu ailede önemli olmasına rağmen çocuk sayısındaki düşüş, işadamlarının zaman ufku kendi yaşamı ile sınırlanmaktadır (Schumpeter, 2009: 186-193).

Schumpeter'in karamsarlığının nedeni kapitalizmin bir üretim modeli olarak başarısızlığı değildir. Kapitalizmin başarısının toplumsal alanda meydana getirdiği değişimlerin onun yıkılmasına neden olacağı üzerindedir. Schumpeter'in kapitalizm analizinin sosyolojik olduğu konusunda genel bir konsensüs oluşmuştur. Çünkü o,

kapitalizmin yıkılmasına neden olan şeyin onun başarısı olduğunu iddia eder. Yaratıcı yıkım, üretim artışını sağlarken ona paralel olarak toplumda kapitalizmi ortadan kaldıran değişimler meydana getirmektedir.

Schumpeter kapitalizm varlığını sürdürebilir mi, diye sormaktadır. Cevabı ise hayırdır. Ona göre kapitalizm, ekonomik bir kaosun sonucu yıkılmayacaktır. İronik olarak kendi başarısının sosyal kurumları çürüteceği ve sonuçta kaçınılmaz bir şekilde kendini yıkacak şartları hazırlamasıdır (Schumpeter, 2009: 78-79). 1950’lerde kapitalizmin geleceği hakkında karamsarlık oluşurken şimdi ise demokrasi arasında zorunlu bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir. Demokrasi, sürekli olarak değişen, ebedi bir iyiliğin çağımızda temsilcisi olarak kabul edilirken, kapitalizm kendi geleceğini, ahlaki eleştirilerden kaçabilmek için, demokrasi ile birbirine bağlamaktadır. Friedman’ın yaptığı tam anlamıyla budur. Yani piyasa ile özgürlük arasında zorunlu ilişki, kapitalizme ahlaki-politik bir temel sağlamayı amaçlamaktadır.

2.3. KAPİTALİZMİN ANA UNSURLARI VE DEMOKRASİ

Son dört yüzyıldır dünyadaki değişimin aktörü olan ve birçok siyasal değişimin belirleyicisi olan kapitalizm, bir takım unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurlar geçmişte kendini var eden nedenler oldukları gibi, şimdi de kapitalizmin dünya ölçeğinde örgütlenmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda bu unsurlar, aydınlanmanın oluşturduğu evrensellik ve uygarlık iddialarının tüketim ve üretim ilişkisi içinde anlaşılan rasyonalite ve uygarlık anlayışlarına yeni içerik vermektedir. Marx’ın da övgüyle söz ettiği kapitalizmin üretkenliği Batı da ortaya çıkan birçok değer ve normun bu üretkenlik etrafında yeniden tanımlanmasına yol açmıştır.

2.3.1. Dünya Ölçeğinde Örgütlenme ya da Kolonyal Geçmiş

Manoryal üretim tarzına sahip olan feodalitenin en önemli özelliği, kapalı bir toplum içinde üretimin yapılması ve artığın ekonomi dışı zor ile senyor veya vassal tarafından el konulmasıdır. Kapalılık ve serflik bu yapının temel vasfını belirlerken, açıklık ve özgür ticaret ise kapitalist sistemin temel yapısını oluşturmaktadır. Açıklık

ve özgür ticaret kapitalist sistemin dünya ölçeğinde örgütlenmesini sağlarken, aynı zamanda bu özellikler rekabeti ve yeniliğin piyasada oluşmasına neden olmaktadır. Korunan piyasalarda rekabetin yokluğu ve aşırı kar yeniliği ortadan kaldırıp sistemin artı değerini üreticiye kaydırırken tüketici ise kalitesiz ve pahalı ürün tüketmektedir. Serbest ve özgür ticaretin yeniliği ve rekabeti artırdığı doğru olmakla beraber bu rekabetin dünya kaynaklarını sınırsız kullanmalarına neden olmaktadır. Piyasadan diğer firmaları ortadan kaldırmaya ve tekelleşmeye olan eğilimi ve daha önemlisi rekabetin sosyal sorumluluk içermemesi de sistemin önemli bir dezavantajını oluşturmaktadır.

Kapitalizm tartışmalarında da görüldüğü gibi, bağımlılık okulu ve dünya sistemi düşüncesi merkez çevre ilişkisini ve sömürüyü kapitalizmin temel unsuru olarak düşünmektedir. Tarihsel analiz bu düşüncelerin temelini oluşturmakta, bugün ile geçmiş arasında ilişki, Dünya Sistemin gelişimi olarak yer almaktadır. Tarihsel analiz ile birlikte eşitsiz gelişim ve bağımlılık ilişkisi kapitalizmin temel özelliği haline dönüşmekte ve böylece şimdiki zaman olgusunun teorileştirmesine imkân tanımaktadır. Ancak tarihsel analizin bu okullardaki önemine karşıt olarak, liberal düşünce kapitalizmin daha çok soyut düzeyde özgürlük ile piyasa ve piyasa ile toplumsal yapı arasında bağıntılarını vurgulamakta, ampirik düzeyde ise üretimin artışı ile özgürlük arasında ilişkiler kurmaktadır. Soyut ve ampirik düzeyde yürüyen bu analiz tarihsel geçmişleri dikkate almamaktadır. Wallerstein kapitalizmin bir dünya ekonomisi içinde gerçekleştiğini iddia ederken, liberal düşünürler analizlerini ulus devlete ve onun yetkileri üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Liberal düşüncedeki tarihsel analizin eksikliği kolonyal geçmişten bir vazgeçiş olarak değerlendirilebilir.

2.3.1.1. Kapitalizmin Uzun Yürüyüşü: Kolonyal Geçmişin Tanıma Dâhil Edilmesi ya da İlk Sermaye Birikimi

“Altın dünyanın en mükemmel şeyidir. O kadar ki ruhları cennete bile götürebilir.” Kristof Kolomb (Beaud, 2003: 18).

Avrupa ‘Uzun Onaltıncı Yüzyılda’ dünya coğrafyasını hızlı bir şekilde işgal etmeye ya da keşfetmeye başladı. Bu gayretin temelinde, Papa’nın yeni dünyayı

keşfedenlere toprakların yeni sahiplerini gösteren ‘Conttortor’ ve bu uygar olmayan(!) kimselerin Hristiyanlaştırılması yer almaktadır. Hristiyanlaştırma bu koloni faaliyetinin vicdani ayıklama çabasıydı. “ *[B]izim egemenliğimiz altına girmeyi hazır bekleyen, bize kollarını uzatarak yalvaran, bizi çağıran uygarlık yoksunu bunca barbar halka yaratıcımız Tanrı’nın adını tanıtmaktı.*” (Beaud, 2003: 43-44). Tanrı’nın adını duyurmak için 1493 yılında Lizbon’dan gemiler yeni dünyaları keşfetmek (!) için yola çıktı. Lizbon, Venedik ticaretinin Akdeniz’e hâkim olmasından sonra, Cenevizli tüccarlar tarafından finanse edilen bir kentti. Lizbon’un yeni dünya ticaretinde merkez olması, Akdeniz merkezli dünya siyaset ve ekonomisinin ikinci düzeye düşmesi anlamına geliyordu. Kapitalizmin en önemli özelliği kendisini dünyaya bir kent üzerinden duyurmasıdır. Lizbon bu kentlerin ilkidir. Dünya siyasetinin Akdeniz’den Okyanus’a kayması, Avrupa tarihinin dünya tarihi olarak okunmasına, İslam ülkelerinin tarihinin onların egemenlik savaşları içinde ‘toprak paylaşımına’ konu edinecek kadar önemsiz bir ayrıntı olarak algılanmasını sağladı.

Dünyanın bilinen sınırları bu yüzyıldan itibaren her geçen gün genişlemeye başladı. Genişleyen sadece coğrafi bilgiler değildi, aynı zamanda Merkantilist politikalarla Avrupa’daki altın ve gümüş miktarıydı. Keşfetmek ile fethetmek eş zamanlı bir olguydu. Bilmek ve sahip olmak aynı evrenin çocuklarıydı. Ama bilmek hep Avrupa tarafından gerçekleşince, coğrafya insanlık tarihine(!) açılıyordu. Keşifler Avrupa tarihinin bir dünya tarihi olarak okunmasına neden oldu. Coğrafi keşifler bir hegemonik Batı dünya dili oluşturdu. Sahip olmak ile isimlendirmek (Atlantis ve Hint Okyanusundaki adaları), bilmek ile mülkiyet bu çağda eş anlamlıdır. Keşif kavramı bütün sömürge ilişkisini üzerinde taşımaktadır. Gerçekte keşfetmek yoktur, sadece farkında olmak vardır.

Coğrafi keşiflerin nedenlerden birisi de ticari kapitalizmin gelişmesine katkı sağlayan Avrupa’daki doğu imajıdır. Doğu, Avrupa için sadece barbarların yaşadığı yer değildi, aynı zamanda madenler açısından oldukça zengin olan yerler anlamındaydı. “*Roma çağından beri Avrupa vergi toplayıcı sınıflar için Asya, değerli madenlerin alındığı bir yer olmuş... Asya ticaretini denetimi altına alan ‘tüm*

ticaret dünyasının yasasını belirleme' konumuna sahip olabilirdi. Kolomb ve onu finanse eden Kastilya prensi için Doğuda ele geçirilecek hazineler bulunmaktaydı.' (Arrighi, 2000: 65). Ticari kapitalizmin gelişmesinde böyle bir doğu imajı bulunmaktadır.

Kapitalizm, ilk olarak Okyanus'un batı yakasında ticaret aracılığıyla ortaya çıktı. Sömürgelerle kurulan ilişki ve İspanya'nın tekel ticareti önce Gadiz'i daha sonra ise Sevilla'yı dünya ticaretinin merkezi konumuna ulaştırdı. Bu dönemde koloni bölgelerinden gelen *"Şeker kamışı üretimi, rom ve melas, zenci köle ticareti, Amerika'nın zengin kıymetli madenlerin gün yüzüne çıkarılması bir yüzyıl boyunca İspanya'nın önemli zenginlik kaynağı oldu."* (Beaud, 2003: 20). Hobsbawn'ın Sanayi Devrimi için söylediği 'Sanayi Devrimi'nden söz eden, pamuk hakkında konuşmaktadır' sözüne benzer bir şekilde bu dönemde kölelikten söz eden şeker hakkında konuşmuştur, demek mümkündür. Şekerin tarihi ile köleliğin tarihi bu dönemde çakışmaya başladı. Gerçekte kölelikten söz eden şekerden konuşmuştur, bu dönemde şeker ile kölelik arasındaki ilişki dramatiktir. Afrika'dan kaçırılan birçok köle şeker tarlalarına çalıştırılmak üzere Amerika kıtasına götürülmüştür. Kölelerin rengi bu dönemde beyazdan siyaha dönüşmeye başladı. *"Şiddet kullanarak ve trampayla toplumlarından ve topraklarından koparılan milyonlarca Afrikalı ve hiçbir ödeme yapılmadan çalıştırılan, çoğu çalışma gücünü yeniden üretecek bir ücret bile almayan ve bir iki yılda takatsiz kalan insanlar... İşte Avrupa'nın XVI. XVII ve XVIII. yüzyıllardaki burjuva varsılığının temelinde yatan ve asla unutulmaması gereken (ama Batı düşüncesinde sözü edilmeyen) gerçek budur."* (Beaud, 2003: 55). Kölelik ticari kapitalizmin bir sonucu olarak gelişmiştir. Kolonilerden gelen ürünler önce İspanya gümrüğüne girdikten sonra oradan bütün Avrupa'ya yayılıyordu. Daha sonra İspanya'nın ticaret üstünlüğünü yerini Hollanda almaya başladı. Ticari kapitalizmin kenti önce Antwerpen daha sonra ise Amsterdam'a taşındı. Daha sonra mali kapitalizmin gelişimine ön ayak olan Amsterdam borsası açıldı. Eksen 1740'lardan sonra Londra'ya kaymaya başladı.

2.3.1.2. Kapitalizmin Gelişimi ve Modern Demokratik Devletin Oluşumu

Avrupa’da 16.yy’dan itibaren Merkantilist politikalar sonucu zenginleşen krallar ve ülkelere eş zamanlı olarak ulus devletler de inşa edilmeye başlandı. Ulus devletlerin doğuşunda önemli bir katkısı olan Westphalia Anlaşması(1648) ile birlikte territoryal egemenlik alanları da oluşmaya başladı. Westphalia sisteminin yaratıcısı olan Hollanda bugünkü ulus devletlerin bütün özelliklerini taşıyan Venedik’i taklit etmişti. Kapitalist bir devlet oluşturma ve papaya karşı özerklik, paralı askerlerin kullanılması, diplomasiyi geliştirme özelliğiyle Venedik gerçek anlamda kapitalist ve modern bir devlettir (Arrighi, 2000: 67-72).

Ticari kapitalizmin egemen olduğu dönemlerde kapitalizm ile ulus devletler birlikte büyümüşlerdir. *‘Batı Avrupa da mutlak monarşilerin doğuşu bir Avrupa dünya ekonomisinin doğuşuyla aynı zamanda olmuştur. Neden mi sonuç mu? Bir taraftan ticaretin gelişmesi ve kapitalist tarımın doğuşu olmasaydı, genişletilmiş bürokratik devlet yapılarını finanse edecek ekonomik temel olmayacaktı.’* (Wallerstein, 2010a: 143). Venedik’te ilk örneği görülen modern devletlerin temel ayırt edici özelliği olan paralı asker, Westphalia sisteminin kurulmasıyla birçok Avrupa devletlerinde istihdam edilmiştir. Çünkü 16.yy’dan beri krallar kendi konumların önce papaya daha sonra komşu ülkelere karşı güçlendirme çabası içindeydiler. Kolonilerden gelen altınlar Avrupa monarşilerini zenginleştirdiği ölçüde krallar paralı askerlere sahip olmaya çalıştı. Mutlak monarşilerin oluşmasında önemli faktörlerden birisi de bürokrasinin oluşturulmasıdır. Bürokrasi güçlü bir maliye bütçesini gerektirmekte, devletin zorunlu olarak sürekli gelire ihtiyacı olmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca bürokratik sınıfın güçlenmesi ve ülke içinde yayılması, iktidarın etkinlik alanını genişletmekte, kolay vergi toplanmasını sağlamaktadır. Krallar bu dönemde papaya karşı meşruiyetlerini artırmaya yönelik doğal hukuk kuramlarından yararlandılar. Bütün bunlar ülke içinde nüfusun homojen hale getirilmesini de zorunlu kıldı (Wallerstein, 2010a: 146-308).

Mutlak monarşilerin ve ulus devletlerin gelişmesi ile Merkantilist politikalar arsında da ilişkiler bulunmaktadır. Wallerstein’ın dediği gibi *‘Bir dünya sistemi içinde güçlü devletlerin oluşması, hem güçlü devletler hem de periferi içerisinde*

ulusçuluğun tarihsel bir ön şartıydı.” (2010a: 155). Westphalia düzeni ile Merkantilist politikalar arasında zaman örtüşmesi tesadüfi olmaktan öte, kralların çıkarları ile burjuvanın çıkarlarının çakıştığının iyi bir göstergesidir. Örneğin İngiltere’de Cromwell, 1651 ilk deniz ulaşımı kararnamesinde, Avrupa mallarının ancak İngiliz gemileriyle taşınacağını ilan ediyordu. Daha sonra ikinci kararnamesi(1660) geminin kaptanı ve mürettebatının en az dörtte üçünün İngiliz olması şartını getirmesi, yeni oluşan ulus devlet ile ticari kapitalizm arasındaki ilişkinin önemli bir kanıtını oluşturmaktadır. Aynı dönemde *“dış ticaret hükümdarların zenginliği, kralın onuru, tüccarların soylu yeteneği, ekmeğimiz, yoksullarımıza iş, topraklarımızın bereketi, denizcilerimizin okulu, savaşımızın ganimeti, düşmanlarımızın korkusudur.”* (Beaud, 2003: 34) denilerek ulusun çıkarı ile kralın çıkarı ticaret ilişkisinde birleştirilmekte, ulusların inşasına ekonomik bir temel sağlanmaktadır.

Ayrıca mutlakıyetçilik feodalizm adı altında gerçekleşemezdi. Çünkü kapalı bir ekonomik yapısı olan feodalizm dış bağlantılara sahip değildi. Mutlakıyetçi devletin en önemli özelliği yürütmenin merkezileşmesi ve silah tekeline sahip olmasıdır. Giderlerin vergilerle karşılanması merkezi idarenin güçlü olmasını doğurdu. Mutlakıyetçi egemenlik, bu açıdan ulusal sınır ve ulus yaratmıştır. Öyle ki ‘*cuius regio, eius religio*’ yani bölgenin sahibi kimse din de onundur. Devletin zoru ancak yüksek vergi oranları ile ayakta kalabilirdi. Bu açıdan ticari gelirlerin artmasını teşvik ediyordu. Tartışmasız bir şekilde, mutlakıyetçilik feodalizmden kapitalizme geçişin ifadesidir (Fülberth, 2008: 122-125).

Bir sınıf olarak oluşmaya başlayan tüccarlar bu dönemde devlet için önemli ekonomik görevler görmektedir. Örneğin 1616 yılında Fransa’da yazılan Ekonomi Politik El Kitabçığında devletin zenginliğini tüccarlar bağlamakta ve devletin bu tüccarlara gerekli imkânları sunması gerektiğinden bahsetmektedir. Yabancı tüccarlar için ise *“bir pompa gibi halkımızın rızkını çalıp krallık dışına taşıyorlar... Onlar Fransa’nın büyük gövdesine yapışıp en temiz kanını emerek şişen sülüklerdir”* denilmektedir. 17.yy. Colbert Fransa’sında mutlakıyetçilik ile merkantilizm arasında sıkı bağlar daha sıklaşmaktadır. Ticaret şirketleri kralın orduları, Fransa’nın

imalathaneleri de ihtiyat askerleriydi. Colbert döneminde öncelikle imalathaneleri koruma önlemleri alındı, yabancı gemilerden nakdi vergi kesintiler alınmaya başlandı. Colbert Fransa'da devlet eliyle dört yüzden fazla imalathanenin kurulmasını sağladı. Hastaneler kapatılmış, boş gezenler, bekâr kızlar ve manastırdaki personel imalathanelerde çalışmaya mecbur edilmişlerdir. İşçiler sabah dua, çalışma süresince de sessiz kalmak ve bazen ilahi söylemek zorundaydılar. Hata yapanlara kırbaç veya boyunlarına demir halka takılıyordur (Beaud, 2003: 47). Fransa'da değerli madenin yurt içinde kalması için ilk kez devletçilik politikası uygulanmış ve akabinde üretimi artırmak için bir dizi idari ve cezai tedbirler getirilmiştir. Bu ülke de burjuva ile monarşinin çıkarları Fransız Devrimi'ne kadar birlikte yürümüş, daha sonra ise yolları ayrılmıştır. Kapitalizmin gelişmesi, paralı askere tutma fırsatı ve bürokratik devletin gelişmesini sağlayarak mutlakıyetçi krallıkları güçlendirmiştir.

Ulus devletlerin oluşumu öncelikle mutlakıyetçi yapıları güçlendirirken, daha sonraki dönemde önce meşruti krallıkların sonra da demokrasilerin oluşmasına neden olmuştur. Ulus ile birlikte öne çıkan halk ve halka dayalı yönetim, temsil sistemi sayesinde Atina Polis'inden daha büyük devletlerde demokrasinin gelişmesini sağladı. Bu açıdan demokrasinin gelişmesi, Westphalia düzeninin ve Merkantilist politikaların sonucu gelişen ulus kavramı ile yakından irtibatlıdır. Kapitalizmin aristokratik yapıya karşı aşındırıcı müdahalesine paralel olarak, halk genel ve soyut ifade edildiği ölçüde yeni bir meşruiyet kaynağına dönüşmüştür.

Ticari kapitalizm ile mutlakıyetçilik arasında var olan bu ilişki bizi şu varsayımı kabul etmeye zorlamaktadır. **Kapitalizm ile demokrasi arasında kurulacak ilişki, koşullara bağlı olduğu kadar dünyanın sosyo-politiğine bağlı olan mutlak bir nedenselliği barındırmayan bir ilişki biçimidir.**

2.3.2. Üretimin Artışı ve Sanayi Devrimi

Kapitalizmin eleştirisini yapan kesimlerin ortak görüşü, kapitalizm hiçbir üretim biçiminin yapmadığı değişimleri gerçekleştirmiştir. Değişimlerin temelinde üretimde meydana gelen artışlar ve yeni iş bölümüne dayalı toplumsal yapı

bulunmaktadır. Marx kapitalizmi üretim gücünden dolayı değil, ürettiği eşitsizlikten dolayı eleştirmektedir. Marx, kapitalizmin bu üretkenlik yapısını ve meydana getirdiği değişimi hayranlıkla dile getirir. “*İnsan faaliyetinin neler yaratabileceğini ilk gösteren o oldu. Mısır piramitlerini, Roma’nın su kemerlerini ve Gotik katedralleri kat be kat aşan şaheserler yarattı.*”(Marx, 2008: 25). Aynı şekilde Marx’ın toplumların sınıflandırmasında kapitalizmin ürettiği değişimi esas aldığı görülmektedir. Ona göre ‘elle yapılan üretim feodal toplumları, buharlı gücüyle yapılan üretim ise kapitalist toplumları yaratmaktadır. Böyle bir sınıflandırmanın temelinde kapitalist toplumun üretkenliği ve teknik yapısı vardır.

Kapitalizmin başarısını sağlayan sürekli olarak artan şekilde ürün çeşitliliği ve bunların kalitesinin artmasıdır. Aynı zamanda herhangi bir ürünü almak için, bir işçinin harcadığı iş gücü saatini sürekli olarak azaltmasıdır. Kapitalizm “*Kraliçe I. Elizabeth’in ipek çoraplarının sayısını artırmamış, ama bu çorapları fabrika işçilerinin de almasını sağlamıştır.*” (Schumpeter, 2009: 85). Böylece kapitalist ekonomi halk kitlelerin hayat standartlarını her geçen gün yükseltmektedir. Kapitalizm üretim artışı sağlayarak, malların nispi olarak fiyatlarını düşük tutmuş, böylece bireylerin alım güçlerini artırmıştır.

Kapitalizmden konuştuğumuzda değişim ve bitimsiz değişim sürecinden bahsettiğimiz unutulmamalıdır. Kapitalizm doğası gereği ekonomik bir değişim metodu ya da tipidir, durgun bir karakter göstermez. Kapitalist mekanizmayı çalıştıran ve çalışmasını devam ettiren, yeni tüketim maddeleri, yeni üretim yöntemleri, yeni ulaşım yolları, yeni pazarlar bütün bunlar kapitalist inisiyatif tarafından yaratılmıştır. Yenilerin eskileri yok etmesi, yeni faktörlerin oluşması, yani ‘yaratıcı yıkım’ kapitalizmin gelişmesinin esas temelidir (Schumpeter, 2009: 103-104). Sürekli değişen ve yenilen bir sistemde esas soru, kapitalizmin yapıyı nasıl kurup nasıl dağıttığıdır (Schumpeter, 2009: 105).

Schumpeter’e göre ‘yalnızca makinelerle çalışan modern fabrikalar ürünler ve teknik ve ekonomik organizasyonlar değil, aynı zamanda modern uygarlığın bütün özellikleri, karakteristikleri kapitalistleşme sürecinin sonuçlarıdır. “*Modern bilimin gelişmesini ve uygulamasının uzun bir listesini göz önüne getirelim. Uçakların,*

buzdolapların, televizyonun kazanç ekonomisinin meyveleri olduğu derhal göze çarpmaktadır'. Hastanelerin artması, tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi ve hayatın birçok alanı, kar elde etme mantalitesi ile yürümektedir. Sanat ve özellikle resim de kapitalizmin ürünleri arasındadır.' (Schumpeter, 2009: 156)

Bugün kapitalist ekonomiyi savunan birçok düşünür, bu ekonomik modelin hayat standardını sürekli bir şekilde artırdığını iddia etmektedirler. Oysa Marx, 'yoksullaşma teorisi' ile kapitalist ekonominin sürekli olarak reel ücretleri ve yaşam seviyelerini düşüreceğini savunmaktaydı. Yoksullaşma teorisi, Ricardo'nun makineleşme ile ilgili 'yedek ordu' düşüncelerinden hareketle şekillenmiştir. Buna göre, makineleşmeye bağlı olarak, işsiz sayısında her geçen gün bir artış olacak, bu da işçi ücretlerini düşürecektir. Bu süreç kapitalist ekonominin karakteridir (Schumpeter, 2009: 49-50).

Ürün artışı ile demokrasi arasında ilişki, bir başka açıdan üretim ile yönetim arasındaki ilişkiye ya da ekonomik yapı ile siyasal yapı arasındaki ilişkiye dönüşmektedir. Rousseau'nun sözünü ettiği demokrasinin fakir, monarşi ve aristokrasinin zengin ülkelerin yönetimi olduğu tezi (Rousseau, 2009: 75) kapitalizmdeki üretim artışı ile birlikte değişmektedir. R. Dahl'ın söylediği gibi bu gün demokrasiler zengindi, demokratik olmayanlar ise genel olarak fakirdi. Ürün artışı, zenginlik ile demokrasi arasında kurulan ilişki görünürde ekonomik bir ilişki niteliği taşısa bile gerçekte, fırsat eşitliği, eğitim olanaklarının artması ve yüksek öğretimin herkes için kolay ulaşılabilir olma niteliği ile birlikte sosyo-kültürel bir ilişkidir. Atina'daki sadece özgür bireylerin politika ile uğraşma hakkını sağlayan toprak ve çiftlik mülkiyeti ve boş vakit fazlalığına karşılık bugün toplam üretimin makineleşme yoluyla artması ve hayat standardının yükselmesi demokrasinin sosyo-kültürel temelini oluşturmaktadır. Atina'daki mülkiyete dayalı eşitsizliğin günümüzde tüketime dayalı eşitlikle telafi edilmesi siyasal eşitlik fikrini beslemiştir. Eşitlik ile ilgili dünyada yapılan eski çağdan günümüze kadar ki tartışmalarda, temel tez mülkiyetin ve zenginliğin eşitsizlik ürettiğidir. Tüketim toplumu üretim artışı sağlayarak en azından mülkiyete dayalı aristokrasinin ekonomik gerekçesini ortadan kaldırmıştır.

Toplam ürün artışı ile birlikte orta tabakalar büyümekte böylece politikaya olan ilgileri artmaktadır. Gerçekte ülkelerde demokrasinin güçlü olup olmadığını belirleyen önemli etkenlerden birisi de orta tabakanın genişliğidir.

2.3.2.1. Kapitalizm ve Sanayi Devrimi

Kapitalizm ve Sanayi Devrimi arasındaki ilişkiyi incelemek, sanayileşmeyi doğuran faktörler üzerinde değerlendirme yapmak, piyasa, üretim ile demokrasi arasındaki ilişkiye bir tarihsel bir perspektif sunacaktır. Sanayileşme ve buna bağlı olarak toplumsal yapının analizi, demokrasinin üretilmesinde uygun koşulların neler olduğu, yeni işbölümü, sanayileşme ve demokrasi arasındaki ilişkilerin tarihsel bir temelde yeniden yorumlanmasına imkân tanıyacaktır. **Temel varsayımımız, demokrasinin sanayileşmenin nedeni olarak değil, sanayileşmenin doğurduğu bir dizi toplumsal ve ekonomik değişimin sonucu olarak olanaklı hale geldiğidir.** Kent kültürünün gelişmesi, işbölümüne dayalı toplumsal formasyonu oluşması, orta tabakanın büyümesi, ürün artışı ile asgari geçim olanaklarına bireylerin kavuşması gibi bir dizi değişiklik demokrasinin var olma koşullarını sağlamıştır. Varsayımımız belli bir üretim ve piyasa modeli ile siyasal yapının bir birini koşullandırmasından öte toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin tekniğin sağladığı imkânlar yoluyla siyasal yapıyı oluşturduğudur. Örneğin iletişim araçlarının yaygın olmadığı eski çağlarda devletlerde demokrasinin ve partilerin oluşması mümkün gözükmemektedir. İmkânsızlığı direten unsur tamamen teknik nedenlere dayanmaktadır.

16.yy'dan itibaren ticari kapitalizmin gelişimi ulusallaşmayı artırmış, yurttaşlık temelinde burjuvazi anlayışı geliştirmiştir. Kapitalizmin temellerini oluşturduğu büyük ayağı üretim ve tüketimin dünya ölçeğinde örgütlenmesi olan küreselleşme ile territoryal egemenlik arasındaki gerilimli ilişki günümüzde bulunmaktadır. Ancak Merkantilizmin tetiklediği ve gümrüklerin yaygın olarak ticarete kullanılmadığı 1870'li yıllara kadar kapitalizm ile territoryal egemenliğe dayalı ulus devlet arasında uzlaşma vardır.

2.3.2.1.1. Sanayi Devrimi ve İlk Birikimin Sağlanması

İngiltere 1651-1695 yılları arasında Hollanda ile egemenlik mücadelesinden başarılı çıkmış, dokuz yıl ve en son yedi yıl savaşlarında Fransa'yı karasal bir güç olmaya zorlamış, denizlerde ise tek egemen güç olarak kalmıştır. Bu dönemde *“Gemiler ve deniz aşırı ticaret İngiltere'nin yaşaması için kan demektir, donanma ise en güçlü silahıdır.”* (Hobsbawn, 2008b: 24). 17.yy'da ticaret tarım ve imalattan daha önemliydi. İngiltere dükkân sahiplerinin ülkesi olarak biliniyordu, bu dönemin karakteristik tipi sanayici değil, tüccardı. Voltaire bu dönem için *“İngiliz yurttaşlarının zenginleşmesini sağlayan ticaret, aynı zamanda onların özgürleşmesine de yardımcı oluyordu. Bu özgürlük de ticaretin genişlemesini sağlamıştır. Devletin büyüklüğünün dayanağı budur.”* Bu dönemde en fakir tüccar, en zengin imalat ustalarından daha fazla para kazanıyordu. Deniz aşırı ticaret, imalata göre her açıdan daha kazançlıydı (Hobsbawn, 2008b: 25-29). Sanayileşmenin koşulu olarak varsayılan ilk birikimi bu dönemlerde oluşmaya başladı. Bu dönemdeki ticaretin üretimden daha karlı olması ilk birikimi sağlıyordu. Wallerstein'in tezlerini haklılaştıracak şekilde, ilk birikimin bir dünya ekonomisi içinde geliştiğini göstermektedir. İlk sanayi tezgâhlarının görüldüğü Lancashire'yi köle ve sömürge malları ile besleyen Liverpool'un ticareti şeker, çay, tütün, pamuk gibi kolonyal ürünlere dayanmaktaydı.

16.yy'da uluslararası piyasada et ve yün fiyatlarının artması toprak sahiplerinin hayvancılık için tarım alanlarını çevirmelerine neden oldu. 16.yy'da koyun besiciliğinin artması İngiltere ve İspanyada büyük arazi kapatmalarına yol açtı. Koyunlar insanı yedi' sözü bu dönemden kalmadır. Birkaç bin toprak sahibi, bunların topraklarını kiralayan on binlerce çiftçi, bu kiracı çiftçilerin toprağı işlerken emeklerini kiralaması çerçeveleme hareketinin sonucudur (Wallerstein, 2010: 121).

Pazarlarda ise 17.yy'ın sonunda, tekstil üreticileri, yünlü kumaşın İngiliz Hükümetinin maliyesi için taşıdığı önemden yararlanarak ithal patiskaları yasaklamayı başardılar. İngiliz sanayi başkalarının pazarlarına serbest giriş hakkını yani 'Serbest Ticareti' talep edebilecek güce ulaşınca kadar, genel olarak korunmuş bir iç pazarda gelişti. *“İngiltere bu dönemde burjuva devleti değildi...*

Birbirine sıkı bağlı iki yüz kadar soylunun başını çektiği toprak sahibi aristokratlar oligarşisi ve Whig ailelerinin başındaki düklerin himayesinde olan güçlü ve zengin bir kan bağı sistemiydi.'' (Hobsbawn, 2008b: 30).

Sanayi Devriminin başlangıcı olarak kabul edilen 1770'li yıllarda devrimi oluşturan şartlar hakkında çok farklı yaklaşımlar vardır. İklimin iyi seyretmesi ve buna bağlı olarak 18.yy. boyunca iyi hasat dönemi, nüfusun artması, tarihsel rastlantılar, denizaşırı keşifler, bilimsel keşifler artması ve Max Weber'in öne sürdüğü Protestanlık ruhu öne sürülen önemli nedenlerdendir. Bütün bunlar Sanayi Devrimi'ni açıklamada yeterli midir? Hobsbawn bunların yeterli olmadığını düşünür. O'na göre devrimin temelinde toplumsal ve ekonomik yapının uzun bir süre içinde değişmesi yatmaktadır.

İngiltere'deki Sanayi Devrimi'nin Temel Nedenleri

- Sermayenin yeterli olması.
- Çerçeveleme hareketi ile toprağın azınlığın elinde olması.
- Ülkede piyasaların birbirine entegrasyonun gerçekleşmesi, (Ülke bir piyasa ekonomisine dönüşmekle kalmamış, tek bir ulusal pazar haline gelmişti.)
- İmalat sektörünün gelişmesi.
- İç ve dış pazarın gelişmesi, ticaretin artması.
- Gemi sanayisinin gelişmesi.
- Savaşlar.
- Ülke içinde ulaşımın kolay sağlanması. (İngiltere'de denizden en uzak kara mesafesinin 70 mil uzakta olması ve gemi taşımacılığının kara taşımacılığından %80 daha ucuz olması gibi.)
- Zanaatkârların yetenekli olması.
- Kar elde etme ile teknik buluş arasındaki ilişkinin öneminin anlaşılması.
- En önemli faktörlerden birisi de İngiliz Devleti (Hobsbawn, 2008b: 37-42).

Gelişen sanayileşme kentlere yönelik iç göç hareketini sağlarken, aynı zamanda üretilen ürünler için pazar bulma endişesini de beraberinde getirdi. Bu

açından İngiltere devletinin bu dönemde ki temel dış politikası dış ticareti artırmaya yöneliktir. Ticaretin yaygınlaşmasının barışı sağladığı önermesini kategorik olarak savunan Friedman'ın (2008:6) aksine bu dönemde sanayileşme ile birlikte dış politikada da 'zor' güç kullanılmaya başlandı. İngiltere önce toprakları ile sınırları aşmaya daha sonra ise iç pazarları ele geçirmeye başladı. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda isyan eden Mehmet Ali Paşa'nın isyanını bastırma karşılığında yapılan Balta Limanı Anlaşması (1838), Sanayi Devrimi'nin oluşturduğu yeni İngiltere dış politikasını anlama açısından önemlidir. İsyanın bastırılması karşısında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında Osmanlı Devleti'nin iç pazarını ele geçiren ve Lord Palmestone tarafından 'İngiltere için şaheser' olarak ifade edilen anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma maddelerinin tamamının ticaretle ilgili olması, İngiltere'nin dış politikasının bu dönemde iktisadi amaçları yöneldiğini göstermektedir. Aynı gerçeği Hobsbawn ifade etmektedir. *'Bu dönemde Birleşik Krallık İngiltere'nin tüm dış politikasını iktisadi hedeflere tabi kılmaya çalıştı.'* (Hobsbawn, 2008b: 45).

İngiltere Sanayi Devrimi'nin neden olduğu birçok toplumsal değişimi yaşadı. Özellikle 16. yy'dan itibaren uygulanan toprak çerçeveleme hareketinden dolayı toprak mülkiyeti belli ellerde toplanmış ve kent nüfusunda bunun sonucunda artışlar gözlenmişti. Bununla birlikte 19.yy'ın başından itibaren makinenin üretimde kullanılması İngiltere'de makine düşmanlığı olarak da bilinen Luddizm hareketinin yaygınlık kazanmasında neden olmuştur. Çartizim, sendikalizm, ütöpik sosyalizm ve demokrasicilik hareketleri gibi toplumsal eşitsizliği ortadan kaldırmak, adil bir paylaşımı öngören politik hareketler, bu dönemde değişen ekonomik ve siyasal yapıya muhalif olarak gelişmeye başladı (Hobsbawn, 2008b: 63-64). Kentleşme ile birlikte eski dayanışma bağlarının ortadan kaldırılması liberal değerlerin temelini oluşturan bireyciliğe zemin hazırlandı. Sanayi Devrimi ile birlikte artan komiter hareketler (çartizim, ütöpik ve bilimsel sosyalizm, milliyetçilik) bozulan dayanışma bağlarını yeni ve farklı temelde tanımlamaya çalışmaktaydı.

2.3.3. Ürün Artışı ve Demokrasi

Sanayi Devrim ile birlikte dünyada toplam üretilen ürün miktarı her geçen gün artmaya başladı. Bu ürün bolluğu ile demokrasi arasında ilişki olduğu iddia

edilmektedir. Piyasaların istikrarı ve demokrasiyi sevdiği savunuldu. Üretim artışı ve siyasal yapı arasında kurulan bu ilişkinin yanında sanayileşmenin doğurduğu yeni toplumsal farklılıklar ve tabakalaşmalar kendi arasında çelişkiler oluşturmaya başladı.

Sanayileşmenin ile demokrasi arsında ilişki orta sınıf üzerinden kurulmaktadır. Sanayileşmenin ürün artışı ve işbölümüne bağlı olarak orta sınıfı oluşturduğu, bu sınıfın ise demokratik hakların ve değerlerin taşıyıcısı, talepçisi olduğu savunulmaktadır. Aynı zamanda orta sınıfın yönetime katılımı ve yasa önünde eşitliği talep ettiği savunularak sanayileşme ile demokrasi arsında sosyolojik bir ilişki kurulmaktadır (Fukuyama, 1994: 149-154). Demokrasinin gelişmesini kimi düşünürler orta sınıfın gelişmesine bağlamışlardır. Bu düşüncede ekonomi ile demokrasi arasında zorunlu bir ilişki olmamakla beraber, ekonomik gelişme orta sınıfın gelişmesini sağlar. Orta sınıfın talepleri ile demokrasinin gelişmesine neden olmaktadır (Huntington, 2007: 65-66).

Orta sınıfın demokratik tabanı oluşturduğunu düşünen Fukuyama üretim artışı ve ekonomik gelişme arasında ilişkinin olmadığını savunur. Ona göre demokrasinin ekonomik bir gerekçesi yoktur. Hatta demokratik politikanın ekonomik verimliliği engellediği bile söylenebilir. Demokrasi tercihi kabul görme uğruna yapılır. Ekonomik gelişme bu bağımsız tercihi daha olası kılan koşullar yaratır. Fukuyama burada kabul görme duygusu ile demokrasi tercihini Hegel'in köle ve efendi ilişkisinden hareketle temellendirmeye çalışmaktadır. Ekonomik gelişme bilinç üzerinde iki etkide bulunur. Birincisi, ekonomik gelişme efendilik kavrayışını uşağın bilincine çıkarır. Uşak teknoloji sayesinde doğaya, iş disiplini ve eğitim sayesinde kendisine hükmedebileceğini keşfeder. İkincisi ise eski sınıfsal engellerin fırsat eşitliği lehine kaldırılmasıyla geniş kapsamlı eğitim ihtiyacının muazzam bir eşitleştirici etki yapmasıdır. Böylece toplumda yüksek düzeyde bir akışkanlık olmaktadır (Fukuyama, 1994: 255). Sanayileşmenin temelinde olan doğa bilimi kaçınılmaz olarak ekonomide kapitalizme, politikada ise liberal demokrasiye yol açmak zorunda olduğunun savunur (Fukuyama, 1994:125)

1970'lerden sonraki demokratikleşme hareketine 'üçüncü dalga' diyen Huntigton ise, Üçüncü Dalganın muhtemel nedenleri arasında ekonomik gelişmenin sosyal yapıda meydana getirdiği değişimleri de saymaktadır. Özetle bunlar:

1. Refah düzeyi vatandaşların değerlerine ve tutumlarına şekil vermekte.
2. Ekonomik gelişme toplumdaki eğitim düzeyini artırmakta.
3. Daha büyük kaynakların sosyal gruplar içinde dağıtılmasına imkân vermekte.
4. Ekonomik gelişme toplumları dışa açmakta.
5. Ekonomik gelişme orta sınıfların gelişmesine yol açmaktadır (Huntington, 2007: 65-66).

2.4. KAPİTALİZM VE POLİTİK RASYONALİTE OLARAK DEMOKRASİ

Akılın, düşünceler gibi tarihi ve oluşum süreci vardır. Rasyonel olan şey, her dönemde değişmekte, insan hakkındaki üst değer neyin akıllıca olduğu veya olmadığını belirlemektedir. Aklın kendisi bu açıdan yaşam biçimine ve değerlere bağlı kalarak makulatını oluşturur. Makulat dolaylı olarak yaşam tarzına dolaysız olarak da kültüre bağlıdır. Kapitalizm de kendine ait rasyonalite üreterek, kendi yaşam koşullarını sağlamaya çalışmıştır.

Max Weber'in kapitalizm ile rasyonalite arasındaki kurduğu ilişki, ilerlemeci olduğu kadar tümdengelimsel özellikler taşımaktadır. Şimdiden geçmişi yorumlama biçimleri tümdengelimsel olduğu sürece yani belli kavramlar ve anlayışlar tanımlanıp onun tarihsel olarak ilk kaynağından itibaren geçirdiği değişimleri anlama biçimlerinin tümünde geçmiş, şimdiki zamanda yeniden üretilir. Weber ideal tip kavramı ile sosyal bilimdeki olguları ve olayları kavramsal çerçeve içinde sokarak geçmiş ve gelecekteki benzer olayları teorileştirmektedir. Kuramsız araştırma olmayacağını düşünen Weber, kapitalizmi ideal tip kavramı içinde anlamaktadır. O'na göre, tarihsel bir olguyu tüm motifleriyle bilemeyeceğimize göre, yapılacak olan şey, bu olguyu rasyonel olarak bilincimizde yeniden kurmaktır. Tarihsel olgular sınırsız bir motivasyon zincirine sahip olabilecek kadar karmaşık ve yoğun motifler oldukları için, bunlar için de düşünülmüş ideal tipler de son derece yoğun ideal tipleri ile kurulurlar. Kapitalizm tarihsel bir sürecin sonucunda oluşmuş anlam içeriği

son derece yoğun bir ideal tip kavramıdır. Yapılacak olan şey, kapitalizmin doğuşunda ve gelişiminde bize önemli görünen motiflere dayalı bir kapitalizm(ideal tip) kavramı kurmaktır (Özlem, 1990: 143-144). İdeal tip kuramında tasvir Avrupa’da geçmişe yönelik iken, azgelişmiş ülkelerde inşa edici niteliktedir. Aynı zamanda insan ırkını ve toplumunu ideal tipe ilişkin yönlendirmede bulunmaktadır.

Weber’e göre sahip olma güdüsünün, kazanç çabasının kendi içinde kapitalizmle doğrudan hiçbir ilgisi yoktur. Bu geçmiş dönemlerde birçok din ve medeniyette gözüken bir özelliktir. Kazanmaya yönelik bir kapitalist bir eylem değiş-tokuş dayalı ve barış dönemlerinde gerçekleşen eylemdir. Kapitalist karın mantıklı bir biçimde elde edilmeye çalışıldığı bir yerde, buna uygun olan eylem, sermaye hesaplarına göre düzenlenmiştir. Sermaye, yani değiş tokuş yoluyla kar elde etme araçları bilanço içinde hesaplanmış tahmini değerlerini sürekli aşmadır. Kapitalizm sermaye hesabının rasyonelleşmesi anlamında birçok eski dönemlerde görülmüştür. Fakat Batı, Yeniçağ’da dünyanın hiçbir yerinde gelişmemiş olan tamamen farklı bir tür kapitalizmi tanıdı: ‘*Biçimsel özgür emeğin rasyonel kapitalist işletme olarak örgütlenmesi.*’ Kapitalist işletmeyi olanaklı kılan iki gelişme meydana geldi. Birincisi bugünkü ekonomik yaşamı tamamıyla yöneten **ev ile işin birbirinden ayrılması ögesi** ve bununla yakından ilişkili olan **mantıklı defter tutma alışkanlığıdır**. İşletme defteri tutma yöntemimiz bizim iş ve kişisel mal varlığımızı hukuki olarak ayırmamızı sağlamıştır. İşletme bilançosunun gereksinimi olan diğer her şeyin temeli kesin bir hesap, ancak özgür emek temelinde olanaklıdır. Bu açıdan Batı dışında hiçbir yerde proleterya ve burjuva kavramları gelişmemiştir; ayrıca Batı dışında sınıf olarak ‘proleterya’ yoktu, olamazdı da. Çünkü her şeyden önce özgür emeğin, bir işletme içinde mantıklı bir örgütü yoktu. Diğer kültürlerde de sınıf ilişkisi olmasına rağmen temelde onlarla fark, daha çok özgür emeğin mantıklı bir biçimde örgütlenmesini içeren ve burjuvaziye dayalı işletme kapitalizmin olmamasıdır (Weber, 2009: 8-14).

Teknik olanakların artması da kapitalizmin gelişmesinde yardımcı olmuştur. Rasyonelliği teknik olarak karar verme durumunda olan öğelerin hesaplanabilirliğine bağlıdır. Rasyonellik, Batı biliminin özelliklerine, özellikle matematik, deneysel ve

mantıki temeller üzerine kurulan doğa bilimlerine bağlıdır. Çağdaş kapitalizmin hesaplanabilir teknik iş araçlarına gereksinimi olduğu gibi, hesaplanabilir bir hukuka ve biçimsel kurallarla işleyen bir işletmeye de gereksinimi vardır. Rasyonel bir biçimde dile getirilmiş hukuk ve kurallar, yasalara bağlı siyasal düzenleme anlamında uzman görevliler tarafından yönetilen ‘devlet’ Batıda bilinir. Yukarıda sözü edilen bütün durumlarda ortaya çıkan, Batı kültürüne özgü bir ‘mantıksallık’ın olduğudur (Weber, 2009: 14-16). Özetle Weber kapitalizm ile rasyonalite arasında şu ilişkileri tespit etmiştir:

1. Özgür emeğin rasyonel örgütlenmesi
2. Ev ve işyerinin ayrılması.
3. Rasyonel muhasebe sistemi.
4. Teknoloji- doğa bilimi, hesaplanabilir tabiat.
5. İnsanların rasyonel yaşam için gösterdikleri yeterlilik.

Duyu organlarına dayalı deney ve onun üzerine bina edilen rasyonalite, tekil bir hayat anlayışı üzerinde yükselen kapitalist kültür tarafından belirlenmektedir. Kapitalizm oluşturmuş olduğu hayat biçimi ve ona bağlı olan vazgeçilmez ilişki biçimleri ile hayatın gerekliliklerini tek akıl biçimi olarak göstermektedir. Kapitalist hayatın örgütlediği yaşamsal gereklilik kolay biçimde hayatın devamı ile rasyonel anlam kazanmaktadır. Max Horkemier’in araçsallaşmış akıl dediği bu olgu kapitalist tüketim kültürünün en önemli ögesidir.

Demokrasi bu kültür içinde insan mutluluğunu sağlayan bir yönetim biçimi olmaktan çok, tikel bireylerin tercihlerinin tartıldığı ve sonuçlandığı prosedürel bir seçim sistemine dönüşmüştür. Her bireyin diğer bireyle eşit ve tercihlerinin eşit saygıyı hak ettiği durumda tercihleri başka değere başvurarak değerlendirmek olanaksızlaşmakta bu durumda sayım yoluna gidilmektedir. Sayımdan kaçınmanın olası durumlarda seçkinci oligarşik ya da zenginlik veya soya dayalı aristokratik yönetimlerin varlığı sayma işlemini daha da haklılaştırmaktadır. Atina’daki kura sistemine karşıt olarak gelişen yöneticilerin seçimle iş başına gelmesi, seçimin kendisini de üst değer haline getirmektedir. Bu durumda demokrasinin **temel değeri seçim ve onun üzerinde hareket eden tercih hakkı** olmaktadır.

Atina’da generaller seçimle diğer görevliler kura ile göreve gelirken, çağdaş demokrasilerde hükümetin seçimle göreve başlaması seçimi siyasetin ‘yer çekim kanunu’ haline dönüştürmüştür. Bu değer üzerinden demokrasi siyasetin tek rasyonalitesi olarak yer almaktadır. Makul tek yönetim biçimi olarak kabul edilen demokrasinin temellendirilmesinde, siyasetçilerin pazar yerindeki satıcılara; oyların da satılan malların fiyatına tekabül etmesi, rekabetçi bir liberal piyasanın ruhuna uyum göstermektedir. Serbest piyasada ki reklam propagandaya, aday imajları ise ambalaja dönüşüp siyasal alan piyasanın rasyonalitesi tarafından belirlenmektedir. Ürün ile tercih etme arasındaki ilişki, siyasal alana kolay bir şekilde taşınmaktadır. Piyasa değerlerinin toplumsallaşması sonucunda siyasal alandaki değerler de değişmektedir.

Pratik rasyonalite bir düzen içinde oluşturulurken, daha sonra bu düzenin devamı için gerekliklerini oluşturur. Bu açıdan demokratik rasyonalite, kişileri sadece birey olarak kabul etmiyor, dahası, devam edecek olan toplumsal düzenin bileşeni olarak bireye pratik bir rasyonalite sunmaktadır. Birey, birey olmak bakımından değil, yaşadığı çağın gerekleri açısından demokrasiye ve liberal ekonomiye bağlı kalmaktadır. Akıl bu durumda amaç belirlemek yerine çağın yaşam biçimini ve gereklerini bireye bağlar. Birey bu gereklikler içinde hareket etmenin makul bir kural olduğunu kabul eder. Piyasa bir Atina Polis’ine dönüşmektedir. Bilindiği gibi akıl ve akıllıca davranış polisin yaşamasına bağlandığı gibi, tüketim toplumunun devamı ve tüketimin artışı büyüme, kalkınma ve işsizlik oranlarının azaltılmasında tek makul seçenek olarak durmaktadır. Atina’da rasyonel olan şey, Polis’in devamı için tanımlanmıştır. Kapitalist kültür ise rasyonel olan kendi geleceği ile tanımlayarak ekonomik alanı da demokratikleştirmeye kapatmıştır.

Kapitalist üretim ve tüketim biçiminin ürettiği yaşam tarzı, sistemin aynı zamanda işleminin koşuludur. Bu açıdan yaşam tarzının kurucu olma özelliği, aklın araçsal olarak alanını da belirlemektedir. Bu alan tüketimi artıracak şekilde toplumun ve siyasal alanın tanzimidir. Kapitalizm dünyayı bir üretim tarlası gördüğü gibi siyaseti de üretim ve tüketimi artırmak için bir araç olarak görmektedir. Kapitalizmin ürün artışı ve kar amaçlı rasyonalitesinin içerdiği pazardaki bireyin

tercih hakkı ile demokrasinin çoğunluğa dayalı yönetim yapısı içindeki bireyin tercihi sadece seçtikleri şeyler ile ayrılmaktadır. Demokrasi toplumsal yaşamın hem çeşitliliğini sağlama hem de çoğunluğa dayalı bir yönetim yapısına sahip olması nedeniyle bazı varsayımları ,makulatları vardır:

- Demokrasi toplumların olmak istedikleri şeylerin gerçekleşmesi ve aynı zamanda tutkuların ve tercihlerini oluşturduğu amaçlara ulaşmak konusunda aracıdır.
- Oylamaya, oyların sayılıp siyasal meselelerin sonuçlanacağı bir tümevarımsal akıl yürütme faaliyeti olarak bakmaktadır. (Tekil tercihlerden genel iradeye varılması) Tercihler sayılıp döküme ulaştıktan sonra ‘çekim yasası’ bulunacaktır.
- Demokrasi azınlık haklarının korunmasına yönelik en yetkin yönetim biçimi olarak düşünülmektedir.
- Keyfi iradeyi sınırlayan hukuk devletinin sadece demokraside olacağına dair varsayım.
- Birey ve tercihlerine karşı hoşgörü anlayışı, hoşgörünün barışı sağlayacağı varsayımı ve ayrıca hoşgörünün, toplumsal çeşitliliğin yaşaması ve sürmesi için temel bir kural kabul eden argüman.
- Seçim ve tercihin temel bir hak olduğunu varsayan anlayış.
- Tikel tercihler arasındaki yarışmayı seçim sandıkları ile sayarak çözüme kavuşturan, literatürde çoğunluğa dayalı yönetim olarak tarif edilen ilke.
- Aklın araca dönüşmesi, toplumu maddi üretim ekseninde üretmekle sonuçlanmıştır. Demokratik yönetimde başarı ise bu amacı gerçekleştirmeye bağlanmıştır.

Modernlik kapitalizmin içsel dinamikleri tarafından yeniden tanımlandığı için, demokrasinin öznesi olan modern birey, nesnelleşme, hiyerarşi ve kontrol gibi disiplin edici faktörlerin etkisi altındadır (Ercan, 2001: 41). Modern bir yaşam kapitalist ekonominin gelişme çerçevesidir. Bu yaşam içindeki tüketimin kullanım değerinden uzaklaşıp sembolik niteliğe kayması tüketimi artırırken, bireyin aidiyet ilişkilerinden koparılması onun kolayca ilişkilerini çıkar temelde tanımlamasına yol açmıştır. Böylece demokratik yarış rekabete dayalı pazar yarışına dönmektedir.

2.5. BURJUVA, KAR VE SPEKÜLASYON

Kapitalizmin en önemli öznesi burjuvazidir. Burjuva Marx'ın Manifesto eserinde de övgüsünü kazanmış, değişimin taşıyıcısı olduğundan alkışlanmıştır. Para kazanmak ve parayı elde etmek için çabalamak burjuvanın en önemli erdemi olmaktadır. Burjuva üzerine yazılmış önemli eserinde Sombart, burjuvanın temeli olarak altın tutkusunu görmektedir. Kapitalizmi anlamak ona hayat veren burjuvayı ve onun tarihini, aynı zamanda spekülasyonu anlamayı zorunlu kılmaktadır. Burjuvazinin kar güdüsü olmasaydı yenileşme ve teknik gelişme sağlanamayacağı genelde savunulmaktadır. Spekülasyon ise kapitalizmin korsanlıktan kalma cesaretinin bir kalıntısı olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim Sombart, ilk kapitalist girişimci olarak korsanları da göstermektedir (Sombart, 2008 : 75).

Kapitalist zihniyetin en önemli unsurlarından biriside spekülasyon ve borsadır. 1554 yılından Edirne'den Hollanda'ya getirilen lale soğanları üzerinde yapılan spekülasyonlar akıl almaz boyutlara varmıştır. Her kentte bir han lale borsası işine ayrılmaktadır. Lale soğanı alıp satma tam bir oyuna dönmektedir. Bu dönemde bir lale soğanının değeri akıl almaz değerlere ulaşmaktadır. İnsanlar ev ve eşyalarını lale soğanı almak için yok pahasında satmışlardır. Ellerinde tuttukları bir avuç lale soğanı ile zengin olma hayalleri kurmaktadırlar. Lale soğanları hakkındaki dezenformasyon fiyatları daha da artırmaktadır. Her ülkede lale soğanlarının değerlerinin arttığı konusundaki dezenformasyon fiyatları daha da artırmaktadır. 18.yy'da Fransa Law Bankası'nın hisselerinin değerleri hakkında yapılan spekülasyon da lale soğanını hatırlatırcasınadır. Aynı şekilde tarihte lale çılgınlığa benzer bir hadise 1844 yılında bu kez de demiryolları hisseleri için baş göstermiştir (Sombart, 2008: 59-61). Bu açıdan spekülasyon kapitalist mantığın önemli bir işlevidir. Kar ve spekülasyon arasında ilişki ki modern borsa örneklerinden lale soğanına yapıldığı dönemlere kadar kapitalist işleyişin önemli bir etkinliğidir. 16. ve 17. yy'da burjuvazinin ilk girişim biçimleri askeri seferler, büyük toprak mülkiyeti, devlet ve kilise tarafından gerçekleştirilen yatırımlar ve girişimlerdir. Aynı zamanda bu dönemdeki kapitalist girişimciler ise şunlardır:

- Korsanlar: 17. yy'da burjuva ile korsanlar arasında fark olduğunu söylemek oldukça zordur. Bu dönemde savaş, ticaret ve korsanlık bölünmez üçlüyü oluşturmaktadır.
- Feodal beyler, geniş toprakları ellerinde tutarak onları işlemektedir. Ayrıca feodal beyler, yer altı madenleri çıkarmakta ve demir işletmelerine sahip olmaktadır. Özellikle Fransız soyluları kömür madeni işletmeciliğinde oldukça etkili olmuşlardır.
- Devlet memurları, spekülâtörler.
- Tüccarlar, ilk burjuva halklar olarak Floransa, İskoç ve Yahudileri saymak mümkündür. Yahudilerin ticari ve sanayi kapitalizme olan katkıları onların bu etkinliklerinin İngiliz İbraniliği şeklinde değerlendirilmelerine konu olmuştur.
- Zanaatkarlar (Sombart, 2008: 75-112).

Bu dönemde burjuva erdemleri olarak, ekonomik davranışın akılcı hale getirilmesi ve tasarrufu sayabiliriz. Bunlara ek olarak Sombart, Max Weber'i de etkileyen Franklin'in günlüklerinden hareketle şu erdemleri saymaktadır: Kanaatkârlık, susmayı bilmek, düzen, karar vermek, ölçülü olmak, gayretli olmak, dürüstlük, hakseverlik, kendine hâkim olmak, temizlik, ahlaki denge, namuslu olmak ve alçakgönüllülük (Sombart, 2008: 128-130). Modern dönemde ki yeni burjuvanın da kendine ait özellikleri bulunmaktadır. Bunları da şöyle sıralamak mümkündür:

1. Bütün etkinliklerin salt akılcı düşünceye boyun eğmesi.
2. Ekonominin tek amacının mal satmak ve değiş tokuş olması.
3. Müşteri aranıp bulunup ikna edilmesi gereken bir kişi olarak düşünülmesi.
4. Maliyet ve satış fiyatlarının düşürülmeye çalışılması.
5. Özgürlük alanlarının olabildiğince geniş tutulmasını ve ticaretin serbest bir biçimde yapılmasını talep etmek şeklinde ifade edilen modern burjuvanın özellikleri sayılmaktadır (Sombart, 2008: 186-188).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİ, MODERNİZM VE KAPİTALİZM

“Demokratik kurumlara karşı büyük bir ilgi duyuyorum, ama içgüdüsel olarak soyluyum, yani halk yığınlarını hiç sevmiyorum ve onlardan korkuyorum. Özgürlüğü, dürüstlüğü, haklara saygıyı büyük bir tutkuyla seviyorum, ama demokrasiyi sevmiyorum, işte ruhumun derinlikleri.” A.Tocqueville (Tourine, 2002: 127).

Düşünme özünde kavram üretme ve üretilen bu kavramlarla tekrar nesneye bakmayı ifade eder. Bazen nesnenin ne olduğundan daha çok nasıl düşünüldüğü ve kavramlaştırıldığı önemlidir. Hayat ve şeyler çeşitliliğe sahip olduğu halde kavramlar yaşamı bir sistem içine dâhil etmek isterler. Her sistemli düşünme kavramları tutarlılık ve kesinlik açısından yeniden tanımlanmaktadır. Böylece tutarlılık açısından kavram ait olduğu sistemin bir parçasına dönüşmekte, mantıksal açıdan sistemi sağlam kılan ise kesinlik olmaktadır. Demokrasinin seçkin Atina şehir devletinden sonra aydınlanma dönemi ile birlikte yeniden tanımlanması kesinlik ve tutarlılık içeren böyle bir süreci ifade eder. Atina demokrasisi aydınlanma düşüncesi ile tutarlı bir şekilde yeniden tanımlandıktan sonra kesinlik açısından da siyasal rasyonalite olarak kabul edildi. Böylece Atina demokrasisi çağdaş aydınlanma felsefesi ışığında yeniden biçimlendirildi. Sartori'nin Atina'daki demokrasi kavramı ile modern demokrasiler arasında türdeşlikten çok sesteş oldukları konusundaki vurgusu, demokrasinin geçen zaman içindeki değişimini ve yeniden ele alınıp yeni dünya ile bütünlük-tutarlılık gösterecek şekilde tanımlanmasını izah etmektedir. Demokrasiyi tanımlama süreci mantıksal tutarlılık ve teorik bütünlük gibi iki etken tarafından kuşatılmıştır. Mantıksal tutarlılık demokrasinin Avrupa merkezli dünya ile tutarlı bir şekilde deontolojik olarak yeniden tanımlanmasıdır. Demokrasinin bu şekilde tanımlanmasında öncelikle 'hür dünya'nın ideallerinin 19.yy'da neşet eden sosyalist idealleri karşılamasına yönelik çaba önemli olmaktadır. İkinci olarak Fransız Devrim'inin temel ilkelerinden olan özgürlük, modern bireyin tanımlanmasında önemli bir faktör olarak kabul edilmeye başlandı. Oysa bu birey tanımlaması Atina demokrasisine oldukça yabancıydı. *“Polis’de kamu ve özel alan ayrımı bulunmamakla birlikte insanın sahip olduğu özgür irade de bilinmeyen bir düşüncedir... Özgürlük bütünüyle siyasal bir kavramdı. Siyasal olan şey polisle ilgili*

olan demektir.'' (Sartori, 1993: 308). Demokrasinin aydınlanma felsefesi ile tutarlı bir şekilde özgürlüğü de içine alacak şekilde tanımlanması, halk kavramında meydana gelen pozitif gelişmeler ve insan haklarında meydana gelen gelişmelerle yakından ilgilidir.

Bu gelişmelere karşılık Aydınlanma döneminin başında ve 18.yy'a kadar demokrasi sürekli bir şekilde doğrudan yönetim biçiminde halk yönetimi olarak tasvir edilmişti. Bu açıdan Kant demokrasilerde yürütme ve yasama organının aynı elde toplandığı için zati gereği despotik olduğunu söylerken, aklında doğrudan demokrasi vardır. Kant'ın döneminde demokrasi demek doğrudan halk yönetimi demektir (Kant, 1960: 20-21). Demokrasinin sadece bir yönetim biçimi olarak Kant ve Rousseau'da tanımlanmasından ayrı olarak demokrasinin gelişen anayasacılık, liberal değerler ve insan hakları etrafında liberal değerleri içine alarak, daha doğrusu liberalleşerek tanımlanması demokrasinin mantıksal tutarlılık açısından yeniden değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Demokrasinin kesinlik açısından değerlendirilme süreci, yani tek rasyonel yönetim biçimi olması, Avrupa merkezîyetçi evrensellik düşüncesi ile birleşerek tek bir hayat üzerinden dünya ölçeğinde yaygınlaşmaktadır. Böylece demokrasinin idealleri kolay bir şekilde Avrupa merkezîyetçi dünya ile bütünleşmiştir. Demokrasinin yeniden tanımlanması Atina merkezli bir dünyanın yerine Avrupa'yı geçirmeye yönelik bir çaba değeri kazanmaktadır. Vatandaşlığın mülkiyete ve Atinalı olmaya bağlandığı, 'iyi'nin polisî iyisi ve geleceği ile özdeşleştirildiği, özgürlüğün insanın temel hakkı olmaktan çok polise mensubiyetin bir sonucu olarak siyasal olarak anlaşıldığı bir Atina dünyasından; özgürlüğün temel bir insanî statü olarak değerlendirildiği Avrupa dünyasına bir kayma söz konusu oldu. Atina idealleri yerine Avrupa değerleri merkezi bir konuma yerleşmektedir.

Rasyonelliğin önemli bir savunucusu olan Kant'ın 'Ebedî Barış' adlı kitabında demokrasiyi diktatörlükle özdeşleştirmiş olmasına karşılık (1960: 20) demokrasi Neo-Kantçı Rawls tarafından siyasal rasyonalite olarak tanımlandı. Bu tanımda meydana gelen kayma, evrensel değerlerin kimin değerleri olacağı ile ilgili değişimin sonucudur.

3.1. DEMOKRASİ ALGISINDA KARMAŞA ÇAĞI

“Bütün demokrasilerin, kesin ve bağlayıcı bir tanım yerine belirsiz ve her duruma uyan bir formülü tercih etme eğilimi vardır.” H.Nicolson (Barber, 1995: 234).

Demokrasi ile liberal ekonomi arasındaki ilişkinin incelenmesi için öncelikle demokrasinin ne olduğu ile ilgili bir tanımlama yapılmalıdır. Çünkü çok sayıda demokratik anlayış ve kuram bulunmakta bazıları özel ve kamu alanın yeniden tanımlanması gerektiğini ya da sanayi toplumlarında siyasal olmayan alanların da siyasal niteliği taşıdığını savunmaktadır. Demokrasi kuramlarında artan çeşitliliğe bağlı olarak siyasal ve ekonomik yaşamın biçimi ve etkileşimi yeniden sorgulanmaktadır. Ahlaki-politik değer olan özgürlük ve eşitliğin demokrasi kuramlarındaki tevzi edici özelliği, hem demokrasinin hem de liberal ekonominin yeniden düşünülmesine yol açmaktadır. Kamu ve özel alanın gelişen ‘risk toplumu’ (Beck) ya da ‘üretilmiş belirsizlik’ (Giddens) gibi kavramsal çerçeve ile yeniden düşünülmesi demokrasinin siyasal alanının genişlemesine neden olmaktadır. Demokrasinin temsil sistemi ve seçimler dolayımında ampirik düzeyi sorgulanıp yeniden tanımlanmaya çalışılırken aynı zamanda normatif ve idealleri üzerinde de tartışmalar devam etmektedir.

3.1.1.Demokrasinin Normatif Algısı ve Liberal Ekonomi

“Konuşmak bir olguyu ifade etmek değil, o olguyu oluşturmaktır.” (Bowles-Gintis, 1996: 249).

“Gerçek iktidara kim sahipse onun kavramların ve kelimelerin içeriğini belirleyebildiği gerçeğidir. Sezar dilbilgisinin de hâkimidir.” (C.Schmitt, 2010: 102).

Batılı modernliğin taşıyıcısı siyasal alanda demokrasi ile ekonomik alanda kapitalizmdir. Bu modernliğin iki düşünce biçimi değişim ve yenileşmeyi taşımaktadır. Dolayısıyla modernleşmenin esrarlı kelimesi olan ‘değişim’ demokrasiyi normatif ve ideal sonsuz bir süreç olarak olarak algılanmasını sağlarken,

aynı zamanda üretim ve tüketim sürecinde kapitalizme hayat vermektedir. Bu açıdan demokrasi arayışlarında modernliğin önemli bir taşıyıcısı olan toplumu tüketim ve simgesel mitolojileri ile dönüştüren, yeniyi bu mitolojik öğeyle ritüele dönüştüren kapitalizm ve onun üzerine inşa edilen modern hayat tarzı elbette demokrasinin imkânlarını ve ideallerini belirlemektedir. Bu açıdan her yeni demokrasi anlayışının temel zemininde kapitalizmin üretmiş olduğu mal bolluğu ve genel refah seviyesinin artması yatmaktadır. Kapitalizmin işbölümü temelinde toplumu yeniden örgütlemesi, toplumsal değişimin teknolojik yaratıcılık ve tüketim toplumu ile birlikte evrilmesi, demokrasiyi gelişen anayasacılık ve insan hakları çerçevesinde yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Böylece Max Weber'in tanımladığı rasyonel kapitalizmin yaratıcılığı (genel refah seviyesini artırma) demokratik ufkun sınırlarını çizmektedir. Aynı zamanda Beck tarafından demokrasinin kozmopolit bir biçimde yeniden canlanmasının bir etmeni olabildiği savunulmuştur (Mouffe, 2010: 112). Kozmopolitik demokrasinin hayallerinin kapitalist bir ekonominin imkânları içinde düşünülmesi, demokrasinin normatif tanımının kapitalizmin üretim sürecine bağlanmasına neden olmaktadır.

Modernliğin siyasal alanda taşıyıcısı bir kavram olarak demokrasi 'radikal' 'demokrasiyi demokratikleştirme' anlayışlarında olduğu gibi tamamlanmamış bir ideal siyasal süreç olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Derrida'nın demokrasiyi 'var olan değil, fakat gelecek olan bir ilişkiler ağı' olarak düşünmesi hem şimdiden geleceğe dönük bir ideal belirsizliği ifade ederken aynı zamanda ideallerin zamana bağımlılığını da anlatmaktadır. Bu açıdan demokrasi tanımında insanlığın gelecek ideali ile ampirik temelde uygulamaların iyileştirilmesi eşzamanlıdır.

Demokrasinin nedir sorusunu ne olmalıdır sorusuna geçiş hem R. Dahl (2010: 41) hem de Sartori (1993: 8-9) tarafından kabul edilmektedir. Çünkü bu anlayışta demokrasi ancak idealleri ve değerli ona varlık kazandırdığı sürece var olur. Sartori'nin dediği gibi "*Öyleyse varlığını ideallere borçlu olan tek rejim demokrasidir denebilir.*" (Sartori, 1993: 8). Robert Dahl'da demokrasinin tanımını ve neden demokrasi sorusunu ideal kategori içinde değerlendirmeyi tercih etmektedir (Dahl, 2010: 45). Bu da demokrasinin tanımının normatif olduğunu sürekli yeni

hedefler yüklenerek tanımlandığını, bir statik durumdan daha çok sürece ve geleceğe dair öngörüler ve hedefleri içerdiğini göstermektedir. Bu açıdan demokrasinin tanımı geleceğe yönelik bir ideali ifade ederken, şimdinin aksaklıklarını deontolojik temelde düzeltmeye çalışmaktadır. Toplumsal hedefler ve idealler kültür ve medeniyet algıları tarafından yeniden oluşturulduğu için, demokrasinin deontolojik tanımı bizi yeni bir Avrupa merkeziliğine götürmektedir.

Sartori, Dahl ve Holden'in normatif ve idealler açısından tanımlamaya çalıştığı demokrasi kavramı bazı düşünürler tarafından eleştirilmiştir. Örneğin Huntington demokrasi teriminde normatif tanımlama yerini kurumsal, seçim ve yönetim için rekabeti merkeze alan Schumpeterci yaklaşımın aldığını düşünmektedir. Huntington, II. Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasiyi klasik biçimde kaynak ve amaca göre tanımlayanlar ile Schumpeterci bir yöntemsel demokrasi arasında tartışma devam ettiğini, 1970'li yıllara gelindiğinde Schumpeterci yaklaşımın kazandığını savunmaktadır. O'na göre demokrasinin bir taraftan akılcı, ütopyacı ve idealist tanımları ile giderek demokrasinin ampirik, tasvirici, kurumsal ve yöntemsel tanımları arasında ayrım yapılmaya başlanmıştır (Huntington, 2007: 4). Huntington demokrasiyi kurumsal açıdan asgari olarak da seçimlere göre tanımlanabileceğini düşünmektedir. Oysa Schumpeter demokrasiyi tamamen yöneticilerin yönetmek için halkın rızasını aldığı bir seçim yarışması olarak tanımlamaktadır. *“Demokratik yöntem bireylerin halkın politik kararlara varmak üzere halkın oyu için, rekabet içeren bir mücadele sonucu karar almak iktidarını kazandıkları kurumsal sistemdir.”* (Schumpeter, 2007: 350). O'na göre *“Demokrasi halkın kendisini yönetecek kimseleri kabul etme veya ret etme fırsatına sahip olması demektir...Demokraside politikacıların kral olduğu söylenebilir.”* (Schumpeter, 2007: 373). Bu tanıma göre demokrasi hem kapitalizm ile hem de sosyalizm ile uzlaşabilmektedir. Schumpeter bu tanıma bağlı kalarak demokrasinin sosyalizm ile uzlaşabileceğini düşünür (2007: 354). Huntington, Schumpeter'in demokrasi tanımının kazandığını söylerken seçim koşulunu asgari bir şart olarak düşünmekte, demokrasinin hürriyet, kardeşlik gibi normatif temelde tanımlanmasını eleştirerek ‘bulanık normlardan yararlı bir tanım çıkmaz’ diye düşünmektedir (Huntington, 2007: 5). Oysa Huntington'un savunduğu demokrasinin kurumsal işleyişi ile ilgili

tanımlar modernliğin ideallerinin bir kısmını siyasal yaşama taşıyan demokrasiyi sadece ampirik özelliğinden (descriptive) ibaret saymaktadır. Buna karşılık bu tanımda kurumsal yapının işleyişine değer veren normatif kurallar ihmal edilmektedir. Seçim sistemi ile ilgili kurumsal tanımlar var olan siyasal yapının çeşitliliğini, seçim sistemini, parti yapılarını ve hükümet biçimlerini anlamamızda katkı sağlamasına rağmen, sokaktaki insanın ‘demokrasi isterim’ talebini ifade etmemektedir. Holden’in kavramsallaştırması ile sokaktaki insan olması gerekeni (prescriptive) ve ideallerini demokrasi kavramına yüklemektedir. Bu açıdan demokrasi kavramını insan hakları ile ilişkilendirildiği her durumda kavram deontolojik (prescriptive) anlamlar taşımaktadır. Holden’de bu açıdan demokrasinin tanımlama hatasından kurtulmak için demokrasiyi ideal bir sistemin teferruatı ile tanımlanması olarak görmek gerektiğini savunmaktadır (Holden, 2007: 5).

Demokrasinin liberal ekonomi ile ilişkisinde normatif tanımlamaları bu ilişki biçimini yeniden kurmak istemektedir. Demokrasi ve kapitalist ekonomi arasındaki ilişkiye dönük tartışma, özgürlük ve eşitlik kavramları üzerinden yapılmaktadır. Eşitlik demokrasinin temel bir vasfı olarak algılandığı için Tocqueville gibi liberal düşünürler 19.yy’da demokrasi ile özgürlük arasında bir gerilimden bahsetmektedirler. Çünkü onlara göre demokratik değerler eşitlikte özgürlüğü talep etmektedirler. Son dönem demokrasi tartışmalarında Habermas örneğinde olduğu gibi halk egemenliği (eşitlik) ile insan hakları (özgürlük) arasında gerilim olmadığını savunmaktadırlar. Böylece özellikle liberal demokrasi anlayışına eşitlik ve özgürlük tanımı gerilimsiz yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bütün bu çabada kapitalizmin ürettiği piyasaya dayalı eşitsizliğin hem piyasanın toplam refahı artırmadaki gücü hem de siyasal eşitlik (genel oy hakkı) ile giderileceği varsayılmaktadır.

Mouffe demokrasinin hem özgürlük hem eşitliği içerecek şekilde tanımlanmasına ‘demokratik paradoks’ demektedir. *“Hem eksiksiz özgürlük hem de eksiksiz eşitlik imkansızdır.”*(Mouffe, 2009: 23). Mouffe bu iki kavramın uzlaştırılmazlığını kendi demokrasi teorisine katma uğraşısı içindedir. Kitabındaki liberal demokratik paradoks dediği de budur. Dolayısıyla Mouffe özgürlük ve eşitlik kavramının uzlaştırılmazlığı kabul etmek gerektiğini bunun için hâkim rasyonalist

perspektiften vazgeçmek gerektiğini ifade etmektedir. Demokrasinin normatif tanımlamalarında özgürlük ve eşitlik çelişkisi hem müzakereci demokrasi de hem de Rawls'ın politik liberalizm anlayışında gözükmektedir. Habermas bu çelişkiyi müzakere yoluyla aşılabileceğini savunurken Rawls ise makul çoğunluğa dayalı rasyonel konsensüsle aşılabileceğini düşünmektedir (Rawls, 2007: 102). Liberal ekonomi ile demokrasi arasındaki ilişki ve tartışma eşitlik ve özgürlük üzerinden devam ederken aynı zamanda Nozick'in Rawls'ı eleştirmesi ile birlikte tartışma hakları üzerinden de devam etmektedir. Nozick 'tarihsel hakları' savunarak, Rawls'ın 'farklılık ilkesi'ne karşı çıkmaktadır. Rawls farklılık ilkesi ile en az avantajlı kesimlerin lehine olmak üzere gelir dağılımında düzenlemeye gidilebileceğini söylerken, Nozick ise bunun özgürlüğe müdahale olduğunu söyler (Hünler, 1997: 179). Ayrıca çevre kirliliği ve küreselleşen ekonominin dünyaya olumsuz etkileri de ekonomik hakların özel alanlarla tanımlanmasını tartışmaya açmakta bu hakların toplum tarafından denetlenmesini savunmaktadır. Bu açıdan ideal ve rasyonel bir rejim olarak kabul edilen demokrasinin kapitalizmle ilişkisini yeniden sadece eşitlik temelinde değil, aynı zamanda ekonominin ekosistemle ilişkisi bağlamında değerlendirilmektedir. Kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılması onun ulus devletlerin siyasal yapıları içinde düşünülen ve halk egemenliği olarak tanımlanan demokrasinin de değişmesine ve dönüşmesine yol açmaktadır. Demokrasi algıları D. Held gibi düşünürler tarafından ulustan kozmopolit bir mekâna taşınırken ekonomi ile ilişkileri de yeniden değerlendirilmelidir. Çünkü 19.yy'dan kalma demokrasi ve kapitalizm tanımlamaları var olan yeni gelişmeleri karşılayamamaktadır.

Siyasal ve toplumsal alana ilişkin sözlüğün tümü bir anda eskidi ve yeniden yazılmak durumundadır. Siyasallığın icadı tam da bunu kastediyor. Batılı modernliğin modeli kapitalizm, demokrasi, hukuk devleti ve ulusal egemenlikten oluşan Batılı karışım hükümsüzdür ve yeniden müzakere edilip tasarlanmalıdır (Beck, 2005: 14).

Beck'in tasvir ettiği yeni bir siyasetin oluşması gerektiği bir dönemde sadece demokrasi ile ekonomi arasındaki, demokrasinin olduğu her yerde liberal ekonominin olması ve tersinin doğru olmaması biçimindeki asimetrik ilişki incelenmemektedir.

Aynı zamanda tarihsel ve ampirik düzeyden uzaklaşarak geleceğe ve siyasetin yeni doğası üzerinde tartışarak iki sistem arasındaki ilişki olması gereken şekilde ele alınmaktadır. Bu açıdan demokrasi ile kapitalizm arasındaki ilişki tarihsel açıdan irdelenmesi gerektiği gibi, bu iki olgunun modernleşme teorileri açısından geleceğe yönelik yeniden inşa edilmesi de gerekmektedir. Bulunduğumuz bu evrede yeni sorulara ve cevaplara ihtiyaç duymaktayız. Friedman'ın savunduğu gibi kapitalizmle özgürlük arasındaki ilişki kapitalist olan ülkelerin bir kısmının otoriter oldukları düşünüldüğünde önemini kaybetmektedir. Yeni sorular ve sorunlar ekonomi ile siyasalın arasındaki ilişkiyi ve yapılaşmayı etkilemektedir. Düşünümsel bir modernleşme dönemine girdiğimiz iddia edilen bu evrede ideal ve amaçların içine dâhil olduğu normatif temelli bir demokrasi anlayışı aşağıdaki şu özellikleri tartışma içine dâhil etmelidir. Aşağıda verilen yeni sorular demokrasi ve kapitalizm arasındaki ilişki biçiminin yeni konu ve sorularla yeniden düşünülmesini sağlayacaktır.

- Piyasa ve onun bağlamında oluşan ekonomik alan özel bir alan mıdır? Ekonomik dışlılıklar ve bunların parasal olarak ifade etmesi ve maliyetlere dâhil edilmesi mümkün müdür?
- Kamu ve özel alan ayrımını belirleyen temel ölçüt nedir?
- Ekonomik haklar temel haklardan sayılmalı mıdır?
- Halkın negatif olarak genel oy hakkı ile yönetime katıldığı yönetim anlayışından politika önerilerinin halkın sunduğu pozitif katılıma dayalı anlayış demokrasinin temsili demokrasiye dayalı kurumları ve değerleri arasındaki açığı kapatabilecek midir?
- Temsili halk tarafından yönetimin bir aracı olarak düşünmesi doğru mudur? Halk tarafından yönetim yerine temsili kurumlar aracılığıyla halk için yönetime dönen demokrasinin kurumsal açıdan yeniden tanımlanması gerekmez mi?
- Demokrasinin değerleri ile kurumsal yapısının arasındaki gerilim siyasala olan ilgiyi azatlığı için bu siyasalın yeniden keşfini mümkün kılar mı?
- R. Dahl'ın zaman zaman savunduğu demokratik yönetimlerin ekonomik alanda de hâkim olması ya da endüstriyel demokrasi bu yeni evrede mümkün müdür?

- İktidar ve doğası nedir? Liberallerin kabul ettiği gibi özgürlüğe yönelik tek tehdit devlet iktidarı mıdır? İktidarın çoğullaşmasından ne anlaşılmalıdır? İktidar birçok alanda tanımlanırsa bu durumda piyasaya dayalı ekonomik iktidarın özgürlüğü tehdit etmeyeceğini garanti eden yapılar nelerdir?
- Siyaset ve siyaset kurumları Beck'in dediği gibi her zaman icat edilmişse, demokrasi bir süreç midir? Yoksa demokrasinin 'on emiri bulunmakta mıdır?
- Demokrasi düşüncesinde ortak iyi kavramı var mıdır? Eğer var ise, piyasanın üretmiş olduğu eşitsizlikleri hangi yollarla telafi edilmeye çalışılmalıdır?

Demokrasi ile kapitalizm arasındaki bugünkü liberallerin savunduğu gibi özgürlük temelinde ilişkinin eski anlamını kaybettiği bu evrede, hem demokrasinin hem de ekonomik hakların yeniden tanımlanması gerekmektedir. Ekonomik hakların yeniden tanımlanması sosyalist bir çerçeveden daha çok, gezegenimizin geleceği ile ilgilidir. Siyasalın devletle sınırlı tanımı ve kamunun devlet ile özdeşleştiği bir tanımdan halkın olduğu her yerde siyasalın var olduğu bir tanıma doğru tanıma ihtiyaç duymaktayız. Beck'in dediği gibi sanayi toplumuna gayri siyasal olan bir çok alan 'risk toplumunda' siyasalın içine dâhil edilmiştir (Mouffe, 2010: 50).

Çalışmamızda hem ampirik hem de ideal olarak tanımlanan demokrasi anlayışları demokrasinin tanımına dahil edilecektir. Aynı zamanda liberal ekonomi ile demokrasi arasındaki irtibat sorgulanırken farklı türdeki demokrasi anlayışları da bu değerlendirmeye konu edilmeye çalışılacaktır. Görüldüğü gibi demokrasinin normatif tanımlamaları hem modernizm hem de postmodernizm tarafından yeniden ele alınmakta yeni alanlar tanıma dâhil edilmeye çalışılmaktadır. Yeni tanımlar geleceğe yönelik toplum ve birey tasavvurlarını sunmaktadır. Demokrasinin nedir sorusu ile ne olmalıdır sorusu arasında fark uzun bir süredir kaybolmaktadır.

3.1.2. Demokrasinin Kurumsal Öğeleri ve Liberal Ekonomi

Halk kavramının evrimini takip etmek demokrasi hakkında görüşlerin değişimini görmek açısından önemli bir kolaylık sağlayacaktır. Halk demokrasinin merkezi bir kavramı olmasına rağmen halkın kim olduğu ve kimlerden müteşekkil olduğu konusunda Atina'dan günümüze kadar farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Bugün halk ‘herkes’i kaplamış olmasına rağmen Arblaster’in dediği gibi halen bu kavrama dâhil olmayan bir soylu ve aristokratik bir tabakanın çağrışımları var olmaktadır (Arblaster, 1999: 101). Demokrasi de halk kavramı ile birlikte egemenliğin içine gizlenmiş olan ‘güç’de kavramın temel öğelerindendir. Bu durumda demokrasinin normatif tartışmaların dışında çekirdek bir anlamının halk ve egemenlik çerçevesinde oluştuğunu iddia edebiliriz. Gücün ve otoritenin halk elinde olduğuna dair popüler bir güç ideası (Arblaster, 1999: 22) demokrasiyi biçimsel anlamda tanımlamanın parametrelerini oluşturacaktır. Bu durumda demokrasi tanımını Jaferrson’un ‘halk için, halk tarafından yönetim’ tanımına Huntington’un savunduğu gibi bağlı kalmak durumundayız. Ancak Huntington’dan ayrı olarak bu tanımlamanın betimleyici olduğunu, bir şeyin ne olduğunu tahkik etmek için betimlemenin birinci aşama ve ampirik düzey olduğunu; bunu aşmak gerektiğini ‘Batı düşüncesinin çizgisel rasyonellik artırılmasıyla aynı düzeyde betimlemeci ve normatif model’in gerekli olduğunu düşünmekteyiz (Beck, 2005: 80). Ayrıca Sartori’nin demokrasinin gelişimi ve kanımca öğelerinin niteliklerini de etkileyen akılcı ve deneyci demokrasi ayırımı tarihsel olarak Fransız ve Anglo Sakson ayırımına dayanmaktadır. Deneyci demokrasilerin gerçekçi, tecrübe yoluyla geliştiğini buna karşılık olarak da akılcı demokrasilerin ise Fransız Devrimi’nden etkilendiğini savunmaktadır. Anglo Sakson geleneğinde demokrasi nedir sorusuna karşılık demokrasi nasıl işler sorusu daha çok sorulmuştur (Sartori, 1993: 55-57). Nasıl sorusu araçlarla ilgili ampirik bir sorudur.

Genelde demokrasinin kurumsal yapısını oluşturan üç bileşen olduğu düşünülmektedir. Her bir unsuru tek tek inceleyip bu unsurların liberal değerler ve ekonomi üzerinde etkisi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Demokrasinin Kurumsal öğelerinin analizini yapmadan önce bu unsurlar ile demokrasi değerleri arasında kapatılmaz bir uçurumun olduğunu söylemek gerekir. Belki de demokrasi düşüncesinde çoklu demokrasi anlayışlarının çıkmasına neden olan hâlihazır demokrasinin kurumsal yapıları ile idealleri arasındaki doldurulmayan boşluktur.

3.1.2.1. Halk Egemenliği ve Liberal Özgürlük

Halk egemenliği demokrasinin en önemli özelliği sayılmasıyla beraber özellikle ‘kendi kaderini tayin hakkı’ şeklinde bağımsızlık anlamında da kullanılması onu bir yönetim biçimi kadar sömürge olmama gibi bir hukuki statüye de işaret ettiğini gösterir. Özellikle kendi bağımsızlıklarını Batıya karşı veren ülkelerde halk egemenliği ulusal bir onur ifade etmektedir. Bu kullanımda halk egemenliği bir yönetim biçiminden daha ziyade dışarıya karşı bağımsız olmayı ifade etmektedir. Otoriter ülkelerde birçok insan hakları ihlali olmasına rağmen halk egemenliği ile kendi kaderini tayin arasında ilişki bağlamında demokrasi savunulur hale gelmiştir. Özellikle bu ülkelerde demokrasi yerine cumhuriyetçilik kurumunun seçilmesi bu gerçeği değiştirmediği gibi, cumhuriyetçilik yurttaşlık idealine bağı ortak iyi etrafında örgütlenmiş siyasal bir toplum tasavvuruna dayandığı için halk egemenliği iç ve dış düşman tehdidinde otoriter nitelik kazanmaktadır. Bu açıdan demokrasiyi ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı fikrinden koparmak ve onu ayrı toplulukların onun aracılığıyla ortak kararlara varacağı bir şey olarak görmek daha uygundur (Gray, 2003: 117). Demokrasi biçimsel anlamda halk egemenliği ve bağımsızlığı şeklinde anlaşıldığında etnik temizlemeye de dönüşmektedir.

Hukuki bir statüyü ifade eden halk kelimesinde bir aynılık bulunmaktadır. Bu halk kavramının egemenlik ile kullanılmasında onu daha otoriter kılmakta hepimizi aynileştirmektedir. Ulus demokrasisi içinde halk kavramı tarihsel ve kültürel birlik fikrini sağlayarak siyasal olarak bir düzene meşruiyeti vermektedir. Halkın egemenlik anlayışı ise bir birlik fikri ile anlaşılmaktadır. Çünkü halkın Tanrı’nın yerine egemenliğin kaynağı olarak gösterilmesi ancak ulusal birlik fikrini kendinde taşıması ile mümkün olmaktadır. Tam da bu birlik ve aynileştirme C. Schmitt’in demokrasinin koşulu olarak ileri sürdüğü türdeşliği karşılamaya dönüktür. Bu halk egemenliğin otoriter biçimi egemenliği elinde tutanların ‘halk biziz’ sözündedir. Bu halk egemenliği ile birlik düşüncesi arasındaki bu ilişki ulus devlet ölçeğinde örgütlenmiş birçok batılı örneğın Kanada, Fransa, İspanya ve Batılı olmayan demokrasilerin hem yabancılara karşı hem de azınlıklara karşı olumsuz düzenlemelerinde kendini göstermektedir.

Halkın, egemenliğin kaynağı olarak kabul edilmesi halk tarafından yönetim olarak kabul edilen demokrasinin geçmişinden ayrıdır. Bir çok eski düşünür örneğin Aristo, Eflatun ve Roma’da Polybios, demokrasiyi halk tarafından yönetim olarak kabul ederken, egemenliğin kaynağı olarak halkı düşünmemiştir. Normatif bir tanımla demokrasiyi değerlendirmemişlerdir. Hatta antik çağda demokratik bir teorinin demokrasi taraftarı filozoflar olmadığı için bulunmadığı bile iddia edilir. Oysa egemenliğin halkta olması anlayışı antik çağdaki demokrasilerde olmayan bir özellik olarak yönetime yeni bir meşruiyet kazandırmıştır. Antikçağ demokrasiyi yönetimlerden birisi olarak tasvir etmiştir. Oysa yeniçağ bu yönetim biçiminin tek meşru yönetim olarak kabul etmektedir. Halk bu açıdan antik rejimlerde olmayan bir statüye kavuşmuştur. Bu statünün kazanılması Ortaçağ’da monarşiler ile Kilise arasındaki iktidar mücadelesinden neşet etmiştir. Laik monarşiler bütün iktidar Tanrı’dan çıkar anlayışı yerine bütün iktidar halktan çıkar anlayışını koymuşlardır. İktidarın halktan kaynaklanacağı görüşü Ortaçağ’da monarşilerin savunusu için yapılmıştır (Sartori, 1993: 31). Bütün iktidarlar halktan gelir şeklindeki inanç ‘bütün iktidarlar Tanrı’dan gelir’ inancına benzer anlamlar yüklenmiştir (Schmitt, 2010: 49). Bu açıdan bazı liberal çevreler haklı olarak halk egemenliğini sınırlandırmaya yönelik anayasal yargının gelişmesini desteklemişlerdir. Zaten Schmitt’in demokratik toplumların özdeş oldukları dolayısıyla diktatörlüğün de demokratik olacağına dair görüşüne tarihsel olarak da Hitler ve Mussoloni’nin seçimle geldiğini olgusu katıldığında halk egemenliğini demokrasi için yeterli olmadığı ve liberal değerlerle uzlaşmayacağı ortaya çıkmaktadır.

Halkın egemen olduğu bir yönetimde halkın kim olduğu önemli bir sorun olmuştur. R. Dahl, halkın kim olduğu sorusunun demokrasinin gölge sorunu olduğunu düşünür. O’na göre açık teoriler içinde gizlenmiş anahtar niteliğindeki sorunlar demokrasinin gölge sorununu oluşturmaktadır. Gölge sorunlardan en önemlisinin halkın kimlerden oluşacağına dair olduğudur. Yani Demos’un üyesi olabilecek kimlerdir? (Dahl, 1996: 3-4).

Halk egemenliğinde temel konulardan birisi de halkın siyasal olarak kimlerden oluştuğu ve bu oluşumda hangi ilkelerin temel alınacağıdır. Antikçağda

Eflatun ve Aristo tarafından tanımlanan demokrasi, Demos'a üye olan erkeklerin siyasete katılma hakkını tanıırken erkeğin savaşçı gücünü önemsemişlerdir. Oy kullanma hakkına sahip olan yurttaşlığın savaş ve savaşçılıkla yakından ilgisi vardır. Yurttaş olmak eski Atina ve Sparta'da savaşçı olmak ile yakından ilgilidir. Aynı zamanda savaşçıların silahlara sahip oldu düşünüldüğünde mülkiyet ile de yakından irtibatı olduğu hemen görülmektedir (Canfora, 2010: 28). Daha sonra ise “*silah taşıma hakkı, metaforik olarak oy kullanma hakkıyla takas edilmiştir.*” (Bowles-Gintis, 1996: 273). Örneğin İsveç'te slogan haline gelen ‘Her erkeğe bir oy, bir silah’ anlayışı egemenlik ile oy arasındaki ilişkiyi özetlemesi açısından önemlidir. Halk egemenliğinin gerçekleşmesinin önündeki bu cinsiyetçi karşı koymaya paralel 20.yy'a kadar Batı'da mülkiyet oy hakkını belirleyen temel faktörlerden birisidir. 19.yy. İngiltere'sinde önemli bir akım olan Çartislerden O'Brien “*Genel oy hakkı.. mülkümüz olmadığı için temsil edilmiyoruz, temsil edilmediğimiz için mülkümüz yok.*” (Bowles-Gintis, 1996: 39) şeklindeki paradoksa dönüşmüştür. Genel oy hakkı demokratik mücadelede temel bir öneme sahiptir. Liberal değerleri savunan kapitalistler, aristokratik oligarşiye karşı genel oy hakkını savunurken mülkiyete öncelik vermişlerdir. 1776 Virginia Anayasası, toprağı olan erkeklerin oy kullanması gerektiğini ifade ederken esasta İngiliz monarşisine karşı cumhuriyetçi değerleri temsil ediyordu. Locke'cu bakışın standart olarak kabul ettiği oy ile mülkiyet arasındaki ilişki biçimi özünde buydu. Seçim yapan birey statüsü liberal söylemde daima eğitilmiş, mülk sahibi, beyaz hane reisleri için kullanılmıştır (Bowles-Gintis, 1996: 205).

Kapitalist dünyada II. Dünya Savaşı'na kadar devam eden erkek ve mülkiyet poliarşisi kapitalizm ile demokrasi arasında zorunlu bir ilişki olmadığını göstermektedir. Çünkü demokrasiyi en asgari tanımı ile genel oy hakkına sahip halk kitlesinin yöneticiyi seçmesi olarak tanımlarsak II. Dünya Savaşı'na kadar Avrupa ülkelerinin çoğunu demokratik olarak kabul etmek mümkün değildir. R.Dahl'ın dediği gibi bu yönetimlere erkek poliarşileri demek daha uygun düşmektedir. Ayrıca kapitalist ekonominin bu döneme kadar genel oy hakkını sağlamamış olması kapitalizm ile özgürlük arasında kurulan ilişkiyi de önemsiz hale getirmektedir.

Demokrasinin Lincoln tarafından ‘Halkın halk eliyle halk için yönetimi’ fikrinin mantıki anlamını genel oy hakkı oluşturmaktadır. Temsili yönetimin egemen olduğu şimdiki dönemde ise böyle bir tanımlamanın mantıki anlamından daha çok ‘güçlü bir üslubu’ olduğu söylenebilir. Lincoln formülünün güçlü bir üslubu olmasına rağmen pratikte bunun nasıl gerçekleşeceği ile ilgili ciddi problemler oluşmaktadır. Lincoln formülün doğrudan demokrasiyi çağrıştıran ‘halk tarafından’ kısmı, ölçeğin büyümesinden dolayı temsili yönetim şeklinde anlaşılmıştır. Bundan dolayı Schumpeter ‘halk tarafından’ kısmını güçlü bir şekilde eleştirir. Ona göre demokrasinin ‘politik metot’ kavram aracılığıyla tanımlanması bazı güçlüklerle neden olmaktadır. Politik metot ulusun karar almak için kullandığı metot anlamına gelir. Kimler tarafından ve nasıl alındığı ile karakterize edebiliriz. Karar alma tabirini hükümlan olmakla eş anlamlı olarak kabul edersek, o zaman demokrasiyi halkın hükümlanlığı olarak tanımlayabiliriz. Bu tanımın bazı zorlukları bulunmaktadır. Örneğin hükümet olmayı halk nasıl başaracak ve teknik olarak bu mümkün mü? Halkın yönettiği hükümet’ deyimini ‘halkın onayladığı hükümet’ şeklinde değiştirsek daha doğru olamaz mı? “*Esas olarak halk hiçbir zaman iktidar olamaz*” bu açıdan bu tanımlamayı kabullenemeyiz. **‘Tanrı adına kullanılan yetkilerin kralın omuzlarından düşerken, milli irade ve halk hükümdarlığı kralın yerine koyuldu’** (Schumpeter, 2009: 312-317). Tanrı adına kullanılan yetki halkın üzerine düşerken halkın nicel olarak çokluğu demokrasinin ‘halk tarafından’ kısmını kategorik olarak imkânsız hale dönüştürdü. Raymond Aron’un haklı olarak belirttiği gibi demokraside ‘halk tarafından yönetim yok, halk için yönetim vardır’ demektedir (Arblaster, 1999: 80). Halk tarafından yönetimin halk için yönetime dönüşmesi, daha doğrusu yöneten demokrasiden yönetilene evrim, liberal düşünürler tarafından oldukça makul karşılanmıştır. Mill’de olduğu gibi “*Rasyonel demokrasi düşüncesi, halkın kendi kendini yönetmesi değil, iyi biçimde yönetilme garantisidir... En iyi yönetim en akıllıların yönetimi olmalıdır ve bunların sayısı da daima az olmalıdır.*” (Arblaster, 1999: 76).

Bu durumda demokraside halk tarafından koşulu halkın yetkili olması, temel belirleyici kararlar alması ve halkın yetkilendirmesi şeklinde anlaşılmaktadır. Halk, kararları almak yerine kimin kararları kendisinin adına alacağını yetkilendirebileceği

gibi gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte temel kararların da kamuoyu beklentileri içerisinde alınmasını zorlayabilir. Halkın yönetime bu açıdan negatif ve pozitif katılımı söz konusudur. Bir yanda siyasanın halktan kaynaklanması gerektiğini belirten ‘pozitif’ anlayış vardır; bu politika önerilerinin halkın sunduğu anlayıştır. Diğer taraftan ise halkı sadece politika önerilerine cevap veren taraf olarak gören negatif anlayış bulunmaktadır (Holden, 2007: 8). Holden’in pozitif ve negatif katılma kavramları halkı politikanın merkezine yerleştirmektedir. Liberal gelenekteki siyasetin devletle eşitlendiği negatif katılma anlamı önemli olma özelliğini kaybetmekte, bunu yerine halk pozitif katılmayı esas alacak şekilde politikalar konusunda da öneriler sunmaktadır. Oysa halk tarafından yönetim, kararların halkın rızasına sunulma şeklinde pratikte ‘onaya’ dönüşmektedir.

Kurumsal yönetim yapılarının alt bölümlere ayrıldığı, kamuoyunun güçler ayrımından dördüncüsü sayılacağı bir dönemde halk egemenliği anlayışı da değişmektedir. Bu değişime liberal düşüncenin tepkisi siyasalın tamamen devletle sınırlandırması şeklinde klasik yaklaşımı mı savunacaktır? Yoksa katılıma mesafeli olmasına rağmen siyasetin ve karar mekanizmaların alt siyaset alanlarına bölünmesine taraftar mı olacaktır?

Eşitlik halk egemenliğinin koşullarından birisi olarak herkese bir oy temelinde ilerlemektedir. Demokrasilerde genelde eşitlik kavramı siyasal eşitlik anlamına gelmekte bu da oy kullanma ile ifade edilmektedir. Halk, egemenliğini sandıklar aracılığıyla kullanmaktadır. Oy vermek bir katılım şekli olarak görülebilir. Ancak katılım oy vermenin ötesinde bir anlamı vardır. Oy verme faaliyeti yönetime katılma için yeterli değildir. Bu sadece bir miktar sorunu değildir. Sorun oy verme mekanizmasının halkın görüşlerini kâfi miktarda aktaramamasıdır. Oy verme yönetime katılım faaliyetinin toplumsal niteliğine de uygun düşmemekte, ‘tecrit edilmiş, özelleştirilmiş bir faaliyete dönüşmektedir. Ayrıca oy vermenin negatif niteliğinin ağır bastığı, halkın tercihi değil, kabullenmek zorunda olduğu bir duruma dönüşmektedir. Pasifçe tercihte bulunma, pozitif anlamda eylemde bulunmayı içermiyor (Holden, 2007: 137). Oy vermek düşüncesindeki temel aksayan yön **oy verme işleminin sık olup olmamasından değil, oy vermenin kendisi ile**

ilgilidir. Oy verme negatif katılımı ifade ettiği gibi, halkı pasifize eden, adayalar arasında üçüncü halin imkânsızlığı gibi bir sıkışık durum yaratan bir eyleme dönmektedir. Oy vermenin birey ile devlet arasındaki boşluğu doldurduğunu, karar süreçlerine bireylerin etkin bir şekilde katılmasına imkân tanıdığını düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla demokrasideki halk egemenliği kavramı oy vermeye eşitlendiğinde ciddi anlamda sorunludur. Ayrıca oy vermenin kendi içinde birçok paradoksları bulunmaktadır. Bunların en önemlisi partiler arasında seçimi ifade eden Arrow paradoksudur. Bu paradoks iki partili bir seçimde kazanan partinin üç partili bir seçimde kaybetmesini incelemektedir. (Holden, 2007: 50). Ostrogorski Paradoksu da oy vermenin kendisi iktidar partisinin seçimi ile ilgili ilişkileri belirtmesi açısından önemlidir. Bu paradoksa göre üç tartışma konusu olduğu varsayılır. Her bir tartışma konusu ayrı ayrı oylandığında A partisi birinci parti olurken bütün bu tartışma konuları toplu olarak oylandıkları zaman ise B partisi birinci parti olmaktadır (Schmidt, 2001: 178). Görüldüğü gibi oy verme halk egemenliği arasındaki ilişki pamuk ipliğine bağlı olarak asılı durmaktadır

Bununla birlikte Halk egemenliği ile özgürlük arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Örneğin negatif özgürlüğün bireyler için, halk egemenliğini de halklar için özgürlük anlamına geldiği genelde savunulmuştur. Oysa halk egemenliği sağlayan tek enstrümanın oy verme oluğu düşünüldüğünde özgürlüğün sandıkta pasif bir rıza ile gerçekleşeceğine dair umut bir mitten öteye geçmemektedir.

Gerçekleşebilecek azami bir özgürlük için demokrasinin önemli bir araç olduğu iddia edilmektedir. Demokrasinin diğer yönetim biçimlere göre genel özgürlüğü daha fazla tanıdığı, bireylere ve toplumlara kendi kaderin tayin hakkı tanıdığı savunulur. Aynı zamanda demokrasinin bireyin kendi kendisini yönetme konusunda ahlakla ilgili tercihler alanında kendi kendisinin efendisi olma şeklinde ahlaki özerkliği sağladığı düşünülmektedir (Dahl, 1996: 111-114). Kendi kaderini tayin Rousseau'nun yasalar yönetimi altında daha çok anlamını bulmaktadır. Bilindiği gibi Rousseau her bir üyenin herkesle birleştiği halde, yine de kendisine itaat ettiği ve eskisi kadar özgür kaldığı bir birliktelik biçimi olarak yasa yönetimini düşünmektedir. Yasalar genel iradede kaynaklandığı için aynı zamanda doğruyu da

ifade eder. Bu açıdan genel iradede çıkan yasaya itaat bireylerde özgürlüğü oluşturur. Ancak genel iradenin bazen çoğunluk tahakkümüne dönüştüğü durumlarda özgürlük söz konusu olmamaktadır. Halk egemenliği genel irade düşüncesi çerçevesinde yorumlandığı durumlarda, iktidar merkezileşmekte ve tek doğru bir irade şeklini almaktadır. Bu açıdan genel irade aynı zamanda toplumsal yapıya bir bütünlük veren bir total iradeye de dönüşmektedir. Bu görüş Schmitt'in demokrasi anlayışına uygun düşmektedir. *‘Rousseau'nun düşüncelerinin vitrini liberal ama genel irade kavramından hareketle herkesin her şeyi birlikte istediği ve türdeş olduğu hissini veren genel irade kavramı ise tam bir türdeşliktir. Tutarlı olan demokrasi de budur.’* (Schmitt, 2010: 32). Genel irade kavramından ayrı olarak C.Schmitt'in demokratik toplumların türdeş olması gerektiği düşüncesi de genel iradeyi çağrıştıran bir sonuç oluşturmaktadır. Liberal birey ile demokratik türdeşlik arasında kurduğu tezat demokrasiyi homejen bir toplumun yönetim biçimi olarak tanımlamasına neden olmaktadır. *‘Demokrasinin siyasi gücü yabancı ve eşitsiz olanı türdeşliği tehdit edeni bertaraf etmeyi ve ya uzak tutmayı becermesiyle ortaya çıkar.’* (Schmitt, 2010: 25). Bu türdeşlik genel iradenin zaman zaman diktatörlerin şahsında temsil edilmesi ile de sonuçlanmıştır. Kolektif halk anlayışı ve bunun üzerine oturan Rousseaucu halk egemenliği türdeş bir toplumun önemli bir ayağını oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda halk egemenliği kral yerine diktatöre meşruiyet kazandırmıştır. *‘Bolşevizm ve faşizm her diktatörlük gibi anti-liberal düşüncelerdir, ancak zorunlu olarak anti- demokratik değildir. Demokrasi tarihinde halkın iradesini şekillendirmeye ve türdeşlik yaratmaya yönelik birçok diktatörlükler vardır... Diktatörce ve Sezarci yöntemler sadece doğrudan demokrasinin halkın toplamını arkasına almakla kalmamakta demokratik özün ve kudretin doğrudan özü olabilmektedir.’* (Schmitt, 2010: 36). Seküler çağda halk egemenliği, C.Schmitt örneğinde olduğu gibi sivil alanı devlet ile özdeşleştirerek, devleti de toplumun total bütünlüğünün temsilcisi görmesi birçok seküler diktatör üretmiştir. Acıdır ki bu diktatörler halk egemenliğin temsilen sandıktan çıkmışlardır. Türdeş toplum tahayyülü halk egemenliği ile birleştiğinde devlette ‘total’ bir irade oluşturmaktadır. Bu açıdan egemenliğin kaynağı olarak türdeş ve eşitlik temelinde ‘hayali bir cemaat’ olarak halkı kabul etmek bazı sorunlar oluşturmaktadır. Liberallerin ‘insanlık’ kavramı yönetimi sınırlandırmaya ve meşruiyet açısından daha yetkin durmaktadır.

İnsanlık kavramı de halk gibi bir soyutlama olmasına rağmen kavramın hak ve ahlak alanı ile yakınlığı devleti hem hukuki olarak hem de ahlaki olarak sınırlayabilmektedir.

Halk egemenliğinin bireysel özgürlük ile ilişkisini kurmak bu açıdan oldukça güçtür. Halk kavramı eşitliği birinci durumda çağrıştırırken, liberal demokrasi anlayışında ise özgürlük tanıma koşul olarak dâhil edilmiştir. *“Demokratik prosedüre göre alınan bir kararın mevcut bazı hakları tehlikeye atmayacağıının garantisi yoktur. Liberal demokrasi halk egemenliğine bazı sınırlar koyar... Liberal demokraside karşı çıkılmaz olan, özgürlük adına halk egemenliğine sınırlar konmasının meşruluğuna dair fikirdir.”* (Mouffe, 2009: 16). Bu açıdan bir sıfat olarak kullanılan ama günümüzde nerdeyse pratikte demokrasinin tek ismi olarak kullanılan liberal demokrasi kavramı devlete sınırlar koymak adına bireylerin negatif özgürlüklerini garanti altına almak istemektedir. Demokrasi ise kendi tarihsel sürecinde bir yönetim biçimi olarak anlaşıldığı için özgürlük tanıma dâhil edilmemiş, hatta uzun bir süre bir ‘zorbalık’ olarak düşünülmüştür. Aqinolu Thomas için demokrasi ‘kötü rejim’ ve Kant tarafından da ‘diktatörlük’ olarak değerlendirilmiştir. Ancak Montesquieu’dan sonra demokrasi yönetimin temel ilkesinin erdem olduğu iddia edilmiştir. Görüldüğü gibi demokrasinin geleneksel tanımlanmasında bir yönetim biçimi olarak görülmekte ve bu yönetim biçimi çoğu kez özgürlüğe karşı olarak tasvir edilmektedir. Aynı şekilde Sartori de aynı noktayı işaret ederek *“Özgürlük düşüncesinin halk iktidarı kavramından türetilmediğin ifade eder.”* (Sartori, 1993: 335). Halk egemenliği dışarıya karşı self determination anlamlarını içermekle birlikte bu herhangi bir özgürlük çağrışımını içermek yerine devletin bağımsızlığını bir göstergesi olmakta, içerde ise iktidarın kimin elinde olduğunu değil, kaynağını göstermektedir. Liberal değerlerin bazen halk iktidarını sınırlandırma gayretleri bu açıdan makul karşılanabilir. Çünkü siyasal iktidar toplumsal çoğulculuğu düzenleme yetkisine sahip olduğu için özgürlük ve temel haklar tehdit altında kalabilmektedir. Nitekim Naziler ve Mussolini seçimle işbaşına gelen ve halkın egemenliğini temsil eden iktidarlardır. Böyle olunca halk egemenliği sınırlandırılmadığı koşullarda otoriteye doğal eğilimi olduğu bile söylenebilir. Dolayısıyla demokratik kültürün çeşitliliği koruduğu durumlarda halkın egemenliği

ve ‘‘erki halkın tahta çıkması olarak değil, Claude Lefort’un dediği gibi, tahtın olmadığı anlaşılır.’’(Touraine, 2002: 25). Demokrasilerde halk egemenliğini en iyi ifade eden tanım ‘**tahtın yokluğu**’dur. Böylece tanrının temsilcisi olarak davranan kralın yerine geçen halk tahta çıkmamış olur. Çünkü demokraside kralın yerine tahta halkın oturması de doğru değildir. Doğrusu tahtın ortadan kaldırılmasıdır. Bu yeni bir tanım denemesidir. Tahtın olmaması halkın egemenliğini temsil eden siyasalın toplumsal hayat üzerinde yetkilerini sınırlandırır ve ulus devlet içinde tarihsel ortaklık ve ölkösel birliktelik olarak düşünölen halk, egemenliğin içinde eritip yok olduğu merkezin (meclis gibi) olmadığı bir yapıya döner. Doğrusu kendisi ve somut olmayan, tahayyölde yaşayan bir halk imgesi merkezin yokluğunda gerçekten kendisini sokaktaki adamın gerçekliğinde bulabilir. Bu gerçeklik devlet iktidarı (kolektif halk-hayali cemaat) ile hükümet iktidarı arasındaki ayrımı da ortadan kaldıracaktır. Geçmiş ve gelecek nesillerin halkı oluşturmasını ifade eden kolektif halk tabiri liberal demokrasi anlayışına da aykırıdır (Holden, 2007: 12). Halkın egemen olup tahta oturmak yerine iktidar ve egemenliğin siyasal alandan toplumsal alana alt siyaset kanalları ve katılım ile dağıtılması toplumsal yapının demokratik kültür için çoğulcu olmasının koşuludur. Bu nedenle siyasetin devlet ile halk egemenliğinin ise meclis ile sınırlandırılmaması gerekmektedir. Çünkü ‘‘*Toplumda çok sayıda iktidar merkezleri bulunmaktadır, bu çokluk demokratik toplum anlayışının özsel bir yönünü ifade eder... Birleştirici yapıya sahip olan halk egemenliği kavramını reddetmiş; egemenliğin nihai kertede heterojen nitelikli bir olgu olduğunu savunuyoruz.*’’ (Bowles-Gintis, 1996: 33).

Parlamentoyu halk egemenliğinin temsilcisi olarak kabul eden Ortodoks yaklaşım halen parlamentonun kralın gizli kapaklı kararlarına bir direniş olarak ortaya çıkması nedenine bağılı kalarak parlamentoyu siyasalın merkezine oturmaktadır. Parlamentonun karar alma süreçleri üzerinde ki baskı ve çıkar gruplarının baskıları liberal düşüncede önemslenmemekte, hatta bu yapılar plöralist demokrasi kavramsal çerçevesi ile liberal demokrasi anlayışına dâhil edilmeye çalışılmaktadır. Oysa meclis dışı baskıların önemli bir kısmı ‘**bir dolar bir oy**’ hesabıyla ekonomik iktidardan kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak halk iradesi kavramı ancak coğrafi açıdan sınırlandırılmış, bir ulus devlet içerisinde mümkün olmaktadır. Halk egemenliği bu şekilde bile bir coğrafya içerisinde yönetimin temsil yoluyla meşrulaştırmanın ötesine geçememektedir. Halk egemenliği ‘genel irade’ kavramına yaklaştığı ölçüde soyut ve pratikle bağlantısı olmayan bir kurgudur. Halk homojen bir yapıda olmadığı gibi, onun tercihleri de sandık aracılığı ile homojen kabul edilemez. Bütün insanları aynı partiye veya aynı insana oy verdiğini düşündüğümüz her durumda pusulanın sağır işaretçisi, farklı insanların farklı nedenlerle aynı insanı seçmesini açıklayamaz. Dolayısıyla halk gibi onun iradesi de nedenleri açısından homojen değildir. Liberal değerler, halkın kolektif birlik şeklindeki tanımlanmasına haklı olarak karşı koyarken, demokrasi kavramına özgürlük anlamını da yüklemeye çalışmıştır. Bunun karşılığında iktisadi alanı özel alan ilan ederek halk egemenliğinin sınırlarını çizmeye çalışmıştır.

Liberal düşüncede siyasetin devlet ile özdeş kılınması liberal değerlerin çoğulculuk anlayışı ile uyuşmamaktadır. Liberal değerlerde çoğulculuk sivil alanla ilgili bir konudur. Çoğulculuk sadece özel alanda çoğul olanı değil, kendi çoğulculuğunu yaratan siyasal bir kavramdır. Oysa çoğulculuk sivil alanda değil, kamusal ve siyasal alanda etkin katılımı sağlanmalıdır. Liberal düşünce halkın yönetime katılımından daha çok yönetimin sınırlandırılması ile ilgilenmiştir. **Yönetime katılmak yerine onu sınırlamak** liberal düşüncenin temel bir argümanıdır. Güçlü Demokrasi’de (1995) Barber’ katılımın alt düzeyde tutulması ve öğretisinin büyük bölümünü devleti sınırlamak ve küçültmeye çalışmaya yönelik olmasından dolayı liberal demokrasiyi eleştirmektedir. Liberal demokrasinin halk egemenliğini sınırlamaya yönelik çabasında haklı olarak Rousseaucu genel irade ve ekonomik alana özerklik vermek isteğinin bulunması da yatmaktadır. Böylece demokrasi siyasal bir alan olan devlet ile sınırlanmakta, piyasa ise rekabete terk edilmektedir. Böylece piyasa bir örtü gibi üretim ilişkilerini ve iktidarı örtmektedir. Ekonomik alanın özel alan olarak ilanı ekonomik iktidar yapısını gözden kaçırmaktadır. Bowles-Gintis haklı olarak dediği gibi ‘‘*ekonomik iktidarı görünmez kılan özel ve kamu ayrımıdır.*’’ (Bowles-Gintis, 1996: 121). Liberal düşüncenin kapitalizmin alanı olan piyasayı özel alan ilan etmesinde bazı yanlış varsayımlar

bulunmaktadır. Öncelikle liberal düşünce **iktidarın kaynağı ile iktidarın kendisi arasında bir ayrım** yapmamıştır. Halk egemenliği iktidarın kendisi olmakla beraber iktidarın tek kaynağı değildir. Yaşamda siyasal alanın dışında birden fazla iktidar alanı bulunmaktadır. Bu açıdan liberal düşünce siyasal iktidardan korunmak için anayasacılık düşüncesini geliştirirken piyasa iktidarına yönelik bireyi koruyacak herhangi bir mekanizma üzerinde durmamıştır. İkinci varsayım olarak liberal gelenekte siyasal olan devletle ilgili olandır; sivil olan ise sivil yaşam ile ilgili olandır. Oysa bu klasik sanayi topluma dayalı bir ayrımdır. Özel ve ekonomik alan sonuçları itibariyle siyasalın içine dâhil edilmiştir. Beden siyaseti, ekonomik riskler, üretiminin olumsuz dışsallıkları klasik kamu ve özel alan ayrımını belirsizleştirmiştir. Ayrıca 68 kuşağının önemli bir sloganı olan ‘bireysel olan siyasaldır’ düşüncesi siyasal alanı genişletmiştir. Üçüncü olarak hayatın kamu ve özel alan olarak ayrılması gelişen toplumsal yapıyı ve çeşitliliği karşılayamamaktadır. Bu ayrım 19.yy’a dayalı siyasal alanda devletin, özel alanda ise ekonomik kuruluşların rollerinin yapı ile ilişkisini ifade eden işlevselci yaklaşımın bir ayrımıdır. Dördüncü olarak modern toplumlar risk toplumlarına dönüşmüştür. “*Toplumsal değişimin motoru ereksel rasyonellik değil, yan etkidir: Riskler, tehlikeler, bireyselleşme, küreselleşme.*” (Beck, 2005: 72). Ekonomide risk toplumunu yaratan üretimden ve tüketimden kaynaklanan dışsallıklar oluşmuştur. Ozon tabakası gibi ekonomik dışsallıkların toplumsal bir risk oluşturduğu ve fabrikaların denizleri kirlettikleri bir toplumsal yapıda ekonomik yapının özerkliği söz konusu olmamalıdır. Beşinci olarak siyasal olanın diğer alanları düzenleme açısından hiyerarşik önceliği siyasalın tek merkezden yönetilmesine karşı çıkışları artırmıştır. Liberallerin savunmaya çalıştığı sivil alandaki çoğulculuk aksi takdirde kendi kaderini siyasalı eşitlediği devlete bırakmak zorunda kalacaktır. Son olarak kadın, çevre hareketleri siyasetin karar süreçlerini sivil alana taşımakta kamusal alan ile sivil alan arasındaki keskin ayrım anlamını kaybetmektedir.

Devlet siyasetinden keskin ve tek anlamından toplumun çoğulcu siyasetine dönüşme, eski kamu-özel, birey-toplum, geri-ileri siyasal ayrışmaları anlamsız kılacaktır.

3.1.2.2. Siyasal Eşitlik ve Piyasa

Eşitlik düşüncesi ile liberal demokrasinin değerleri arasında bir çatışma, ayrışma 19.yy'da sürekli olarak vurgulanmıştır. Ancak daha sonra eşitlik kavramı ancak siyasal eşitlik olarak demokrasi de kabul edilmesi, eşitliğin liberal düşünce geleneği içinde yer almasını mümkün kıldı. Çünkü eşitlik özgürlük kavramının aksine bir durumu ifade etmekten çok bir talep etmeyi yani eşit olmayı içermektedir. Piyasa değerlerini savunan liberaller için bu eşitlik kavramı kabul edilir olmaktan uzaktır. Gerçekte liberaller ile Marxistler arasında tartışmalar odağında üretim araçlarına eşitsiz bir şekilde sahip olma yer almaktadır. Liberal düşünce ile sosyal demokrasi arasında ise bölüşüm sürecinde eşitsiz durumlarda anlaşmazlıklar devam etmektedir. Bölüşüm sürecindeki eşitsizlik, piyasanın üretkenliği ile gelişmiş ülkelerde kısmen azaltılmasına rağmen eşitsizlik ilişkisi gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki bir duruma itilmiştir.

Genel eşitlik kavramının piyasa ve liberal değerlerle uyumsuzluğuna karşılık siyasal eşitlik(genel oy hakkı) liberal değerlerle uzlaşa içine girmiştir. Gerçekte genel oy hakkı 'kafaları kırmaktansa kafaları saymak' gibi bir didişmenin sonucunda kazanılmıştır. Halk tarafından yönetimden söz edebilmek için önce siyasal eşitliğin var olması gerekir. **Demokrasi bazen siyasal eşitlik ilkesi ile tanımlanır.** Ancak siyasal eşitliği demokrasi ile bağlantılı bir özellik olmasına karşılık tanımın asli bir unsuru olarak görmek uygun değildir. Fakat demokrasinin oy verme işlemine indirgendiği pratikte siyasal eşitlik önemli olmaktadır. Liberaller için ise siyasal eşitliğin varlığı bir sistemin demokrasi olarak nitelendirilmesi için 'mantıken gerekli bir şart' olarak görülmektedir (Holden, 2007:19). Özgürlük ile eşitlik arasında var olan gerilim, siyasal eşitlik arasında görülmez. Çünkü siyasal eşitlik bireylerin bir oy hakkına sahip olduğunu kabul ederken, diğer eşitlik türleri gibi devletin bir faaliyette bulunmasını öngörmez. **Oysa demokraside ki bu biçimsel oy eşitliğine karşı piyasada 'bir dolar bir oy' kuralının geçerli olduğu iddia edilmiştir** (Handel, 2006: 97).

Ayrıca siyasal eşitlik düşüncesi demokrasinin ideallerinden daha çok kurumsal yapısı ile ilgilidir. Oy verme işlemi demokrasinin önemli bir işlemi

olmakla beraber demokratik idealleri temsil edememektedir. Ayrıca oy verme işlemini etkin katılım olarak düşünmekte doğru değildir. Böylece siyasal eşitlik ile liberal değerler arasındaki uzlaş, ampirik temelde piyasanın eşitsizlik doğuran yapısına müdahaleyi kapsamamaktadır.

Siyasal eşitlik yani yurttaşların oy vermesi, bireysel bir eylemi ifade etmektedir. Kolektif eylem niteliği taşımadığı için Marxizm siyasal eşitliğe dayalı bireysel seçimin sahte özgürlük olduğunu düşünür. Bu açıdan siyasal eşitliğin olduğu demokrasilere biçimsel demokrasi demektirler. Siyasal eşitliğin biçimsel demokrasiye dönüşmesini liberal düşüncede kamu ve özel alan ayrımı ile korunur.

Liberalizm siyasal eşitlik anlayışı ile demokrasiyle var olan gerginliğini azaltabilmekte hatta onunla uzlaşabilmekte, demokrasi de piyasa ve özgürlük kavramlarını içselleştirerek liberal değerlerle uzlaşmaktadır. Ancak liberal düşünce iktidar ve eşitsizlik durumlarını anlamaya yönelik kavramsal çerçevesinin eksikliğinden dolayı, piyasayı iktidar alanı ve eşitsiz sonuçlar doğuran doğası yerine, özgürlüğün dağıtıcı olarak bir soyutlama olarak anlamaktadır. İktidar anlayışı ve tahakküm biçimini devlet ile sınırlandırıldığı için piyasanın tahakküm biçimini teorileştirememektedir. Çünkü liberal düşüncede öncelikle maddi sömürü koşullarını anlatan temel terimler bulunmamaktadır (Bowles-Gintis, 1996:50). Liberal söylemde eşitlik siyasal eşitliğe dönüşerek paylaşma ve bölüşüm gibi eşitliğin temel talepleri böylece aşılmaktadır. Oysa Machperson gibi sol demokratlar demokrasinin tanımına eşitlik idealini yerleştirerek eşitliğe siyasal anlamlarını aşan anlamlar yüklemektedir. (İspir, 2008: 150).

3.1.2.3. Temsil ve Liberal Değerler

Doğrudan demokrasinin mekânsal zorluklarını aşmak için temsilcilik sistemi gelişmiştir. Bu açıdan R.Dahl'a katılarak geniş coğrafyada demokrasiyi mümkün hale dönüştüren temsil sistemi olduğunu kabul edebiliriz (Dahl, 1996: 35). Temsil kavramı başlangıçta siyasal düşüncenin konusu olmaktan çok Batı düşüncesinde teolojinin konusu olarak gelişmiştir. Temsil etme anlayışı parlamentolardan daha önce kral ve kilise tarafından tanrıyı temsilen kullanılmıştır. Dolayısıyla temsil

kavramının kökeninde teolojik bir anlayış bulunmaktadır. Bu teolojik anlayış kiliseyi İsa'nın bedeni sayarken monarşi aynı temsil kurumunu sekülerleştirip kralı halkın temsilcisi olarak kabul etmiştir. Temsilin bu teolojik zemini Rousseau'nun temsile karşı olmasında önemli bir rol oynamış olabilmektedir.

Parlamente sistemde temsil halk egemenliği ile özdeş kılınmıştır. Parlamente sistemdeki temsil birinci olarak avukatların yaptığı anlamda başkalarını çıkarlarını korumak ve savunmak anlamına gelebilecek **vekalet** temsili olarak, ikinci olarak da mensup oluşu yapının tipik **karakteristik özelliğini** taşıması ve son olarak da birliği **sembolize** etmesi ve onunla özdeşlik kurması şeklinde düşünülebilir (Holden, 2007: 59).

Temsilin yönetim içine dâhil olmasından dolayı temsilcilerin temsil ettiği kitlenin menfaatlerini mi yoksa kanaatlerini mi temsil ettikleri konusunda önemli bir tartışma bulunmaktadır. Burke ve Mill'in savunduğu aristokratik temsil anlayışında seçilenler kitlelerin menfaatlerini bazen onların kanaatlerine muhalefet ederek temsil ederler (Holden, 2007: 75 ; Schmidt, 2001: 97). Bu liberal temsil anlayışında Mill'in dereceli oy hakkında olduğu gibi, cahil bir halk algısı bulunmaktadır. Çünkü temsilcilerin halkın menfaatinin nerede olduklarını daha iyi bileceğini varsayar. Buna karşıt olarak emredici vekâlet anlayışına dayalı temsil düşüncesinde ise temsilcilerle temsil edilenler arasında bir sembolik özdeşlik kurulmaktadır. Seçilenler sadece bir delege olarak görev yapmaktadırlar. “*Geleneksel teori temsilciler kısmen de özerktirler, radikal demokrasi onları sadece delege olarak görür.*” (Holden, 2007: 76). Radikal demokratik anlayışta seçilmişler kitlenin kanaatlerini temsil eder, kitlenin çıkarını gene onların kanaatleri doğrultusunda oluşacağı düşünülmektedir. Emredici vekalet görüşünü savunanların verdikleri en önemli örnek ‘Paris Komini’dir. Marx’ın kominin temel ilkelerinden birisi olarak seçilenlerin sadece delege olduğu, özerk olmadıkları tamamen kitlenin talepleri doğrultusunda karar aldıkları emredici vekâleti görmektedir (Schmidt, 2001: 107). Temsilin emredici vekâlet şeklinde anlaşılması veya temsilcinin delege olarak görülmesi demokratik anlayışın gelişmesi ile yakından ilgilidir. Burke ve Mill gibi seçkin liberallere karşı

Marxistlerin temsili delege düzeyinde düşünmeleri ve emredici vekâleti demokrasi sürecine dâhil etmeleri halk ve temsil ilişkisini dönüştürdüğü için oldukça önemlidir.

Liberal düşüncede temsil konusunda en önemli katkıyı yapan ‘Temsili Hükümet’ adlı kitabı yazan J.S. Mill’dir. Mill faydacı tipik bir liberal olarak temsil anlayışında liberallerin yönetime, katılıma ve halka ilişkin bakışlarını temsil etmektedir. Temsili yönetim için onüç ilke belirleyen Mill, beşinci ilke olarak meziyetlere göre derecelendirilmiş bir seçme hakkı düşünmüştür. Ona göre oy hakkı zorunlu olarak eşit oy hakkı değildir. Okuma yazma ve hesap yapmasını bilen vergi ödeyen her vatandaşa oy hakkına sahip olmaktadır. Ama her vatandaşın oy sayısı aynı değildir. Oyun sayısı belli niteliklere bağlanmıştır. Bu çoğul oy hakkına göre insanlar niteliklerine göre bir ve birden fazla oy kullanma hakkına sahiptir (Schmidt, 2001: 95-96). Yine de liberal değerlerin uzun bir süre genel oya karşı çıkması ya da onu mülkiyete ya da vergi ödemeye bağlamasına olan direnç temsil yoluyla aşılmaktadır.

Liberal demokrasi anlayışı katılımcı olmaktan çok temsile dayanmaktadır. Temsil, demokrasiyi bir imkân haline dönüştürmesine rağmen ciddi bir şekilde de eleştirilmiştir. Rousseau’nun temsile yönelik eleştirisi de bu kapsam içinde değerlendirilir. Sartori’ya göre Rousseau temsile karşı çıkarak tehlikenin nerde olduğunu fark etmişti. Çünkü krallar da halkı temsil ediyorlardı (Sartori,1993:31). O dönemde temsil cumhuriyeti ve demokratik bir ideali değil, monarşi ve aristokrasi tarafından siyasal alanda egemenliklerine meşruiyet kazandırmak için geliştirmiş bir amacı ifade etmekteydi. Temsilin bu özelliği Duverger gibi siyaset bilimciler tarafından seçimle iş başına gelen yöneticilere ‘seçilmiş krallar’ denilmesine neden olmaktadır. Benzer bir vurguyu farklı bir açıdan Jaferson Virginia Anayasası’nın gücünün yasama meclisinde toplanmasını eleştirirken “*173 (seçilen kişi OK) despot bir kişinin olabileceği kadar acımasız olabilir... Seçilmiş despotizm, uğruna mücadele ettiğimiz yönetimi biçimi değildir.*” (Arblaster, 1999: 65). Ayrıca temsili sistemin “*ayrıcılığın ve tahakkümün temelini oluşturan biçimleri gözlerden saklamaya ve kuvvetlendirmeye hizmet ettiği*” iddia edilmiştir (Bowles-Gintis, 1996: 34). Temsili sistem yoluyla piyasada ki mülkiyete dayalı eşitsizliğin siyasal eşitlik

yoluyla örtüldüğü, halkın iktidarını sağlamlaştırma konusunda yetersiz ve güçsüz olduğu savunulmuştur.

Demokrasinin gelişen kuramları arasında temsili en çok eleştiren ve onu cılız demokrasi olarak yaftalayan katılımcı demokratik kuramlardır. Bu kuramı savunan Barber'e göre **seçme hakkı kullanmak ne yazık ki ondan vazgeçmektir**. Temsili sistem bireylerden onların sorumluluğunu çalmaktadır. Ayrıca temsil özgürlük, eşitlik, toplumsal adalet anlayışı ile bağdaşmaz. Temsil, yönetim biçimini uzmanların işi haline dönüştürmektedir (Barber, 1995: 189-197). Temsile dayalı yönetim siyaseti devlet ile demokrasiyi de seçim hakkı ile özdeşleştirmektedir. Temsile dayalı seçimde seçmenler, parti içi demokrasinin olmaması yüzünden genelde genel başkanın seçtiklerini reddeder veya kabul ederler. Dolayısıyla seçim menüyü belirlemeyi değil, genel başkanın halk hakkındaki standart menü tercihine razı olup olunmadığını göstermektedir. Liberal demokraside bu yüzden siyaset yukarıdan aşağıya doğru kaymakta, seçim ise bunun onaylanmasına dönüşmektedir. Demokrasideki ölçek sorunu da oligarşinin demir yasasının temsil yoluyla işlenmesine neden olmakta, bu açıdan demokrasi ile temsilin kaynağını oluşturan monarşi arasında farklılık önemsizleşmekte, özden daha çok biçimsel bir farklılığa dönüşmektedir.

Demokrasi halkın kralın yerine tahta oturması anlamına gelmemelidir. **Gerçekte demokrasi 'tahtın yokluğu' şeklinde anlaşılmalıdır. Yoksa halk adına değil, halk olarak konuştuğunu iddia eden birileri tahta oturma hakkını kendinde bulabilir.** Temsil sistemi demokrasi tanımını değiştirmekte, Lincoln'ün 'halk tarafından halk için' formülü, liberal demokraside sadece 'halk için' bölümünü korunmaktadır. Halk tarafından kısmı ise yürütmeyi politik imgesinde temsilci kabul etmekte, tahta da 'seçilmiş kralları' oturtmaktadır. Sonuç: Oligarşinin demir yasası.

3.1.3. Demokratik Özne, Özgürlük ve Kapitalizm

Modernliğin en önemli özelliği geleneği öncelikle çözmesi daha sonra ise onu her birini kendi başına 'monad' gibi ele alıp özgürlük ve bireyin özerkliği için yeniden yapılandırmasıdır. Sosyal bilimlerde birey, özgürlük ve özne çerçevesinde

tekrar ele alınarak inşa edilir. Demokratik kültür bireyi özne olarak kurmak yerine onu özne olarak çağırmayı talep eder. Bireyin öznelleşme süreci onu tasarlayan modelden sonra gerçekleşir.

Piyasa oluşturmuş oldukları gerekliliklerle kişinin kendini birey olarak kurmasını zorlar. Bireysellik Beck'in dediği gibi verilmişlikler içinde bir zorlamadır. Ahlaki eylem ya da dilin yarattığı bir kategori olmaktan çok, modern yaşamda var olana kurumların dayattığı bir zorlamadır.

Toplumsal yapının içinde ideolojiler bireyi 'öznelliğe çağırır' (Althusser, 2010: 99) ve öznellik ile ilişkilendirilmiş prosedür ona 'kendini' kazanmasına neden olur. Demokraside kendini kazanma seçim sonuçlarından önce seçim sürecindeki halkın kendisini 'öznelliğe çağırılması' ile gerçekleşir. Demokratik öznellik hem özne konumları (seçim vs) hem öznenin kendisi açısından söylemsel bir karakterdedir. Çünkü liberal düşünce ve çağdaş demokratik anlayış hem halka hem de bireye bir 'öz' atfetmedikleri için birey ve halkın kuruluşu var olan oyun ve gereklilikleri içinde sistemin devamı için söylemsel olarak inşa edilmiş öznelere dönerler. Halkın ve bireyin ne olduklarına dair fikirleri kendileri tarafından ifade edilmek yerine ideolojiler tarafından oluşturulur. *"Althusser'in toplumsal yapı içinde var olan her şeyin üstbelirlenmiş olduğu önermesinin en derin potansiyel anlamı, toplumsalın kendisini simgesel bir düzen olarak oluşturduğu iddiasıdır... Biri özlere diğeri görünüşlere ait iki düzlem yoktur, çünkü simgeselin ikinci ve türetilmiş bir anlamlandırma düzlemi olacağı nihai bir düz anlam saptama olanağı yoktur. Toplum ve toplumsal failer özden yoksundurlar."* (Laclau, Mouffe, 2008: 158). Halk egemenliğinin simgesel ile ampirik düzeyi arasında ilişkiyi sağlayan ve ona egemenlik vasfını veren seçim ve oy verme işlemi sıradan bir sandık başına gitmek anlamına aşarak kurulan demokratik öznenin yaşamasını sağlar. Ahlaki temel toplumsal iyilik ve kamu yararı tarafından seçimi kuşatmıştır. Yönetim ve ona katılma bireyselliği ifade ettiği gibi aynı zamanda şimdi ve geleceğe dönük bir toplumsal iyiliği ve kamu yararını da içinde barındıran simgeye dönüşür.

Demokrasi halkı bir üstbelirlenmişlik (Althusser) kavramı olarak kurup temsil sistemine bir alan açarken aynı zamanda orijininde olmayan bireyciliği de

özgürlük bağlamında tanımına dâhil etmektedir. Demokratik kültürde bireycilik hem Kant'ın anladığı anlamda moral bireycilik olduğu gibi hem de Hayek'te bulunan ontolojik(metodolojik) bireycilik ile sentez haline dönüşmüştür. Moral bireycilikteki özgürlüğün sağlayan bireyin araç yerine amaç olması idealidir. Ontolojik bireycilik ise toplumsal yapının söylemsel bir karakter taşıdığı, reel olanın birey olduğunu savunmaktadır. Liberaller tarafından demokrasi düşüncesine giydirilmeye çalışılan 'ontolojik bireycilik' anlayışı demokrasinin kültürel çeşitliliği sağlayan bir yapı olarak düşünülmesinin sonucu olmaktadır. Çünkü halk yönetimi kavramı bireyi halkın içine dâhil etmekte ama onu bağımsız bir kategori olarak değerlendirmemektedir. Bu durumda birey genel irade içinde erimektedir. Ancak demokrasinin yönetim biçimi olan eski tanımından farklı olarak çeşitli toplumsal birliklerinin ve bireylerin birlikte yaşamasının koşulu olarak tanımlanması bireyi öne çıkarmıştır. Buna karşılık olarak C. Schmit'in demokrasi için savunduğu 'türdeş halk' düşüncesi önemini kaybetmiştir. Birlik düşüncesi demokraside yerine, farklılık ve çeşitlilik düşüncesine terk ederken, birey halk egemenliğindeki belirsiz kitle tanımından değerın kaynağı olarak yeni bir tanım kazanmıştır. Bu aynı zamanda halk egemenliğinin otoriter yapılarda da meşruiyet vermesine tepki olarak bireyi ve onun haklarını öncelemiştir. Ancak özgürlüğün korunması adına halkın yerini bireyin alınması demokraside toplumsal iyi kavramını buharlaştırmıştır. Buna karşılık olarak bireyciliğin yönlendirdiği demokrasi tanımını eski tanımla (halk egemenliği ve birlik düşüncesi) uyumlu hale getirmeye dönük entelektüel çabalar da bulunmaktadır. Touraine'nin demokrasi tanımında çeşitliliği ve özgürlüğü bulundurması ile birlikte birlik ve bütünleşmeyi de içermesi buna örnektir. *“Demokratik ekin birlik ve çeşitliliğin, özgürlük ve bütünleşmenin uyuşma çabası olarak tanımlanır. Demokrasinin kişisel özgürlükle toplumsal bütünleşme arasında ya da modern toplumlarda özneyle us arasında bir uyuşma arayışı olduğu düşüncesini savundum...Çıkarcılıkla tanımlanan bir bireysellik, topluluklara yönelik tanım da dinsel, milletsel türdeşlik adına yok edilebilir... Bireycilik demokrasinin kurulması için yeterli bir ilke değildir... Çıkarları doğrultusunda yönlenenler, içinde yaşadığı demokratik toplumu her zaman savunamazlar.”* (Touraine, 2002: 29-31).

Özgürlüğün negatif özellikleri öne çıktığı sürece kapitalist ekonomi ile özgürlük arasında uzlaşının olması doğaldır. Çünkü piyasanın kendisine dokunulmadığı zaman çoğulculuğu üreteceği varsayılır. Liberal düşünce piyasa ile devlet arasında kurduğu zıtlığı özgürlük/otorite şeklinde okumaktadır. Piyasanın özgürlük ile eşitlenmesi ve tahakküm biçimleri ile ilgili analizlerin devlet ile sınırlandırılması liberal iktidar tanımının ciddi bir problemidir. Çünkü liberal düşünce iktidarı devletle özdeşleştirip iktidarı hayatın geri kalandan çıkarmıştır. Bu sav mübadelenin serbestiliği üzerine kurulmuş piyasanın siyasal alanının da temelini oluşturduğuna dair ekonomist anlayışa dayanmaktadır. Hem Marxizm’de hem de liberal düşüncede toplumsalın değişimi ekonomi ile izah edilirken aynı zamanda bireyin ekonomik bir kategori olarak değerlendirilmesi ekonomiye hiyerarşik bir koordinatör görevini vermektedir.

Eşitliğin siyasal eşitlik olarak tanımlanması liberal ekonominin sonuçlarını tartışma dışı bırakırken kamusal ve özel alan ayrımı ise ekonomi faaliyetinin halk egemenliğinin yasama yetkisi içerisinden çıkarılmasına neden olmuştur. Liberal teori halk egemenliğini etkileyen baskı ve çıkar gruplarını sivil toplum örgütü içine yerleştirerek durumu meşrulaştırmıştır. Belki Bowles-Gintis’in dediği gibi *‘Liberalizmin kusuru insan özgürlüğünün abartmasında değil, tahakkümün köklerini saptayamamasında ve önemli ölçüde kökten bireysel özerklik anlayışını demokratik yetkinleştirmenin temelini oluşturabilecek bir cemaat anlayışının zararına olacak şekilde öne çıkarmasında yatar.’* (Bowles-Gintis, 1996: 273).

Sonuç olarak piyasa anlayışına dayanan liberal bireycilik ile demokrasinin halk egemenliği kavramında içkin bulunan topluluk düşüncesi çelişmektedir. Liberal düşünce devleti özgürlüğe tehdit olarak görmelerine rağmen demokratik özne ve seçime dayalı katılım hakkı ile bireyi devlete ortak etmek istemektedir. Liberal düşüncede siyasalın sınırlandırılmasına karşılık demokraside new deal ve refah devleti uygulamalarında olduğu gibi refah merkezi bir öneme sahiptir. Refah aynı zamanda demokratik hükümetler için iktidarların başarılı olup olmadığı konusunda bir ölçüt oluştururken, liberal düşünce ise devletin görevinin refah artırma olması durumunda hem piyasanın işlevinin bozulacağı hem de hakların ihlal edileceğini

vurgular. Demokrasiyi savunanlar ise “ *Özgürlüğün kahvaltı ile başladığını savunmuşlar ve kişi aç ise ekmeği ‘Özgürlük’ diye haykırabilir.*”(Sartori, 1993: 391) olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle demokratlar demokratik devleti egemenliğin bir aracı olarak görmekte ona sadece özgürlüğü değil, eşitlik ve refah artıcı görevler de yüklemektedir. Demokraside halkın ‘özneye çağrıldığı’ sandıkta refah merkezi bir yerini korurken, piyasa ve onun çevresinde oluşan liberal değerler ise devlet ile ekonomik arasında kalın çizgiler çekerek aynı zamanda refah ve işsizlik gibi toplumsal sorunları devletin görev alanının dışına çıkarmak istemektedir.

Temel sorun ekmeksiz özgürlüğün olup olmadığı konusunda düğümlenmektedir. Liberaller ekmeğin özgürlük ile ilişkisinin olmadığını söylemekle beraber yine de piyasanın refah artıma yanına vurgu yapmaktadırlar. Sorun demokratik yönetimlere refahı artıma konusunda görev verilmediği durumlarda ekmeği olmayanın negatif özgürlük ile doyup doymaması konusunda düğümlenmektedir.

3.1.DEMOKRASİ , ÇOĞULCULUK ve PİYASA

Piyasa oluşturmuş olduğu gerekliliklerle kişinin kendini birey olarak kurmasını zorlar. Beck’in dediği gibi özgürlük verilmişlikler içinde bir zorlamadır. Özgürlük ahlaki eylem ya da dilin yarattığı bir kategori olmaktan çok, modern yaşamda bireylere kurumların dayattığı bir zorlamadır (Beck, 2005: 151). Piyasa işleyiş biçimi ve doğurduğu hayat tarzı ile insanları bireyciliğe zorlar. Bireycilik modern düşüncede çoğulculuğun önemli bir kaynağı olarak görülür. Piyasanın siyasal iktidarın merkezileşmesini ortadan kaldırdığı ve onun yetkilerini kısıtladığı için çoğulculuğun piyasanın sonucu olduğu savunulmaktadır.

Antik demokrasi ile modern demokrasi arasında temel farkın ölçek sorunu değil, çoğulculuk olduğu kabul edilir. Polis’in kendisi ve amaçları türdeş bir yurttaş tanımına dayanırken, modern demokrasiler toplumsal iyi kavramı, özgürlük ve adalet gibi ahlaksal ilkelere başvurularak tanımlanmaktadır.

Bireyin ‘*Kuşkusuz her şeyden önce, bireyin ‘iyi toplum’ anlayışlarını demokratik bir dizgenin tanımından ayırmak gerekir.*’ (Touraine, 2002: 22). Çoğulculuk bireysel düzlemde özerklik, toplumsal düzeyde ise grup ve etnik yapılarla müdahale etmemeyi gerektirmektedir. Hoşgörü liberal gelenekte Locke’un ‘Hoşgörü Üstüne Mektuplar’ adlı eserinde olduğu gibi çoğulculuğun bir koşulu olarak görülmektedir. ‘‘Çoğulculuk ile ‘kesinlik işaretlerin yok oluşu’ denilen iyi yaşama ilişkin özlü fikrin sonu olarak da düşünülmektedir.’’ (Mouffe, 2009: 31).

Çoğulculuğun bu savunusuna karşı olarak Schmitt ise çoğulculuğu devlet içinde düşünmektedir. ‘‘Her gerçek demokrasi yalnızca eşitlere eşit muamele değil, mantığın kaçınılmaz sonucu olarak eşit olmayanlara eşitsiz muamele ilkesi üzerine kuruludur. O halde ilkin türdeşlik, ikinci olarak heterojen olanın elenmesi veya imha edilmesi demokrasi kavramında içkindir.’’ (Schmitt, 2010: 25). Demokrasinin farklı olanın elimine edilmesine dayalı bu yorumu, halk egemenliğine dayalı demokrasi anlayışı, halkı birlik kavramı ile özdeşleştirdiği için farklılığı düşman olarak (kurucu dışsallık-Derrida) kurmaktadır. C.Schmitt demokratik bir toplumun birlik ve eksiksiz bir uyumun gerçekleştiği bir alan olarak görmesine karşılık, modernliğin yeni evresine kesin işaretlerin yok olduğu (Lefort), sorgusuz sualsiz, karar vermezlik, hesaplanmazlık (Beck) egemen olduğu bir toplumlu bütünleşik olarak düşünmek mümkün olmamaktadır. Hatta farklılıklar üzerine kurulu (Mouffe) demokrasi, demokrasinin asli tanımı için zemin oluşturur. ‘‘Çünkü her nesne bizzatihi kendi var oluşuna kendinden başka bir şeyi de kaydeder ve sonuçta her şey farklılık olarak kurulur, dolayısıyla nesnenin var oluşu saf ‘varlık’ ya da nesnellik olarak tasavvur edilmez.’’ (Mouffe, 2009: 33). Bu durumda ‘kurucu dışsallık yoluyla’ çoğulculuk modern demokrasilerin kurucu unsuru haline dönüşür.

Çoğulculuğun bütün olumlu anlamlarına rağmen, kapitalist ekonomide çoğulculuk serbest rekabet ve tüketicinin özgür tercihi ile ilişkilendirilir. Piyasa da çoğulculuk düşüncesi marka hiyerarşisi içinde sağlanırken, tüketim alışkanlığı ise kimliksel bir farka indirgenmeye çalışılır. Fakat yeni evrede sanayi döneminden kalma bireysel tüketim ile gelir arasındaki ilişki azalmakta, herkesin tükettiği şey birbirine benzemektedir. Bu durum sınıf olgusunu zayıflatırken, gelire bağlı uzun

vadede toplumsal ilişkiler yerine etnik, spor, yaşam tarzları farklılıklarına bağlı bir çoğullaşma sağlamaktadır.

SONUÇ

Liberal değerlerle demokrasi arasındaki ilişki birbirini destekleyen ve dışlayan bir dizi olgulardan ve düşünsel farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır. Hukuk devleti ve insan hakları gibi bazı değerler demokrasi ile liberal değerleri yakınlaştırmaktadır. Ancak eşitlik ve özgürlük gibi etik politik değerler iki düşünce arasında sorunlar oluşturmaktadırlar.

Liberal değerler ile demokrasi arasında var olduğu iddia edilen ilişkinin temelinde modern yaşam tarzının iki düşünceyi de içermesi yatmaktadır. Modernlik kendini siyasal olarak demokrasi ile ekonomik olarak da üretken kapitalist ekonomi ile kurmaktadır.

1. Kapitalizm ile demokrasi arasında var olduğu iddia edilen ilişkinin mekanı Avrupa'dır. Dolayısıyla tartışma Avrupa tarihinde bu iki geleneğin ilişkisine dönüşmektedir. Genelde iki düşünce arasında ilişki irdelenirken Avrupa'daki sonuçların bütün dünyayı kapsayacağına dair batı merkezli bir anlayış oluşmaktadır.
2. 19.yy. boyunca İngiltere laissez faire politikasını emperyal amaçlar için savunmuştur. Bu dönemde oy kullanmak cinsiyete ve mülkiyete bağlandığından genel oy hakkında söz edilemez. Genel oy hakkının Avrupa'da kabul edilmemesi II. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Dolayısıyla R.Dahl bu dönemdeki yönetimlere erkek poliarşisi demektedir. Bu açıdan kapitalizm ile demokrasi arasında kurulan ilişki tarihsel temellerden yoksundur.
3. 1873 ve 1929 Ekonomi Buhranı dönemlerinde, kapitalist ekonomik yapıyı sürdürmenin toplumsal sorunları ortadan kaldırmayacağı kabul edilmiştir. 1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonrası Amerika'da Yeni Anlaşma (New Deal), Avrupa'da ise Keynesyen ekonomik politikalar uygulanmıştır. Dolayısıyla laissez faire dayalı serbest piyasalar kriz dönemlerinde toplumsal sorunların artmasına neden olmaktadır.
4. 1929 Ekonomik Buhranı'nda sonra ülkemiz kapitalist bir ekonomi olmamasına rağmen devletçilik politikalarına yönelmiştir. 1929 Ekonomik Buhranı'ndan

sonra Amerika ve Avrupa’da uygulanan refah devleti ve sosyal demokrat politikalar serbest piyasa ile birlikte uygulanmıştır. Keynesyen ve refah devleti politikaları serbest piyasanın aksayan yanlarını sosyal açıdan tamire yönelmiştir. Ülkemizde uygulanan devletçilik politikası ise devlet tekelliliğine neden olmuştur. Otoriter yönetimlerde kabul edilen devletçilik politikası sadece ekonomik amaçlı değil, aynı zamanda halkı resmi ideolojiye entegre etme şeklinde sosyal politik amaçları da içermektedir. Bu açıdan resmi ideolojilerin olduğu ülkelerde devletçilik politikasının takip edilmesi rastlantı değildir.

5. 1873 ve 1929 Ekonomik Krizler’in de genel oy hakkının sadece erkekleri kapsayacak şekilde genişletildiği Avrupa ülkelerinde devletler laissez faire politikalarından toplumsal amaçlar içermediği için vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Çünkü demokratik yönetimlerde toplumsal amaç içermeyen politikaların karşısında seçim sandıkları durmaktadır.
6. Serbest piyasaların yaygınlaşması ile devletin küçüleceğini iddia eden liberal düşünürlerin aksine 19.yy’da serbest piyasaların oluşması devleti küçültmek yerine onu daha da büyötmüştür. Çünkü serbest piyasalar 19.yy’da İngiltere gibi güçlü bir devlet tarafından yaratılmaya çalışılmıştır.
7. Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra dünya’da üretim tarzı olarak sadece liberal ekonominin benimsenmesinin nedeni, üretimi artırmanın ve özgürlüğü korumanın tek biçimi olarak kapitalizmin kabul edilmesidir. Kapitalizm üretim artışını sağlamış olmasına rağmen onun negatif özgürlük ısrarı bireylere istedikleri özgürlükleri vermekten uzaktır.
8. Ülkemizde 24 Ocak Kararları ile birlikte serbest piyasa ekonomisi benimsenmiştir. Bu tarihten sonra serbest piyasaya dayalı ekonominin üretkenliği ülkemizde orta sınıfın oluşmasına neden olmuştur. Ekonomik kalkınmayı amaçlayan ülkelerde askeri vesayet ve bürokratik devletin aşınması doğal bir süreçtir. Çünkü kalkınma ve gelişme gibi amaçlar savunma harcamalarına, askeri vesayet ve bürokratik devlete karşı negatif bir tutum oluşturmaktadır. Serbest piyasalar ‘açık toplumun’ oluşmasında önemli katkı sağlamaktadır. Bu açıdan kapalı ülkeler ekonomide devletçi, düşüncede ise

resmi ideoloji öğretisi yanlısıdır. Doğal olarak resmi ideoloji üretken olmadığı için siyasal ve ekonomik yapıyı da dünyaya açmaya gayret göstermemektedir.

9. Ampirik olarak demokrasinin olduğu her yerde serbest piyasaların olduğu gözükmeyle birlikte demokrasinin olmadığı bazı ülkelerde ise kapitalizmin olduğu bulgulanmıştır. Bu serbest piyasaların demokrasi için yeter bir şart değil ama gerekli bir koşul olduğunu göstermektedir. Demokrasi ile kapitalizm arasındaki bu ilişki asimetrik bir ilişki olarak ifade edilmektedir.
10. Küreselleşme ile liberal değerler arasındaki yakınlık, liberal değerlerin kapitalizm üzerinden bütün dünyaya yayılmasını ifade eder. Küreselleşmenin demokrasiyi zorunlu kıldığını söylemek yerine farklılıkların direnişini tetiklediği söylenebilir. Küreselleşen dünya ile birlikte kitle iletişim araçlarının iktidarı merkezsizleştirilmesi toplumları yönetmeyi imkansız kılmıştır. Bu açıdan kapitalizmin üretmiş olduğu teknoloji Arap Baharı'nda olduğu gibi otoriter yapıları sarsmaktadır.
11. Demokrasinin kapitalizm ile değil, daha çok üretimin artışı ile ilişkilendirilmesi daha önemlidir. Üretim artışına bağlı olarak gelirlerin artması toplumsal gerilimleri azaltıcı rol oynamakta bu da demokrasi için toplumsal temeller hazırlamaktadır. Ayrıca refah düzeyi vatandaşların politik değerlerine ve tutumlarına şekil vermektedir. Refah artışı daha büyük kaynakların sosyal gruplar içinde dağıtılmasına imkan vermektedir. Ekonomik gelişme toplumdaki eğitim düzeyini artırmaktadır. Temel varsayımımız, demokrasinin sanayileşmenin nedeni olarak değil, sanayileşmenin doğurduğu bir dizi toplumsal ve ekonomik değişimin sonucu olarak olanaklı hale geldiğidir.
12. Demokrasinin direk ekonomik yapı ile ilişkisinden daha da önemlisi ekonomik yapının üreteceği orta sınıfın demokrasi ile ilişkisidir. Demokrasi için orta sınıfın varlığı toplumsal bir temel sağlamaktadır. Liberal düşüncenin iddia ettiği gibi piyasa ile özgürlük yerine; orta sınıf ve özgürlük ilişkisi devletin sınırlandırılmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü siyasal açıdan demokrasinin en fazla savunucusu radikal fikirlere kapalı olan orta sınıftır. 24 Ocak kararları ile birlikte üretimin artması ve orta sınıfın oluşması ülkemizdeki demokratikleşme iradesinin arkasındaki güçtür. 24 Ocak Kararları ile birlikte ülkemizde sağ ve sola dayalı çatışma alanların azaldığı, yeni

ekonomik yapıya uygun olarak toplumsal aktörlerin oluştuğu gözlenmektedir. Bu açıdan ekonomik gelişme toplumsal değişimi tetikleyerek çoğulcu bir siyasal yapının oluşmasına katkı sağlamaktadır.

13. Öncelikle liberal düşünce **iktidarın kaynağı ile iktidarın kendisi arasında bir ayırım** yapmamıştır. Halk egemenliği iktidarın kaynağı olmakla beraber iktidarın kendisi değildir. Yaşamda siyasal alanın dışında birden fazla iktidar alanı bulunmaktadır. Bu açıdan liberal düşünce siyasal iktidardan korunmak için anayasacılık düşüncesini geliştirirken piyasada oluşan iktidara karşılık bireyi koruyacak herhangi bir mekanizma üzerinde durmamıştır. İlaveten liberal düşünce piyasayı iktidar alanı ve eşitsiz sonuçlar doğuran doğası yerine, özgürlüğün dağıtıcı olarak bir soyutlama olarak anlamaktadır. Liberal düşünce iktidar anlayışı ve tahakküm ilişkisini devlet ile sınırlandığı için piyasanın tahakküm oluşturan biçimini teorileştirememektedir.
14. Demokraside halk egemenliği ile liberal anayasacılık arasında uyumsuzluk olacağı iddia edilmişti. Aksine demokrasinin temel unsuru olan halk egemenliği ile liberal anayasacılık düşüncesi arasında tamamlayıcılık özelliği bulunmaktadır.
15. Demokratik devletin toplumsal refahı artırma ve eşitliği sağlama gibi sosyal politikaları bulunmaktadır. Oysa liberal sınırlı devlet ise sosyal politikaları özgürlüğe ve mülkiyete yönelik bir hak ihlali olarak görmektedir. Sosyal politikalar konusunda ‘sınırlı devlet’ ile demokratik devlet arasında kapatılmaz uçurumlar vardır. Bu açıdan liberal düşünce, gelir dağılımı, fırsat eşitliği gibi haklar ile özgürlük arasındaki çatışmalarını çözememiştir.
16. Benzer biçimde liberal düşüncenin piyasaya dayalı negatif adalet anlayışı ve piyasanın özel alan olarak kabul edilmesi ile demokrasinin halk egemenliği arasında ciddi gerilimler oluşmaktadır. Liberal düşünce halkın egemenliğini ekonomik alanda sınırlamak istemektedir.
17. Demokrasi ve kapitalist ekonomi arasındaki ilişkiye dönük tartışma, özgürlük ve eşitlik kavramları üzerinden yapılmaktadır. Eşitlik demokrasinin temel bir vasfı olarak algılandığı için Tocqueville gibi liberal düşünürler 19.yy’da demokrasi ile özgürlük arasında bir gerilimden bahsetmektedirler. Çünkü onlara göre demokratik değerler eşitlikte özgürlüğü talep etmektedirler. Son

dönem demokrasi tartışmalarında Habermas örneğinde olduğu gibi halk egemenliği (eşitlik) ile insan hakları (özgürlük) arasında gerilim olmadığı savunulmaktadır. Böylece özellikle liberal demokrasi anlayışına eşitlik ve özgürlük tanımı gerilimsiz yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bütün bu çabada kapitalizmin ürettiği piyasaya dayalı eşitsizliğin hem piyasanın toplam refahı artırmadaki gücü hem de siyasal eşitlik(genel oy hakkı) ile giderileceği varsayılmaktadır.

18. Demokrasinin halk egemenliği olarak anlaşılması ve özgürlüğün otonom fikri ile algılanması halkları bağımsızlaştırmaktadır. Bu durumda halk egemenliği kolay bir şekilde bağımsızlık anlayışına dönmektedir. Halk egemenliğinin dışa karşı kazandığı bu anlam C. Schmitt düşüncelerinde olduğu gibi içerde türdeş toplum oluşturma amacına da hizmet edebilmektedir. Ülkemizde ise halk egemenliği dışa karşı bağımsızlık anlamında kullanıldığı için resmi ideolojinin otoriter yapısını gizlemeye çalışmıştır.
19. Eğitim, ekonomi, coğrafya ve din gibi hiçbir faktör tek başına demokrasinin gelişmesini açıklamaya yeterli değildir.
20. Aynı şekilde hiçbir faktör tek başına demokrasinin gelişmesi için zorunlu değildir.
21. Her ülkedeki demokratikleşme bir sebepler bileşimi ile beraber ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu açıdan demokrasiyi sadece piyasa ekonomisi ile ilişkilendirmek sosyal hadiselerin tek boyutlu olduğunu varsayan bir ekonomist anlayışı kabul etmek demektir.
22. Siyasetin kamusal özelliğinin aşıldığı ve toplumsal merkeze taşındığı bir süreci yaşamaktayız. Bu süreçte demokrasi yönetsel süreçten daha çok birlikte yaşamayı sağlayan toplumsal bir anlayışa dönüşmektedir. Demokrasinin yeni anlayışları açısından kamu ve özel ayrımı anlamını yitirmektedir. Liberal gelenekte siyasal olan devletle ilgili olandır; sivil olan ise özel yaşam ile ilgili olandır. Oysa bu sanayi topluma dayalı bir ayrımdır. Özel ve ekonomik alan sonuçları itibariyle siyasalın içine dâhil edilmelidir. Beden siyaseti, ekonomik riskler, üretimin olumsuz dışsallıkları gibi konular klasik kamu ve özel alan ayrımını belirsizleştirmiştir.

23. Liberal düşünce tek bir yaşam biçimi kabul etmektedir. Bu yaşam biçiminin olabileceği yer olarak kapitalizmi görmektedir. Demokrasi ise bu yaşam biçiminin siyasal rasyonalitesi olarak görülmektedir. Her iki yapı da modernliğin taşıyıcı olarak görev görmelerine karşılık aralarında gelir dağılımı, toplumsal refah ve özgürlük gibi konularda anlaşmazlıklar devam etmektedir.
24. *“Özgürlük kahvaltı ile başladığı söylenmiştir ve kişi aç ise ekmeği ‘Özgürlük’ diye haykırabilir. Hayek gibi piyasanın ürettiği sonuçların iyi ve kötü olarak değerlendirilmeyeceğini savunan düşünürler için özgürlük negatif bir nitelik taşıırken, yoksul bir insan için ise ekmek anlamına gelebilmektedir. Bu açıdan kapitalizm ile demokrasinin sosyal politikaları farklıdır. Sosyal demokrasinin neo-liberal politikalarla anlamını kaybettiği bu dönemde sosyal liberalizmin mümkün olduğunu düşünmek ekmeği özgürlük olarak çağıran insanlar için kaçınılmaz bir seçenek olarak durmaktadır.*
25. Demokrasi ile liberalizm arasındaki temel ayrım, liberalizm bireye demokrasinin de topluma dayanmasında gözlenmektedir. Liberal düşünce devlet iktidarını sınırlamak istemekte demokratik düşünce ise halkı devlet iktidarına ortak etmek amacını gütmektedirler. Ayrıca liberallerde siyasal kaygı, demokrasilerde ise refah kaygısı ağırlıklıdır. Liberallerin ilgisi devletin biçimi iken, demokraside ise devletten kaynaklanan normların içeriğidir (Sartori, 1993: 416-417).
26. Siyasal anlamada liberalizm ile demokrasi arasında önemli bir fark yoktur. Politik liberalizmin değerleri ile demokrasinin değerleri örtüşmektedir.
27. Demokrasinin normatif anlamı kapitalizmin üretim sürecine bağlanmıştır. Demokrasinin alacağı biçim ve ne olacağı ile ilgili temel yanıt, kapitalizmin teknolojik olarak dünyayı yeniden dizayn etmesine bağlı olarak değişecektir. Yani bir biçimde demokrasinin geleceği kapitalizmin üretkenliğine bağlı olmaktadır.
28. Bağımlılık ve dünya ekonomik sistemleri gibi düşünce biçimleri, uluslararası sistemin oluşmasını incelerken aynı zamanda gerilik ve ilerleme gibi kategorilerin sadece içsel yapılardan değil, eş ölçüde dışsal yapıdan da kaynaklandığını analiz etmeye çalışmaktadır. Böylece demokrasi için içerdeki

koşulları yerine getirmenin yeterli olmadığı, aynı zamanda demokrasi ile birlikte açığa çıkacak halk iradesinin dünya düzenine uyumunun da gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Askeri cuntalar ve otoriter yönetimlerle yönetilen ‘geri kalmış ülkelerin’ niçin demokratik yönetimlere sahip olmadığı sorusunun zengin ve hegemonik ülkelere de sorulması gerekmektedir. Dünyanın zengin ülkelerine yapısal olarak bağlı olan bu ülkelerin demokratikleşmesi ile dünya düzeninin alacağı yeni halden kimin kazançlı çıkmayacağı sorusunun cevabı içsel koşullara odaklanmış demokratik cevaplardan daha önemlidir. Demokrasinin koşullarını ifade eden söylemin içine reel politik bir dünya düzeni yerleşmediği sürece (harici etken) piyasa ile demokrasi arasındaki ilişki ancak akademik bir ilginin konusu olabilmektedir.

29. Yaşadığımız bu çağda Batı kendi tecrübesini evrensel ve rasyonalite şeklinde dünyaya duyurmakla kalmadı, aynı zamanda umutsuzluğunu da dünyaya egemen kıldı. Artık politikada dünyanın değişmesine yönelik teknolojik yenilikten başka bir ütopya kalmadı. Bunun adı kimilerince liberal demokrasidir, ama doğrusu umutsuzluğun evrenselleşmesidir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Sururi (2000), **Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi**, Ankara: Liberte Yay.
- Althusser, Louis (2010), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları** (çev.A. Tümertekin) İstanbul:İthaki Yayınları, 4.Basım.
- Arblaster, Anthony (1999), **Demokrasi**, (çev. N. Yılmaz) Ankara: Doruk Yayınları, Birinci Baskı.
- Aristo (2010), **Politika** (çev. E. Uyar), İstanbul: Dergah Yayınları, 2. Baskı.
- Arrighi, Giovanni (2000), **Uzun Yirminci Yüzyıl** (çev.R. Boztemur), Ankara: İmge Yayınları.
- Barber, Benjamin (1995), **Güçlü Demokrasi** (çev. M. Beşikçi) İstanbul: Ayrıntı Yay. Birinci Basım.
- Barry, Norman (1997), **Komünizm Sonrası Dönemde Klasik Liberalizm**, (çev. M. Erdoğan), Ankara: LDT Yayınları, 1. Baskı.
- Barry, Norman (1989), **Yeni Sağ**, (çev. C. Aykan), Ankara: Tisimat.
- Barry, Norman (2000), **Birey, Cemaat, Piyasa**, (çev.A. M. Aktaş), Ankara:Liberte Yayınları.
- Barry, Norman (2003), **Modern Siyaset Teorisi** (çev. M. Erdoğan; Y.Şahin), Liberte Yayınları, Ankara.
- Beaud, Michel (2003), **Kapitalizm Tarihi** (çev. F.Başkaya), Ankara: Dost Kitabevi.
- Beck, Ulrich (2005), **Siyasallığın İcadı**, İstanbul (çev. N. Ülner), İletişim Yayınları. 2. Baskı.
- Berktaş, Fatmagül (2008), **Liberalizm**, H.B. Örs (der.) (2008), Modern Siyasal İdeolojiler, İstanbul: İst. Bilgi Üniv. Yayın. 1. Baskı, s. 47-106.

- Bowles, Samuel ; Herbert, Gintis (1996), **Demokrasi ve Kapitalizm**(çev. O.Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Braudel, Fernand (1991), **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm** (çev.M. Özel), İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Canfora, Luciano (2010), **Avrupa’da Demokrasi** (çev.N. Domaniç; N.Avhan), İstanbul: Literatür Yayıncılık, 1. Baskı.
- Dahl, Robert A. (1996), **Demokrasi ve Eleştirileri** (çev.L. Köker), Ankara :Yetkin Bas.Ev.
- Dahl, Robert A. (2010), **Demokrasi Üzerine** (çev.B. Kadioğlu), Ankara: Phoenix, 2.Baskı.
- Ercan, Fuat (2001), **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, Ankara :Bağlam Yayıncılık.
- Erdoğan, Mustafa (2004), **Anayasal Demokrasi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erişirgil, Mehmet Emin (1997), **Kant ve Felsefesi**, İstanbul:İnsan Yayınları.
- Friedman, Milton (2008), **Kapitalizm ve Özgürlük** (çev.D. Erberk; N. Himmetoğlu), İstanbul: Plato Film Prod. 1.Baskı.
- Fukuyma, Francis (1994), **Tarihin Sonu ve Son İnsan** (çev.Z. Dicleli), İstanbul: Simavi Yayınları.
- Fülberth, Georg (2010), **Kapitalizmin Kısa Tarihi** (çev.S. Usta), İstanbul: Yordam Kitap, 1. Basım.
- Gray, John (2003), **Liberalizmin İki Yüzü** (çev.K. Değirmenci),Ankara :Dost Kitabevi, 1.Baskı.
- Gray, John (1999),**Sahte Şafak** (çev.G.Ç. Güven), İstanbul: Om Yayınevi, 1. Baskı.

Gréau, Jean-Luc (2007), **Kapitalizmin Geleceği** (çev. I.Ergüden), Ankara: Dost

Kitabevi, 1.Baskı.

Handel, Robin (2006), **İktisadi Adalet ve Demokrasi** (çev.Y.Alogan), İstanbul:

Ayrıntı Yayınları, 1.Baskı.

Hayek, F.A. (1999), **Kölelik Yolu** (çev.T.Feyzioğlu, Y. Arsan), Ankara : Liberte

Yayınları, İkinci Baskı.

Hayek, F.A (1995), **Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlükler** (cev. M. Erdoğan),

İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Hobbes, Thomas (2010), **Leviathan** (çev.S. Mih), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,

İstanbul, 8.Baskı.

Hobswbawn, Eric (2008a), **Kısa 20.Yüzyıl** (çev.Y.Alogan), İstanbul :Everest Yay.

4. Baskı.

Hobswbawn, Eric (2008b), **Sanayi ve İmparatorluk**,(çev.A. Ersoy), Ankara: Dost

Kitabevi, 4. Baskı.

Hobswbawn, Eric (2003), **Devrim Çağı** (çev.B.S. Şener), Ankara: Dost Kitabevi,

3. Baskı.

Holden, Barry (2007), **Liberal Demokrasiyi Anlamak** (çev. H. Bal), Ankara:

Liberte Yayınları.

Humboldt von Wilhelm (2004), **Devlet Faaliyetinin Sınırları** (çev.B.

Seçilmişoğlu), Ankara: Liberte Yayınları.

Huntington, Samuel P. (2007), **Üçüncü Dalga 20.Yüzyıl Sonlarında**

Demokratikleşme , (çev. E.Özbudun), Ankara: Kıta Yayınları.

Hünler, S.Z. (1997), **Rawls ve MacIntyre İki Adalet Arasında**, Ankara: Vadi Yay.

İspir, Naci (2008), **Liberal Demokrasi Eleştirileri**, İstanbul: Arı Sanat Yayınları.

- Lenin, A. (1979), Emperyalizm (çev. C.Süreyya), İstanbul: Sol Yayınları, 7. Baskı.
- Kant, İmmanuel (1960), **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme** (çev.Y.Abadan; S.L. Meray), Ankara: Ankara Ün.Siy. Bil.Fak.Yayın.
- Kim, Won Kyung (1994), **Marx, Schumpeter ve Doğu Asya Deneyimi**, (çev. E.Özbudun, L.Köker), Larry Diamond-Marc F. Plattner(der)Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler , Ankara :Türk Demokrasi Vakfı, 1.Baskı s.16-37.
- Köker, Levent (2008), **Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye**, Dipnot Yay. Ankara
- Laclau Ernesto ; Chantal Mouffe, (2001) **Hegemanoya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru** (çev.A. Kardam),İstanbul: İletişim Yay. 1. Baskı.
- Laclau, Ernesto (1998), **İdeoloji ve Politika** (çev. H. Sarıca), Belge Yayınları, İstanbul.
- Locke, John (2004), **Hükümet Üzerine İki İnceleme** (çev. F. Bakırcı), İstanbul: Ebabil Yayıncılık.
- Marx, Karl (2008), **Komünist Manifesto** (çev. H. İlhan), Ankara: Alter Yayınları.
- Mouffe, Chantal (2009), **Demokratik Paradoks**, (çev. A.C.Aşkın), Ankara: Epos Yayınları, Birinci Baskı.
- Mouffe, Chantal (2010), **Siyasal Üstüne**,(çev.M. Ratip), İstanbul:İletişim Yayınları, 1.Baskı.
- Öden, Merih (2003), **Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi**, Ankara:Yetkin Yayınları.
- Özlem, Doğan (1990), **Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji**, İstanbul: Ara Yayıncılık.

- Platon (2008), **Devlet**, (çev. S. Eyüpoğlu; M. A. Cimcoz) İstanbul Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polanyi, Karl (2006), **Büyük Dönüşüm** (çev.A. Buğra), İstanbul: İletişim Yayınları, 5.Baskı.
- Proudhon, (1998), **Mülkiyet Nedir?** (çev.V.G. Üretürk): İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Przeworski, Adam (1994), **Neo-Liberal Yanılgı** (çev. E.Özbudun, L.Köker) Larry Diamond-Marc F. Plattner(der)Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler İçinde, Ankara :TürkDemok.Vakfı, 1.Baskı s.56-77.
- Rawls, John (2007), **Siyasal Liberalizm** (çev.M.F. Bilgin), İstanbul: İstanbul Bilgi Ün. Yay. 1. Baskı.
- Rousseau, J.J. (2009), **Toplum Sözleşmesi** (çev.V. Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 4.Baskı.
- Sabine, George (2000), Dördüncü Basım, **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, (çev. Ö. Ozankaya), İstanbul: Cem Yayınevi, 4.Baskı.
- Sartori, Giovanni (1993), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**,(çev. T. Karamustafaoğlu; M. Turhan), Ankara :Yetkin Bas.Ev.
- Sartori, Giovanni (1980), **Demokrasi Kuramı** (çev.D. Baykal), Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği.
- Sarıtaş, İbrahim (2006), **Sosyal Demokrasi**, Ankara: Orion Yayınları.
- Schmitt, Carl (2010), **Parlamentar Demokrasinin Krizi** (çev. A.E. Zeybekoğlu), Ankara: Dost Kitabevi, 2.Baskı.
- Schmidt, G. Manfred (2001), **Demokrasi Kuramlarına Giriş**,(çev.M.E.Köktaş), Ankara: Vadi Yayınları.

- Schumpeter, Joseph A. (2009), **Kapitalizm Sosyalizm ve Demokrasi** (çev.H. İlhan), Ankara: Alter Yay. 2. Baskı.
- Smith, Adam (2010), **Milletlerin Zenginliği** (çev.H. Derin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı.
- Sombart, Werner (2008), **Burjuva**, (çev. O.Adanır), İstanbul :Doğu Batı Yayınları 1.Baskı.
- Touraine, Alain (2002), **Demokrasi Nedir?** (çev.O.Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı.
- Yayla, Atilla (2003), **Liberalizm**, İstanbul Plato Film Prod.
- Yayla, Atilla (2000), **Özgürlük Yolu**, Ankara Liberte Yayınları.
- Wallerstein, İmmanuel (1996), **Tarihsel Kapitalizm**, (çev.N. Alpay), İstanbul Metis Yayıncılık, 2. Baskı.
- Wallerstein, İmmanuel (2010a), **Modern Dünya Sistemi I** (L. Boyacı), İstanbul Yarın Yayınları, 3. Baskı.
- Wallerstein, İmmanuel (2010b), **Modern Dünya Sistemi II** (L. Boyacı), İstanbul Yarın Yayınları, 3. Baskı.
- Weber, Max (2009), **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, (çev. G. Dolmaz), Ankara :Alter Yay. 1.Baskı.
- Wood, Ellen Meiksins (2003), **Kapitalizm Demokrasiye Karşı** (çev. Ş.Artan), İstanbul: İletişim Yay.